KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI YAYINLARI : 847

Nihâl Atsız

Osman F. SERTKAYA

TÜRK BÜYÜKLERİ DİZİSİ : 69

KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI YAYINLARI : 847

HÜSEYİN NİHÂL ATSIZ

Osman F. SERTKAYA

TÜRK BÜYÜKLERİ DİZİSİ : 69

Kapak Düzeni : Saim ONAN

ISBN 975 - 17 - 0125 - 2

Onay : 6.10.1987 tarih ve 928-1-4083 sayı
Birinci baskı, 1987
Baskı sayısı : 15.000

Sevinç Matbaası — ANKARA

İ Ç İ N D E K İ L E R

SUNUŞ

Bu kitabın okuyucuları bu eserde Hüseyin Nihâl Atsız'ı edebî ve ilmî yönleri ile tanıyacaklardır.

Eserin ilk bölümünde Hüseyin Nihâl Atsız'ın hayatı verilmekte bu bölümü Atsız'ın kullandığı «İmzaları ve Takma İsimleri» bölümü takip etmektedir.

Atsız'ın edebî ve ilmî eserleri altı bölümde incelenmiştir. İlk bölümde onun altı romanı ele alınmakta ve romanlarının tahlîli yapılmaktadır. «Atsız'ın Tarihî Romanları» başlıklı bu tahlil değerli ilim ve fikir adamı meslekdaşım Sadık Kemal Tural tarafından yapılmıştır. Bu tahlîli Atsız'ın üç romanından alınmış örnek parçalar takip etmektedir.

İkinci bölümde Atsız'ın hikâyelerinin listesi ile beş hikâyesinden iki tanesi örnek parça olarak verilmektedir.

Üçüncü bölümde Atsız'ın şiirlerinin listesi verilmekte ve şiirlerinin tahlîli yapılmaktadır. «Atsız'ın Şiirlerinde Ülkü» başlıklı bu tahlil değerli ilim ve fikir adamı meslekdaşım Ahmet Bircan Ercilasun tarafından yapılmıştır. Bu tahlili Atsız'ın şiirlerinden seçilen yedi örnek takip etmektedir.

Dördüncü bölümde Atsız'ın edebî eserlerinin dışındaki 30 ciltlik ilmî neşriyatının listesi yer almak-

tadır. Bu listede Atsız'ın Türk tarihi ve Türk edebiyatı sahalarındaki derin ve kuvvetli bilgisi ile ince sezgisi ve yorumu açıkça görülmektedir. Eserin hacmini artırmamak için bu eserlerden örnek verilmemiştir.

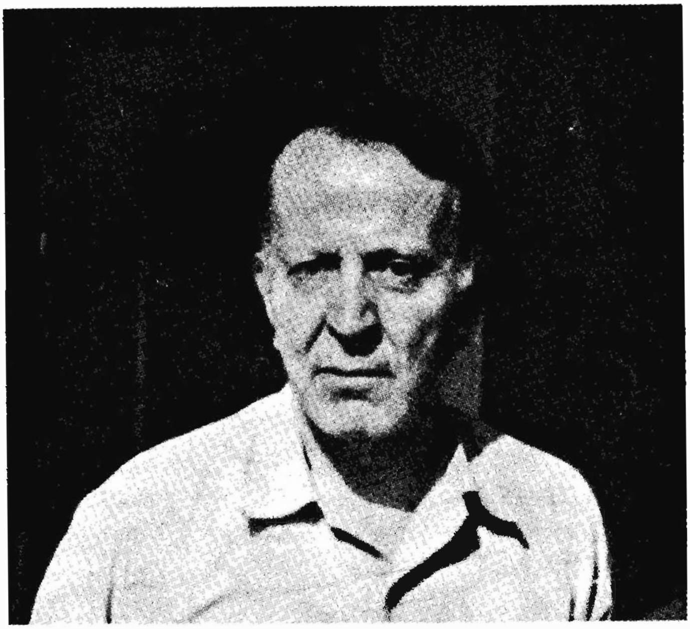
Beşinci bölümde Türk (İnönü) Ansiklopedisi'ndeki 40 Ansiklopedi maddesinin listesi ile bu maddelerden 10 tanesi örnek olarak verilmiştir.

Altıncı bölümde Atsız'ın 48 yılda (1928 - 1976) yazdığı bütün makalelerinin kronolojik listesi verilmiştir. Bu bölümü bu makalelerden verilen iki örnek parça tamamlamaktadır.

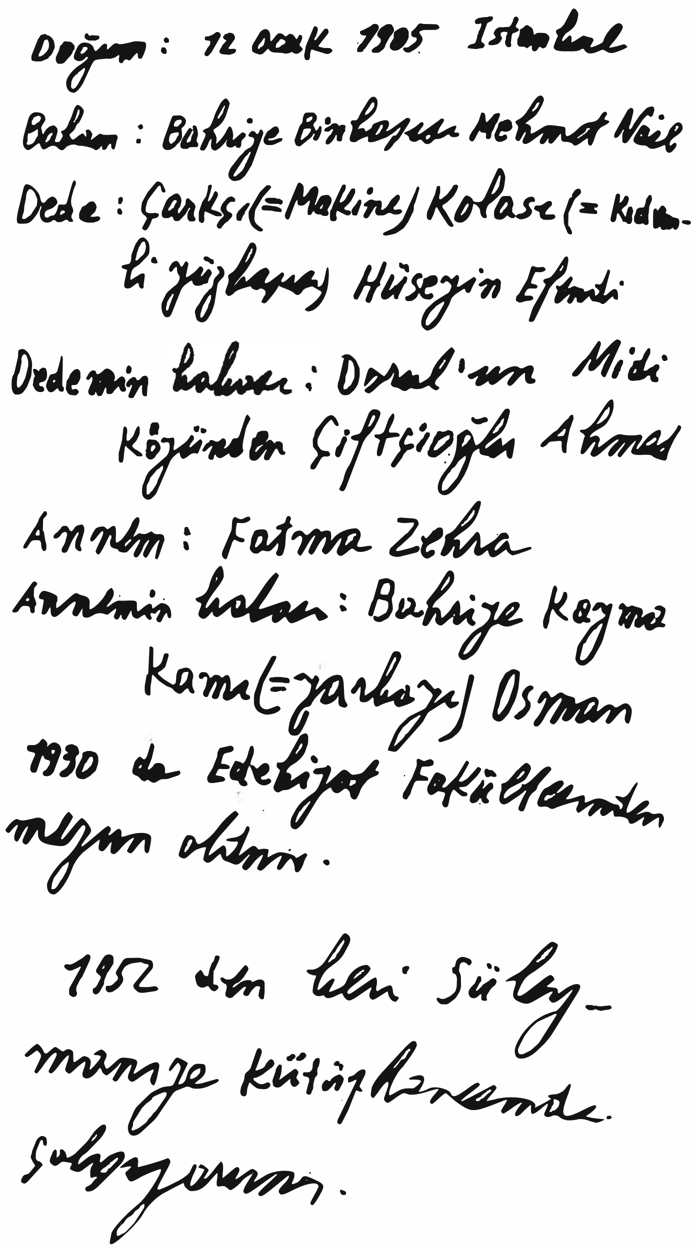
Atsız'ı ve fikirlerini, onun çok yönlü çalışmalarını, 10 formalık bir kitapta anlatma veya değerlendirmenin imkânsızlığı herkesçe bilinen bir husustur. Bu küçük eser Atsız'ın çalışmaları, edebî ve ilmî sahalardaki yetkisinin genç nesiller tarafından tanınmasına bir vesile olursa, gayesine erişmiş olacaktır.

Atsız'ın romanları ve şiirleri hakkındaki değerli ilmî tahlillerini bu esere iktibas etmeme müsaade ettikleri için meslekdaşlarım Sadık Kemal Tural ile Ahmet Bircan Ercilasun'a teşekkür ediyorum. Ayrıca Kültür ve Turizm Bakanlığı yetkililerine de baskı sırasında gösterdikleri yakın ilgi dolayısı ile teşekkür borçluyum. Sağ olsunlar.

O. F. SERTKAYA

Hüseyin Nihâl Atsız
(1905 — 1975)

Doğum: 12 ocak 1905 İstanbul

Babam: Bahriye Binbaşısı Mehmet Nail

Dede: Çarkçı (=Makine) Kolası (=Kıdemli yüzbaşısı) Hüseyin Efendi

Dedemin babası: Doral'un Midi Köyünden Çiftçioğlu Ahmet

Annem: Fatma Zehra

Annemin babası: Bahriye Kaymakamı (=yarbayı) Osman

1930 da Edebiyat Fakültesinden mezun oldum.

1952 den beri Süleymaniye Kütüphanesinde çalışıyorum.

Atsız'ın el yazısı
(Muhittin Nalbantoğlu'nun arşivinden alınmıştır.)

HÜSEYİN NİHÂL ATSIZ
(12 Ocak 1905 - İstanbul/11 Aralık 1975 - İstanbul)

Hüseyin Nihâl Atsız, 12 Ocak 1905 (12 Kânûn-ı sâni 1905) tarihinde İstanbul'da doğmuştur.

Atsız Bey'in babası, Gümüşhâne'nin Torul/Dorul kazasının Midi köyünün *Çiftçi-oğulları* âilesinden Deniz Makine Önyüzbaşısı Hüseyin Efendi'nin oğlu Deniz Güverte Binbaşısı Mehmed Nâil Bey, annesi Trabzon'un *Kadı-oğulları* âilesinden Deniz Yarbayı Osman Fevzi Bey'in kızı Fatma Zehra Hanım'dır.

Atsız Bey'in âilesi, Gümüşhâne'nin Torul/Dorul kazasının Midi köyünde *Çiftçi-oğulları* adı ile bilinmektedir.

Çiftçi-oğulları âilesinin tespit edilebilen ceddi 19. asrın başlarında yaşadığı tahmin edilen Ahmed Ağa'dır. Ahmed Ağa'nın İsmail, Süleyman, Hüseyin ve Şakir adlı dört oğlu olmuştur. İsmail Ağa'nın çocukları Midi köyünden Yozgat'ın Akdağ Madeni kazasının Tekyegüneyi köyüne, Süleyman Ağa'nın çocukları ise Yozgat'ın Akdağ Madeni kazasının Dayılı köyüne göçmüşlerdir.

Ahmed Ağa'nın üçüncü çocuğu olan Hüseyin Ağa (1832-1894) ise 1850-1852 sıralarında Deniz eri olarak İstanbul'a gelmiş, okumayı ve yazmayı asker ocağında öğrenmiş, askerliğinin

nihayetinde de teskere bırakarak Osmanlı Donanması (Donanma-yı Hümâyûn)'da kalmış ve Makine Önyüzbaşılığı (Çarkçı [= Makine] Kol ağalığı)'na kadar terfi etmiştir.

Hüseyin Ağa'nın eşi Emine Hayriye Hanım'dır. İki çocukları olmuştur. Nevber Hanım ile Mehmed Nâil Bey (1877-1944) Mehmed Nâil Bey de Osmanlı Donanması'na girmiş ve Deniz Kuvvetlerinde Deniz Güverte Binbaşılığı'ndan emekli olmuştur.

Mehmed Nâil Bey'in ilk eşi 1903 yılında Yüzbaşı iken evlendiği Fatma Zehra Hanım (1884-1930)'dır. Fatma Zehra Hanım, Deniz Yarbayı (Bahriye Kaymakamı) Osman Fevzi Bey ile Tevfîka Hanım'ın kızıdır. Osman Fevzi Bey, Trabzonlu olup âilesi *Kadı-oğulları* nâmı ile mârufdur.

Mehmed Nâil Bey'in ilk eşinden üç çocuğu olmuştur. 12 Ocak 1905'te Hüseyin Nihâl (Atsız), 1 Mayıs 1910'da Ahmet Necdet (Sançar) (ölümü 22 Şubat 1975) ve Aralık 1912'de Fatma Nezihe (Çiftçioğlu).

Hüseyin Nihâl Atsız, ilk ve orta öğrenimini Kadıköy'deki Fransız ve Alman okullarında (1911), babası Mehmed Nâil Bey'in Kızıldeniz'deki görevinden ötürü Süveyş'te bir Fransız İlkokulunda bir kaç ay (1911), Kasımpaşa'daki Cezayirli Gazi Hasan Paşa İlk Mektebi, Haydarpaşa'daki Hususi Osmanlı İttihâd İlk Mektebi, Kadıköy Sultanîsi (= Lisesi) ve İstanbul Sultanîsi'nde yapmıştır.

İlkokula altı yaşında, Kadıköy'deki Fransız okulunda, Latin harfli öğretim ile, başlayan Atsız'a göre bu okulda dersten çok oyun ve şarkı vardı. Buna rağmen, dil bilmeyip derdini anlatamaması yüzünden bu okulda çok sıkılmakta idi. Bir gün, teneffüs sırasında, kendisinden üç-dört yaş büyük bir Rum çocuğu Atsız'ın kafasını duvara vurmuş ve Atsız'ın yarılan kafasından kanlar akması üzerine de, bağıra çağıra suçunu İstavri adlı bir başka Rum çocuğunun üzerine atmış, bunun üzerine İstavri,

derste iki dizi üzerine çöktürülüp, dizlerinin altına da, daha çok acı çeksin diye, bir cetvel konarak, ders sonuna kadar cezalandırılmıştır. Bu haksızlık küçük Atsız'ın çocuk ruhunda fırtınalar yaratmış ve Atsız "şu mektep yansa da kurtulsam" diye içinden bedduada bulunmuştur. Bir müddet sonra bir gece, tesadüfen çıkan bir yangında Fransız Mektebi yanınca küçük Atsız istemediği bu mektepten kurtulmuş, fakat bu sefer de Latin harfleri ile öğretim yapan başka bir okula, Alman Mektebi'ne verilmiştir.

Bir müddet sonra, Kızıldeniz'de bulunan Malatya gambotunun süvarisi olan babası Mehmed Nâil Bey'in yanına giden Atsız, Türk-İtalyan savaşının çıkması üzerine Mehmed Nâil Bey'in Osmanlı Bahriye Nezareti'nden Süveyse sığınması emrini alması ile, Süveyş'te bir Fransız İlkokulu'na devam etmiştir. Süveyş sokaklarında İtalyan çocukları ile dövüşmesi, Atsız'ın milliyetçi mücadelesinin ilk örneklerindendir.

Babasının İstanbul'a dönme emrini alması ile İstanbul'a gelen Atsız, Kasımpaşa'daki Cezayirli Gâzî Hasan Paşa mektebine kaydolmuş ve Arap harfleri ile öğrenime başlamıştır. Ailesinin Kasımpaşa'dan Kadıköy'e taşınması ile hususi Osmanlı İttihâd Mektebi'nde öğrenimine devam eden Atsız, babasının Önyüzbaşı (kol ağası) olarak Birinci Cihan Harbi'ne gitmesi yüzünden Hususi Osmanlı İttihâd Mektebi'nden Kadıköy Sultanîsi'nin rüşdiye (ortaokul) kısmında öğrenimine devam etmiştir. Buradan da İstanbul Sultanîsi'ne geçen Atsız, 1922 tarihinde Lise öğrenimini tamamlamıştır.

1922 yılında imtihanla Askerî Tıbbiye'ye girmiştir.

O yıllarda tıbbiyede komünistlik ve birtakım azınlık milliyetçiliği güden öğrenciler vardı. Bu öğrenciler ile Türk öğrenciler arasında sık sık tartışmalar olur, bu tartışmalar arasıra da yumruk kavgasına dönerdi. Bu kavgalara Atsız da katılırdı. Bu yüzden bir çok defa disiplin ve hapis cezası almıştır. Ziya Gö-

kalp'ın cenaze töreninin yapıldığı günün akşamı, Türk öğrenciler ile diğer öğrenciler arasında çıkan bir kavga sonucunda, Atsız'a gayet ağır bir ceza verilmiştir. Bu ceza, öğrenciliği sırasında işleyeceği herhangi bir suç neticesinde Atsız'ın Askerî Tıbbiye'den çıkarılacağıdır.

Atsız ,Askerî Tıbbiye'nin 3. sınıfında iken, aralarında birtakım meseleler geçen Arap asıllı Bağdatlı Mesud Süreyya Efendi adlı bir mülazım (teğmen)'ın kasdî bir şekilde lüzumsuz bir yerde istediği selâmı vermediği için, 4 Mart 1925 tarihinde Askeri Tıbbiye'den çıkarılmıştır.

Bu hadiseden sonra üç ay kadar Kabataş Lisesi'nde yardımcı öğretmenlik yapan Atsız, daha sonraları Deniz Yolları'nın Mahmut Şevket Paşa adlı vapurunda kâtip muavini olarak vazife görmüş ve bu vapurla İstanbul-Mersin arasında bir kaç sefer yapmıştır.

1926 yılında İstanbul Dârülfünûnun Edebiyat Fakültesi' nin "Edebiyat Bölümü"'ne ve İstanbul Dârülfünûnu'nun yatılı kısmı olan Yüksek Muallim Mektebi'ne kaydolan Atsız, bir hafta sonra askere çağırılmış, tecil isteği kabul edilmeyen Atsız askerliğini 9 ay olarak (28 Ekim 1926-28 Temmuz 1927) İstanbul' da Taşkışla'da 5. piyade alayında er olarak yapmıştır.

Ahmet Naci adlı arkadaşı ile birlikte hazırladığı "Anadolu' da Türklere aid yer isimleri" adlı makalenin Türkiyat Mecmuası'nın ikinci cildinde yayınlanması ile hocası olan M. Fuad Köprülü'nün dikkatini çeken Atsız, 1930 yılında Edirneli Nazmî'nin divanı üzerinde mezuniyet çalışması yapmış (Divan-ı Türki-i Basit, gramer ve lügati, 1930, 111 s. Türkiyat Enstitüsü Mezuniyet Tezi, no 82) ve aynı yıl Edebiyat Fakültesi'nden mezun olmuştur. Atsız'ın sınıf arkadaşları arasında Tahsin Banguoğlu, Ziya Karamuk, Orhan Şâik Gökyay, Pertev Nâilî Boratav, Nihad Sâmi Banarlı gibi isimleri sayabiliriz.

Mezuniyetini müteakip Edebiyat Fakültesi Dekanı olan hocası Prof. Dr. M. Fuad Köprülü, Maarif Vekâleti nezdinde Atsız için tavassutta bulunarak, Yüksek Öğretmen Okulu'nu öğrenci olarak bitirdiği için, liselerde yapması gereken 8 yıllık mecburi hizmetini affettirmiş ve Atsız'ı kendisine asistan almıştır (25 Ocak 1931).

Atsız, 15 Mayıs 1931'den 25 Eylül 1932 tarihine kadar *Atsız Mecmua* (17 sayı)'yı çıkarmaya başladı. M. Fuad Köprülü, Zeki V. Togan, Abdülkadir İnan gibi edebiyat ve tarih bilginlerinin de dahil bulunduğu bir kadro ile yayın hayatına atılan bu "Türkçü ve Köycü" dergi, devrinde ilim, fikir ve sanat alanında çok tesir yaratan Türkçü bir çığır açmış, âdetâ Cumhuriyet devri Türkçülüğü'nün öncüsü olmuştur. Atsız, kendini tanıtmaya başlayan ilk yazılarını (H. Nihâl) imzası ile, hikâyelerini de (Y.D.) imzası ile, bu dergide neşre başlamıştır.

1931 yılında Dârülfünûnun felsefe bölümünden mezun olan ilk eşi Mehpare Hanım ile evlenmiş, 1935 yılında ayrılmıştır.

1932 Temmuzunda Ankara'da toplanan Birinci Türk Tarih Kongresi esnasında, Prof. Dr. Zeki Velidi Togan'a Dr. Reşid Galib'in yaptığı haksız hücum üzerine Atsız, içerisinde ikinci eşi Bedriye (Atsız) ile Pertev Nâilî Boratav'ın da bulunduğu 8 arkadaşı ile, Dr. Reşid Galib'e "Zeki Velîdî'nin talebesi olmakla iftihar ederiz" diyen bir protesto telgrafı çekmiş ve bu telgraf üzerine de mimlenmiştir.

19 Eylül 1932'de Dr. Reşid Galib, Maarif Vekili olmuş ve kısa bir müddet sonra da Prof. M. Fuad Köprülü'nün dekanlıktan ayrılması üzerine Edebiyat Fakültesi Dekanlığı'na vekâleten bakan Ali Muzaffer Bey asâleten tâyin edilmiştir. Atsız'ı üniversiteden uzaklaştırmak için fırsat arayan Reşid Galib, Atsız'ın *Atsız Mecmua*'nın 17. sayısındaki "Dârülfünûn'un kara, daha

doğru bir tabirle, yüz kızartacak listesi'' adlı makalesi ile bu fırsatı yakalamış ve Edebiyat Fakültesi Dekanı, Atsız'ın üniversite asistanlığına son vermiştir (13 Mart 1933). Üniversiteden çıkarılmasından birkaç gün sonra Atsız, Edebiyat Fakültesi'nin Dekanı'nı Tokatlıyan'daki bir çayda yakalayıp yüzlerce kişinin önünde tokatlamıştır. Atsız'a bu hadise için hiç bir şekilde tepki gösterilmemiştir.

Üniversite asistanlığından çıkarılan Atsız (Mart 1933), Malatya Ortaokulu'na Türkçe öğretmeni olarak tayin edilmiştir.

Malatya'da kısa bir müddet (8 Nisan 1933 - 31 Temmuz 1933) Türkçe öğretmenliği yapan Atsız, Edirne Lisesi edebiyat öğretmenliğine tayin edilmiştir.

Atsız'ın Edirne'deki edebiyat öğretmenliği de 3-4 ay kadar kısa bir müddet devam etmiştir. (11 Eylül 1933-28 Aralık 1933).

Edirne'de iken *Atsız Mecmua*'nın devamı mahiyetindeki ''Aylık Türkçü dergi'' olan *Orhun* (5 Kasım 1933 - 16 Temmuz 1934, sayı 1-9)'u yayınlayan Atsız, *Orhun*'da Türk Tarih Kurumu tarafından çıkarılan ve liselerde ders kitabı olarak okutulan dört ciltlik tarih kitaplarının yanlışlarını ağır bir şekilde tenkit ettiği için vekâlet emrine alınmış, (28 Aralık 1933), 9. sayısında da *Orhun*, Bakanlar Kurulu kararı ile, kapatılmıştır.

9 ay vekâlet emrinde kalan Atsız, Kasımpaşa'daki Deniz Gedikli Hazırlama Okulu'na Türkçe öğretmeni olarak tayin olunmuştur (9 Eylül 1934).

27 Şubat 1936 tarihinde ikinci eşi olan Bedriye Hanım (Atsız) ile evlenen Atsız'ın bu evlilikten 4 Kasım 1939 tarihinde Yağmur ve 14 Temmuz 1946 tarihinde de Buğra adlı iki oğlu olmuştur.

Atsız Bey ikinci eşi Bedriye Atsız'dan da Mart 1975 tarihinde ayrılmıştır.

Atsız Bey, Kasımpaşa'daki Deniz Gedikli Hazırlama Okulu'nda Türkçe öğretmeni olarak 4 yıl kadar çalışmış ve 1 Temmuz 1938 tarihinde bu vazifesinden ihraç edilmiştir.

Bunun üzerine, Özel Yüce-Ülkü Lisesi'ne geçen ve burada 1937 yılından 1939 yılının Haziranının sonuna kadar edebiyat öğretmenliği yapan Atsız, 19 Mayıs 1939 - 7 Nisan 1944 tarihleri arasında yine özel bir lise olan Boğaziçi Lisesi'nde edebiyat öğretmenliğinde bulunmuştur.

Atsız, Boğaziçi Lisesi'nin Türkçe öğretmeni iken *Orhun* (1 Ekim 1943 - 1 Nisan 1944, sayı 10-16, 7 sayı)'u yeniden neşre başlamıştır.

II. Dünya Savaşı sıralarında yerli komünistler faaliyetlerini fevkalade artırdıkları hâlde, resmî makamlar bu aşırı hareketlere karşı tedbir almak yerine, seyirci kalmaktaydılar.

Atsız, ilgilileri ikaz için *Orhun*'un Mart 1944'te yayımlanan 15. sayısında, devrin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu'na hitaben bir "açık mektup" yayınlamıştır. Bu açık mektupta, Marksistlerin artan faaliyetleri belirtilmekte idi. *Orhun* kapatılmadığı takdirde bir sonraki sayısında bu aşırı faaliyetlerin belgeleri ile birlikte örneklerini vereceğini bildiren Atsız, *Orhun*'un kapatılmaması üzerine Nisan 1944'te yayımlanan 16. sayıda, Giritli Ahmed Cevad Emre, Pertev Nâilî Boratav, Sabahattin Ali ve Sadrettin Celâl Antel'in Marksist faaliyetlerini açıklayarak devrin Millî Eğitim Bakanı olan Hasan Ali Yücel'i istifaya çağırmıştır.

Bu ikinci açık mektup, yurt içinde büyük bir millî galeyana sebep olmuş, başta İstanbul ve Ankara olmak üzere bir çok şehirde, komünizm aleyhinde gösteriler yapılmaya başlanmıştır. Bu arada Atsız'a yurdun her köşesinden mektupların, telgrafların gelmesi Ankara'daki yetkilileri tedirgin etmekte idi. Millî Eğitim camiasındaki komünistler sebebi ile kendi partisinin mensupları tarafından dahi sigaya çekilmeye başlanan Hasan Ali Yücel, ilk

iş olarak Atsız'ın Boğazici Lisesi'ndeki edebiyat öğretmenliğine son vermiştir (7 Nisan 1944). *Orhun* dergisi ise Bakanlar Kurulu kararı ile yeniden kapatılmış, Sabahattin Ali de kışkırtılarak Atsız aleyhine hakaret davası açmaya zorlanmıştır.

Atsız, aleyhine dava açılınca trenle Ankara'ya gitmiş ve Türkçü gençler tarafından daha istasyonda karşılanarak, bir otelde misafir edilmiştir.

Hakaret davasının 26 Nisan 1944 günü yapılan ilk oturumu gayet hadiseli geçmiştir. Bunun üzerine 3 Mayıs 1944 tarihinde yapılan ikinci oturuma üniversite öğrencisi alınmamış, bu yüzden de devrin halk partisi iktidarını şaşırtan büyük öğrenci gösterileri olmuş ve yüzlerce kişi tevkif edilmiştir.

"Sabahattin Ali - Nihâl Atsız davası" olmaktan ziyade "Komünistliğe karşı Türkçülük davası" halini alan bu davanın 9 Mayıs 1944 günü yapılan karar oturumunda, Sabahattin Ali'ye "vatan haini" dediği için 6 aya mahkûm edilen Atsız'ın cezası hâkim tarafından "millî tahrik" gerekçesi ile 4 aya indirilmiş ve 4 aylık bu ceza da tecil edilmiştir.

Atsız, cezasının tecil edilmesine rağmen 9 Mayıs 1944 tarihinde mahkemenin kapısından çıkarken tevkif edilmiştir. 19 Mayıs 1944 törenlerinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Atsız ve arkadaşlarını ağır şekilde itham eden nutkunu söylemiş ve bu nutuk üzerine de Atsız ve 34 arkadaşı İstanbul 1 numaralı sıkıyönetim mahkemesinde yargılanmaya başlamıştır. Aralarında üniversite profesörü, öğretmen, subay, doktor ve üniversite öğrencileri bulunan sanıklar, sorguya çekme adı ile ilk önce çeşitli işkencelere maruz bırakıldıktan sonra, 7 Eylül 1944 günü yargılanmaya başlanmıştır. "Irkçılık-Turancılık davası" adı verilen ve haftada 3 gün olmak üzere 65 oturum devam eden mahkeme, 29 Mart 1945 tarihinde nihayetlenmiş ve Atsız 6,5 seneye mahkûm olmuştur.

Atsız bu kararı temyiz etmiş ve Askerî Yargıtay 1 numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi'nin kararı esasından bozmuştur. Böylece Atsız, bir buçuk yıl kadar tutuklu kaldıktan sonra, 23 Ekim 1945 tarihinde tahliye edilmiştir.

5 Ağustos 1946 tarihinde 2 numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi'nde tutuksuz olarak başlayan Atsız ve arkadaşlarının davası (bu dava Prof. Kenan Öner - Hasan Ali Yücel davası adı ile tanınmıştır), 31 Mart 1947 tarihinde nihayetlenmiş ve 29 oturum devam eden mahkeme bütün sanıkların beraatine karar vermiştir.

Nisan 1947'den Temmuz 1949'a kadar kendisine iş verilmeyen Atsız, Ekim 1945 - Temmuz 1949 tarihleri arasında geçinmek için kitaplarından bazılarını satmak zorunda kalmıştır. Bir müddet Türkiye Yayınevi'nde çalışan Atsız, Türk-Rus savaşlarının özeti olan Türkiye Asla Boyun Eğmeyecektir'' adlı kitabını da Sururi Ermete adlı şahsın adı ile yayınlamak zorunda kalmıştır.

Atsız'ın sınıf arkadaşlarından Prof. Dr. Tahsin Banguoğlu Millî Eğitim Bakanı olunca Atsız'ı 25 Temmuz 1949'da Süleymaniye Kütüphânesi'ne ''uzman'' olarak tayin etmiştir. Bir müddet bu vazifede çalışan Atsız, Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden sonra Haydarpaşa Lisesi Edebiyat Öğretmenliği'ne tayin olmuştur (21 Eylül 1950).

4 Mayıs 1952 tarihinde Ankara Atatürk Lisesi'nde vermiş olduğu ''Türkiyenin Kurtuluşu'' konulu bir konferans üzerine, Cumhuriyet Gazetesi Atsız'ın aleyhine yalan yayın yapmış, hakkında Bakanlık tarafından tahkikat açılan Atsız'ın konuşmasının ilmî olduğu tespit edilmiş, fakat Atsız Haydarpaşa Lisesi'ndeki edebiyat öğretmenliği görevinden ''muvakkat'' kaydı ile alınarak (13 Mayıs 1952) yine Süleymaniye Kütüphânesi'ndeki vazifesine tayin edilmiştir.

31 Mayıs 1952 tarihinden emekliliğini istediği 1 Nisan 1969 tarihine kadar Süleymaniye Kütüphânesi'nde çalışan Atsız'ın en uzun süreli memuriyeti bu kütüphânedeki memuriyet olmuştur.

1965 yılından başlayarak Doğu ve Güney-Doğu bölgelerinde baş gösteren "yıkıcılık" ve "bölücülük" hareketleri hakkında, Atsız, (Devrin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın Gaziantep'e giderken bir işçinin "idareciler Araplara toprak veriyorlar, biz Türklere vermiyorlar" sözlerine karşılık Cumhurbaşkanı Sunay'ın "Türk topraklarında yaşayan herkes Türktür" demesi üzerine) *Ötüken*'in Nisan 1967'de yayınlanan 40. sayısından itibaren *"Konuşmalar, I"* (Sayı 40), *"Konuşmalar, II"* (Sayı 41) ve *"Konuşmalar, III"* (Sayı 43), *"Bağımsız Kürt Devleti Propagandası"* (Sayı 43), *"Doğu mitinglerinde perde arkası"* (Sayı 47), *"Satılmışlar - Moskof uşakları"* (Sayı 48) adlı seri makalelerinde bölücü Marksistlerin Doğu bölgelerimizde yaptıkları gizli çalışmaları açıklamış ve bu makaleler hakkında savcılıkça tahkikat açılmıştır. Savcılığın yaptığı ilk tahkikatta Atsız'a hiç bir suç kondurulamamıştır. Ancak bu yazılar üzerine, Ankara'daki bölücü kuruluşlar tarafından Atsız aleyhine hazırlanmış ayrılıkçılığı ilan eden bildiriler sokaklarda dağıtılmış ve aynı günlerde Adalet Partisi'nin bir Diyarbakır Senatörü, Senato kürsüsünden Atsız aleyhine ağır bir konuşma yapmıştır. Bu sistemli girişimler sonucunda, Hasan Dinçer'in Adalet Bakanı olduğu sıralarda, Bakanlık tahkikat açmış ve Atsız mahkemeye verilmiştir. Davanın devam ettiği 6 yıl içerisinde 12 Mart muhtırası verilmiş ve arkasından sıkıyönetim ilân edilmiştir. Sıkıyönetim mahkemelerinde Türk milletinin ve vatanınının birliğine ve bölünmezliğine karşı çıkan yıkıcılar, bölücüler, komünistler ve anarşistler muhakeme edilirken, sivil mahkemelerde ise aynı hususlara daha 4-5 yıl önce dikkati çeken Atsız muhakeme edilmiştir. Uzun duruşmalardan sonra mahkeme *Ötüken*'in sahibi Atsız'ı ve sorumlusu

Mustafa Kayabek'i 15'er ay hapse mahkûm etmiştir. Mahkeme başkanının karara katılmadığı ve 2-1'lik ekseriyetle verilen bu karar, temyiz edilince Yargıtay tarafından bozulmuş, fakat aynı mahkeme 2-1'lik kararda ısrar edince Yargıtay hükmü tasdik etmiştir. Atsız ve Mustafa Kayabek "Tashih-i karar" isteğinde bulunmuşlar fakat bu istekleri mahkemece kabul edilmemiş ve böylece mahkûmiyet kararı kesinleşmiştir.

Kronik enfarktüs, yüksek tansiyon ve ağır romatizmadan rahatsız olduğu için Haydarpaşa Nümûne Hastahânesi'ne yatan Atsız'a, Haydarpaşa Nümûne Hastahânesi tarafından "Cezaevine konulamayacağı" kaydı bulunan rapor verilmiş, fakat 4 aylık bir rapor Adlî Tıp tarafından kabul edilmemiş ve "reviri olan cezaevinde kalabilir" şeklinde değiştirilmiştir. Bunun üzerine infaz savcılığı 14 Kasım 1973 Çarşamba günü sabahı Atsız'ı evinden aldırarak Toptaşı Cezaevi'ne sevketmiştir. 40 kişilik adi suçlular kovuşuna konulan Atsız, bir müddet sonra reviri olan Sağmalcılar Cezaevi'ne nakledilmiştir. Atsız, kesinleşen 1,5 yıllık cezasını çekmek için hapse girince, Atsız'ın yazılarından, fikirlerinden ve eserlerinden feyz alan milliyetçi ilim adamları, üniversite mensupları, gençlik teşekkülleri, kültür dernekleri vasıtası ile Türk milleti, Cumhurbaşkanına başvurup "Atsız'ı affetmesini" istemiştir. Atsız Hoca, suç işlemediğini belirterek bizzat "af" talep etmediği halde, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk yetkisini kullanarak Atsız'ın cezasını affetmiştir. 22 Ocak 1974'te Bayrampaşa Cezaevi'nden tahliye edilen Atsız, 1,5 yıllık cezasının 2,5 ay kadarını cezaevinde geçirmiştir.

Fikirleri ile yaşayışını "telif eden" bir karaktere ve şahsiyete sahipti. İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın tarifi ile "Atlıyı atından indirecek derecede şiddetli yazılar yazan" Atsız, ateşli ve keskin bir üslûba sahip olması yanında, hususi hayatında sakin,

kibar, mülâyim, nüktedan ve şakacı idi. Kendisinden kaç yaş küçük olursa olsun herkese "Bey" diye hitap ederdi. Vakur davranışı ve tevazu içinde yaşayışı ile, dimdik başı ve sağlam karakteri ile Atsız Bey, Türk tarihinin derinliklerinden kopup gelen bir "Türk Beyi" idi.

Hayatı boyunca Atsız ile uğraşılmıştır. Her seferinde de uğraşanlar yenilmiştir. Mağlup olanların yerine yenileri gelmiş, fakat ne Atsız'ı yıldırabilmişler ne de "ülkü"sünü yenebilmişlerdir.

Atsız, hayatında bir defa, o da ölüme karşı, mağlup olmuştur.

Türk milliyetçiliğinin öncüsü olan Atsız, kuvvetli bir Türkologdur. Türk dilini, tarihini ve edebiyatını gayet iyi bilen Atsız, bilhassa Türk tarihinin Göktürk devrini âdeta yaşamışçasına bilir ve severdi. Çok sevdiği bu devreyi *Bozkurtlar (Bozkurtların Ölümü* ve *Bozkurtlar Diriliyor)* adı ile romanlaştırmış ve Göktürkleri Türk milletine tanıtarak sevdirmiştir.

Deli Kurt adlı romanı Osmanlı tarihinin ilk devrelerinin romanlaştırılmışıdır.

Ruh Adam'daki Selim Pusat'ın şahsiyetinde Atsız'ı görürüz.

Ruh Adam'ın devamı olarak *Yalnız Adam*'ı yazacağını söylüyordu. Yine yazacağını bildirdiği bir eseri de Bozkurtlar'ın 3. cildi idi.

Neşredilmemiş eserlerinin içerisinde "II. Mahmut'tan Günümüze Kadarki Osmanlı Hanedanı Tarihi"ni zikredebiliriz.

Yayınlanan eserlerinin yanında değişik yerlerdeki makalelerinin toplanarak yayınlanması Atsız'ın fikirlerini toplu olarak görmemizi ve düşünce silsilesini takip etmemizi sağlayacaktır.

Son yıllarda "Türk Tarihi" adlı eseri üzerinde çalışıyordu. Küçük kardeşi Necdet Sançar'ın ani ölümü Atsız için çok acı bir

darbe olmuş ve Atsız, Sançar'ın ölümünden sonra ancak 10 ay kadar yaşayabilmiş, bu yüzden de üzerinde çalıştığı eserlerini bitirememiştir.

1975'in kasım ayının ortalarında hasta olduğundan şüphelenmiş, yapılan muayene ve testler sonucunda bir hastalık bulunamamıştır.

10 Aralık 1975 Çarşamba gününün akşamı kalp krizi geçirmiş, gelen doktor enfarktüs olduğunu anlayamamıştır. Ertesi akşam Atsız'ı ziyaret eden yeni bir kriz, Atsız'ı aramızdan alıp götürmüştür (11 Aralık 1975 Perşembe).

Yarım asırdır hiç bir kuvvetin Türk milliyetçiliğinin burcundan indiremediği bayraklarından birincisi olan Atsız Bey'e Kurban Bayramı dolayısiyle ziyaret yapmak isteyenler, 13 Aralık 1975 tarihinde Kurban Bayramı'nın ilk günü Kadıköy Osmanağa Câmii'nde son vazifelerini ifa ettiler ve kılınan ikindi namazını müteakip Osmanağa Câmii'nden Karacaahmet mezarlığına kardeşi Necdet Sançar'ın yanına kadar, Onu eller üzerinde taşıdılar.

HÜSEYİN NİHÂL ATSIZ'IN İMZALARI VE TAKMA İSİMLERİ:

a) İmzaları:

Atsız
H. Nihâl (Hüseyin Nihâl)
Nihâl Atsız
Çiftçioğlu
Çiftçioğlu H. Nihâl
H. Çiftçioğlu (Hüseyin Çiftçioğlu)

b) Takma isimleri:

Y. D.
T. Bayındırlı
Selim Pusat
Sururi Ermete
Bozkurt
Adsız Dergi

A. ROMANLARI

1. Atsız, *Dalkavuklar Gecesi,* İstanbul, 26 Mayıs 1941, 56 s.
2. Atsız, *Bozkurtların Ölümü,* İstanbul 1946. Diğer baskılar: 1951, 1955, 1958, 1962, 1966, 1970. Sekizinci ve dokuzuncu baskılar 1973 ve 1974 yıllarında *Bozkurtlar Diriliyor* ile birlikte *Bozkurtlar* adı altında, İstanbul'da yayınlanmıştır.
3. Atsız, *Bozkurtlar Diriliyor,* İstanbul 1949, Diğer baskılar: 1950, 1953, 1957, 1962, 1965, 1969, 1971. Dokuzuncu ve Onuncu baskılar 1973 ve 1974 yıllarında *Bozkurtların Ölümü* ile birlikte *Bozkurtlar* adı altında, İstanbul'da yayınlanmıştır.
4. Atsız, *Deli Kurt,* İstanbul 1958, 208 s. Diğer baskılar: 1968, 1974 ve 1975.
5. Selim Pusat, *Z Vitamini.* (Bu küçük roman, 1959 yılında *Büyük Doğu* mecmuasında, "Selim Pusat" imzası ile tefrika edilmiştir.) *Büyük Doğu,* sa. 18, s. 10—11; sa. 19, s. 10—11; sa. 20, s. 10—16.
6. Atsız, *Ruh Adam,* İstanbul 1972. 301 s. İkinci baskı 1974.

ATSIZ'ın TARİHÎ ROMANLARI:

Türk Ansiklopedisi'ndeki Hüseyin Nihâl maddesi ile çeşitli dergi ve gazetelerde O'nu tanıtan yazılarda san'atkâr yönü üç beş cümle ile geçiştirilir. Şâirliğine otuz seneden fazla bir zaman önce İbnülemin Mahmut Kemâl İnal temas ettiği halde hiç bir tenkidçi ele almamıştır. Romanları da şiirinin uğradığı âkıbete uğramış "Türkçü"lüğü suç sayan zihniyet, Atsız'ı edebiyat dünyasına sokmaya andlı bir tavır göstermiştir.[1]

Atsız'ı, şâir, romancı ve tarihçi vönlerinin bulunuşu ile Avrupa Edebiyatı'nda Walter Scott ve bizde Namık Kemâl'e benzetebiliriz. Bu benzetmeyi sadece bu üç noktadan aldığımızı bilhassa belirtelim.

Atsız'ın tarih romancılığına yönelmesinin üç sebebi vardır: *Mizacı, ilmî birikimi, şiiri* veya *şâirliği.*

Millî şuurla yoğrulmuş, engin ve coşkun bir ruha, zengin bir muhayyeleye sahip; mevcut küçüklük ve çirkinliklerden mâzinin epik ve muhteşem devirlerine kaçmaya meyyal bir mizaç

---

(1) Yılmaz GÜRBÜZ tarafından yazılan ve 21 Şubat 1975 tarihli "Orta-Doğu" gazetesinde çıkan "Deli Kurt"un tahlili; "atsız kahramanlara muhtacız" başlıklı yazıyı hariç tutuyoruz.

tarihî roman yazarının önde gelen özelliğidir. Atsız'ın san'atını ve hayatını yoğuran en kuvvetli sebep budur. Bu mizaç için[2a],

"Bahtiyarlık: Boraca yüce dağları aşmak
Varılmadan ölünen uzak yerlere koşmak
Tanrının sofrasında mest olarak konuşmak
Ve ömründe bir kere, bir kere sevinmektir

Ve bu mizacın özlemini duyduğu kahramanlar ve[2b]

"Kahramanlık, ne yalnız bir yükseliş demektir
Ne de yıldızlar gibi parlayıp sönmemektir
Ölmezliği düşünmek boşuna bir emektir
Kahramanlık: Saldırıp bir daha dönmemektir.

Bu mizacı, onun hayatının her noktasında görebileceğimiz gibi *Bozkurtlar*'ın başında bulunan "Romanın hikâyesi"ndeki bazı cümlelerde de bulabiliriz. Bu mizacın, inandığı şeylerden tâviz vermeden yaşayan, haşin bir tabiat olduğunu da yukarıdaki bilgilere eklemeliyiz. Bize göre Atsız, *Bozkurtlar*'da Böğü Alp, Kürşad, Tonyukuk ve Urungu'yu; *Deli Kurt*'ta Murad'ı benimsemiş, mizacına çok uygun düşen bu tiplerin şahsiyetlerini, zaman zaman kendi mizacının unsurları ile bezemiştir.

İlmî birikimi veya kültür muhtevası için, Türk tarihine âit araştırmalarını ve tarih görüşünü bilmek yeterlidir. Türk tarihinin bazı nazik konuları üzerine yazdığı makaleleri *Türk Tarihinde Meseleler* (Afşın Yayınları, Ankara 1966) adıyla toplanmıştır.

---

(2) Atsız, **Yolların Sonu** (şiirler), üçüncü baskı, Ankara 1963, a) s. 34, b) s. 35

Üniversite tarih çevrelerince de değerini kabul ettiren Hüseyin Nihâl Atsız, bazı orijinal görüşleri ile de tanınmıştır[3]. Edebiyat tarihi ve edebiyatımızın bazı meseleleri ile yakından ilgisi de ortadadır.

Üçüncü kaynak sebep ise şâirliğidir. 1930 ile 1963 yılları arasında yazılmış şiirlerinin hemen her mısraı başta *Bozkurtlar* olmak üzere *Deli Kurt*'un hattâ *Ruh Adam*'ın mesajlarını taşır. Mizacı içinde de düşünülebilecek bu hususla ilgili ve romanını hazırladığına inandığımız şiirlerinin yazılış tarihlerini de vererek aşağıya alıyoruz; ancak, bir başka yazıya tedahül korkusu ile örnekleri üçe indiriyoruz.

1) *Ulu Tanrı! Kürşad'ın yenilmeyen ruhunu*
Yüce Tanrı Dağı'nda daha biraz barındır!
Geleceğiz yakında. Yarın bütün oralar
Demir bileklerdeki çelik kılıçlarındır!
....
Yurt ve şeref uğrunda sen seril de toprağa
Varsın hiçbir dudakta anılmasın er adın!
Kan sızarak göğsünden huzuruna varınca
Izdırabı dinecek belki ogün Kür Şad'ın[4a]

(1936)

2) ....
Her birisi bu toprağın, bu ırkın malı...
"Tonyukuk"un gizlenmiştir dehâ kanında
Bismark onun at uşağı olmaz yanında[4b]

(1932)

---

(3) ATSIZ, **Türk Tarihinde Meseleler** (Devletimizin kuruluşu başlıklı yazı), I. baskı Ankara 1966, s. 28-38.

3) ....

Ecel kuşu ayırmalı arkadaşları
En yiğitler serilmeli en önce yere
Kızıl kanlar yerde taşıp olmalı dere
Ülkü denen nazlı gelin erde şân ister
Büyük DEVLET kurmak için büyük kan ister[4c]

(1940)

Deli Kurt romanının son bölümü "Yolların Sonu" adını taşır. Dünya nimetlerini itip, bir ruh çöküntüsü içinde unutulanlara karışmak üzere giden Deli Kurt'un dünyasını ve eseri kapatan bölüm ile şiir kitabının ve içindeki bir şiirin adındaki aynılık yukarıdaki hükmümüzün bir başka delilidir.

O'nun tarih romanlarındaki, kendi şiirinin yerini bu şekilde işaretledikten sonra şunu söyleyebiliriz: Bilhassa *Bozkurtlar*'ın, teksifî bir san'at olan; tahditkâr ve tehditkâr kaideleri bulunan şiir yerine nesrin bütün imkânlarını rahatça kullanmak düşüncesiyle romanlaştırıldığını kabul ediyoruz.

İşte bu üç sebep tarih romancılığına yönelmesini, başarı kazanmasını hazırlayan temel sebeplerdir. Aşağıya aldığımız sözleri de tarihî romana yönelmesinin temel sebeplerinden büyük bir kısmını bünyesinde taşımaktadır.

"Ülkü, ilk önce, insanların gönüllerinde, gönüllerinin derinliklerinde doğar ve kendini önce destanlarda gösterir. Sonra şuura geçer, büyük kılavuzlar tarafından açıklanır. Daha sonra da büyük kahramanlar, onu gerçekleştirmek için büyük hamleler

---

(4) ATSIZ, **Yolların Sonu**, a) s. 6, b) s. 17, c) s. 25

yapar. Bu hamleler sırasında da ülkülü millet kahramanların ardından gönül isteği ile koşar. Bütün bu uğraşmalar arasında da millet yürür; önce mânen, sonra maddeten ilerler, olgunlaşır, erginleşir[5]".

Bu noktalara konunun tahlili sırasında ve yeri geldikçe temas edeceğimizden Atsız'ın romanlarına geçebiliriz.

Atsız'ın tarihî romanlarının sayısı üçtür. Mizahi hususiyetler taşıyan *Dalkavuklar Gecesi* ve *Z Vitamini* gibi hiciv romanları ile okuyucularında derin hayranlıklar bırakan, derin iç gözlemlerle örülmüş, yaşanmış bir hayatın muhasebesi olduğu hissini veren *Ruh Adam*'ı tarihî roman olmadıklarından konumuzun dışında bırakıyoruz. *Bozkurtların Ölümü, Bozkurtlar Diriliyor* ve *Deli Kurt* incelememizin çerçevesine giren eserlerdir. Ancak ayrı zamanlarda yazılmasına rağmen bir bütünün iki yarısı sayılabilecek ilk iki eseri, *Bozkurtlar*[6] adı ile anacağız.

Bozkurtların Ölümü ve *Bozkurtlar Diriliyor* romanları Kültekin, Bilge Kağan ve Tonyukuk kitabelerinin romanlaştırılmış hâlidir, denilebilir. Orhun kitâbeleri adıyla bilinen ve Muharrem Ergin'in "Türk nizâmının, Türk töresinin, Türk medeniyetinin, yüksek Türk kültürünün büyük vesikası... Türk askerî dehâsının, Türk askerlik san'atının esasları... Türk gururunun ilâhî yüksekliği... Türk ferâgat ve faziletinin büyük örneği... Türk içtimâî hayatının ulvî tablosu... Türk edebiyatının ilk şaheseri... (...) Yalın ve keskin üslûbun şaşırtıcı numûneleri... Türk milli-

---

(5) Atsız, **Türk Ülküsü**, üçüncü baskı, Ankara 1973, s. 12.

(6) Türkiye Yayınevi tarafından çeşitli baskıları yapılan **Bozkurtların Ölümü** ve **Bozkurtlar Diriliyor** adlı eserler, **Bozkurtlar** adıyla birleştirilmiş ilk baskısını, daha sonra da konu ilgili resimlerle bezenmiş ikinci baskısını yapmıştır. Böylece birleşik baskılar da dahil **Bozkurtların Ölümü** dokuz, **Bozkurtlar Diriliyor** on defa basılmış olmaktadır.

yetçiliğinin temel kitabı... Bir kavmi millet yapabilecek eser... Asırlar içinden millî istikâmeti aydınlatan ışık... Türk dilinin mübârek kaynağı...[7]" sözleri ile takdim ettiği bu kitâbeler Atsız'ın ruhunda da aynı yeri bulmuştur.

"Siyasette muhabbet" Hepsi yalan palavra
Doğru sözü "Kül Tegin" kitabesinde ara

beyiti[8] bu düşüncemizin delili sayılmalıdır. O devre âit vesikaya dayanan yerli ve yabancı kaynaklar ile destanlardan gelen bilgiler bu beyitin ışığı altında değerlendirilmiş, sanatın memesinden, roman olmak üzere, emzirilmiştir.

Ana hatlarıyle vak'a: Milâdî 622 ile 630 yılları arasını konu edinen *Bozkurtların Ölümü,* Çuluk Kağan'ın idaresi altında mesut bir şekilde yaşayan Türklerin, kağanlarının ölümü üzerine Bağatur Şad (Kara Kağan) ın tahta geçmesi olayları ve cülûsun şenlikleri ile başlar. Çuluk Kağan'ın iki oğlundan biri olan Kürşad başta olmak üzere bütün halk Çinli Konçuy'a ve Çinli tüccarlara kızmaktadır. Çinliler, Türklerin arasına ikilik sokmak suretiyle korkulu düşlerinden kurtulmak istemektedirler. Bu yoldaki entrika, yiğit Çalık'ın hayatına malolarak, ortaya çıkar. Kıtlığın hâkim olduğu bir yılın baharında Çin'e yapılan akında başarı elde edilirse de, anlaşma yapılarak geri dönülür. Devleti, içinde bulunduğu çıkmazdan kurtarmak için heyecanlı plânlar kuran ve bu arada kağanı öldürmeyi bile düşünen genç yüzbaşı Böğü Alp, ihtiyar kam Kıraç-Ata'ya gider. Yakın gelecek karanlıktır. Doğu Türkleri olan Kök-Türklerin Kağanı, Batı Türklerine ve Çuluk Kağan'ın diğer oğlu Tulu Han'a elçiler göndererek Çin'e

(7) Muharrem ERGİN, **Orhun Âbideleri**, 1000 Temel Eser, Nu. 32, Devlet Kitapları, İstanbul 1970, s. 1.

(8) Atsız, **Yolların Sonu**, s. 47.

büyük bir akın yapmak istediğini bildirir. Tulu Han, kağanlığı ele geçirmek için Çinlilerle gizli bir işbirliği içindedir. Çin'e yapılan akında Çin'in başşehri zaptedilecekken Tulu Han'ın durumu ortaya çıkar, barış yapılır. Ötüken ormanı merkez olmak üzere Orta Asya'da oturan Türkler görülmemiş bir kıtlık ile karşı karşıya kalırlar. Çocuk, ihtiyar ve hattâ kuvvetlilerin bile ölmesine sebep olan büyük bir açlık milleti kırar geçirir. Bu arada Sırtarduşlar, Dokuz-Oğuzlar, Bayırkular açlık ve vergi karşısında Kök-Türklere isyan ederler Tulu Han komutasındaki, isyanı bastırmaya memur ordu, çok fazla kayıp vererek, yenilir. Kıtlığın birinci yılını tamamlayan yaz gelince, umulmayan olaylar milleti iyice sarsar: Yaz ortasında kar yağması; müthiş bir soğuğun beş gün devam etmesi; ayın üç parça olarak görünmesi; yerden kızıl dumanlar çıkması gibi. Ertesi bahar açlığın bitirdiği milletten iki tümen ordu çıkarılıp Çin'e akın yapılır. Çinlilerdeki sayı üstünlüğü, Türklerin olağanüstü kahramanlıklarına rağmen, Çin'e bir zafer kazandırır. Türkler için elli yıl sürecek olan esaret devresi başlar. Fakat gururlarından tek bir şey kaybetmeyen Türkler, şehir hayatına, ziraatçılığa bir türlü uyamazlarsa da bazıları Çin kadınlarının cilvelerine mağlûp olurlar. Esaretin dokuzuncu yılında Kürşad komutasındaki kırk yiğit ihtilâl yapar. Koca Çin sarayını basan kırk Türk, yüzlerce Çinli ve uygunsuz bir gece karşısında, kanlarının son damlasına kadar çarpışıp, ölümle eğlenircesine mücadele vererek ölürler.

Bozkurtlar Diriliyor: Kürşad ihtilâlinden bir zaman sonra, uykularını bozan Türk korkusu karşısında Çinliler Çin'de bulunan Türkleri Ötüken'e gönderirler. Başlarına Çin'e bağlı Sırtarduş asıllı Sırba-Tegin'i kağan yaparlar. İhtilâlden otuz yıl sonra "işini, gücünü" Çin'e vermiş olan Türkler; Altaylar'da üslenmiş olan Türkler, Çıbı Tegin başkanlığında isyan edip üç yıl mücadele ederlerse de yenilirler. Bu savaşlara, babasının Kürşad ol-

duğunu bilmeden Urungu da katılır. Urungu, babasına ve taşıdığı bıçağa âit sırrı hiç kimseye söylemeyeceğine dâir, ölüm yatağında kendisine sırları söyleyen anasına söz verir. 681 yılına gelinmiştir. Kutluğ Şad Çin'e karşı isyan eder, dağınık Türkleri toplamaya çalışır. Çin'de yetişmiş akıllı, bilgili Tonyukuk da ihtilâlcilere gelip katılır. Bu arada Dokuz-Oğuzlar da Baz Kağan'ın kızı Ay Hanım idaresinde toplanmaya uğraşmaktadırlar. Bir tesadüf ile karşılaşan Urungu, ölen karısına çok benzeyen Ay Hanım'a âşık olur. Toparlanmayı hemen hemen başaran Kök-Türkler, Dokuz-Oğuzlar'ın kendilerine tâbi olmasını, vergi vermesini ister. İlteriş Kağan sanıyla tahta oturan Kutluk Şad, çeşitli boy ve budunları egemenliği altına alırken Dokuz- Oğuzlar ile savaşmaya mecbur kalır. Urungu'nun kimliğini öğrenen Ay Hanım ile Kürşad'ın oğlu arasındaki aşk bu savaşın bir başka trajedisidir. Savaşın sonunda Dokuz-Oğuzlar yenilmiş ve Ay Hanım savaşırken ölmüştür. Ay Hanım'ın ölüsünü kucağına alan Urungu uçuruma at koşturur ve birliğini kurmuş devlet için dert olmaktan kaçarak ölümün koynuna sığınır.

Anafikir: Bozkurtların Ölümü ile *Bozkurtlar Diriliyor*'un mesajını birleştirip bir cümle ile söylemek mümkündür: Türk soyu, cesur, şuurlu ve kahraman idareciler elinde, aklın almayacağı türden işler yapabilmek, Türklüğün ölümsüzlüğü yolunda dünya nimetlerinin en büyüklerini teperek ölmek; kendine olan itimadından gelen kapalı kültür hayatı ile kolay kolay yokolmamak gibi hususiyetler taşır ki, öldürülebilir fakat uşak edilemez.

Ana çizgileri, konusunu ve anafikrini vermeye çalıştığımız *Bozkurtlar*'daki bazı hususları incelemeye çalışalım.

Roman ve hele tarihî roman çok yönlü ve kuvvetli bir san'at gücü ister. Hâdiseleri, bizi havasına sokabilecek kadar aydınlatabilmeyi gerektirir. *Bozkurtlar*'daki vak'a, şahıslar, tabiat ve üslûp, bizi 1300 yıl sonra işlenen bir konunun atmosferine sokabil-

me başarısına erişmiş bir kompozisyondur.

Vak'a sözü, olaylar zinciri ve karakterlerin yerleştirilişinin tamamına verdiğimiz isimdir. Vak'ayı karakter yaratma, tabiata bakış ile üslûptan ayrı düşünüyoruz. Vak'a, olayların edebî ve mantıkî düzenidir. Olay, vak'anın çeşitli parçalarından birisidir. Vak'anın anlatmak istediği fikir ve hareket topluluğuna *konu* diyoruz. Tarihî romanda vak'a ile konu arasındaki çok yakın bağ öncelikle, tarihin kendisinden, sonra da anafikirden geliyor. Bu türün dışında kalan roman tarzlarında gaye olan konu, vasıta olan vak'adır; vasıta ihmal edilebilir.

Bozkurtlar'daki vak'a, Ötüken merkez olarak yaşayan Kök-Türk Devleti ve budunundaki olaylar ve bu olaylar karşısında insanların aldıkları tavırlardır. Ana çizgileri daha önce verilmiş olan vak'anın kuruluşundaki sağlamlık, yazarın kültür muhtevâsına bağlanabilir. Başta söylediğimiz yaratma sırlarından *ne söylüyor?* Maddesi *vak'ayı* karşılamaktadır.

Bozkurtlar'daki konu, 1300 yıl önceki Türklüğün duyma, düşünme, inanma ve davranma, kısaca yaşama biçimini anafikrin ışığı altında sergileyiştir. Anafikir bir temel düşünce sistemini alıp, telkin etmek üzere, meselelerin üzerine yansıtmaktır; pek tabiî meseleleri anafikre uygun biçimde seçmek gereklidir. Yaratmanın ikinci sırrı da *neden söylüyor?* Şeklinde formüle edebileceğimiz konu-anafikir düzenidir. Konu için dünya görüşü de denilebilir. Dünya görüşü romana sinen anafikir, koku, renk değil midir? Anafikir kendini besleyici bir çok yardımcı fikri etrafında ve hattâ bünyesinde taşıdığından *konu*'nun düzeni her yazara açılmayan bir kapıdır. *Bozkurtlar*'daki *neden söylüyor?* Kapısını gücümüzün yettiğince aralamaya çalışalım:

Bozkurtlar'ın başında, destanlardaki "döşeme/soylama" geleneğine benzeyen bir giriş (prolog) var ki, "Romanın Hikâyesi" adını taşır. Yazar burada, konunun verilişindeki yol ile ilgili ipuçlarını vermektedir:

"... İçinde hem romantizme, hem de realizme yer olmakla beraber bizzat hayatın akışından ayrılmayacağım ve buna olduğu kadar tarihe de sadık kalacağım. Bir roman ki size 1300 yıl öncesini yaşatacak ve birbiri ardınca sahneye çıkan kahramanlar günümüze kadar gelecek. Bir roman ki içinde yalnız tek bir kahraman bulunmayacak İçindeki her şahıs tıpkı hayatta olduğu gibi başlı başına bir kahraman olacak. Romantiklerin de realistlerin de eserlerinde daima bir tek iskelet var: Romanın kadın ve erkek iki kahramanı arasındaki aşk macerası. Halbuki beni kitabımda yüz yılların akışı bulunacağı için bir tek maceraya, hele onbinlerce romanda tekrar edile edile pek bayağılaşan, müptezel olan aşk hikâyelerine saplanıp kalmama imkân yok. Bu, yepyeni bir tip roman olacak."

"... Bir psikolog nasıl her meselenin hangi ruhî âmille işlendiğini düşünür, bir hekim nasıl bir hastalığın hangi sebeple başladığını bulmaya çalışırsa, ben de -tarihle çok uğraştığım için olacak- milletlerin hareket hatlarının neye dayandığını aramakla çok vakit geçirdim. Şu muhakkak ki bir milletin aydınları da, halk tabakası da işlenmeye çok elverişli. Bunun için de en iyi şey, yani en iyi araç eserler olabiliyor."

Romanın girişindeki bu düşünceler, bizim konuyu aralayabilmemizde yer yer kılavuzluk edecektir.

Başta tarihî romanın en az imkân verdiği şeyin ruh tahlilleri olduğuna işaret etmiştik. *Bozkurtlar*'da duyma, düşünme ve inanma ile ilgili içgözlemler en az dış hayat kadar canlıdır. Kürşad'a âit derin iç gözlemlere rastlamayışımızın sebebi, yazarın tarihten kopma korkusundan gelmiş olsa gerektir. Kürşad dışındaki ana karakterlerin fizik yapıları yanında iç dünyaları ile de dünyamıza girdiğini görüyoruz. Karakterler kendi gerçekleri içinde anlatılırken, yer yer epik unsurlara ve olağanüstüye yönelişler bile okuyucuyu yadırgatmıyor.

Türk'ün toplu halde Islâmiyete girişinin gerekçesini hiçbir eser *Bozkurtlar* kadar veremez: Türk'ün düşünme ve inanma dünyası gerek Hıristiyan misyoner, gerekse Çinli filozof Şen-Ma karşısında o kadar başarılı çizgilerle verilmiştir ki, didaktizme boğulmuş bir izah, ne kadar başarılı olursa olsun, bu kadar tatmin edici olamazdı. "Zamanı Tanrı yapıyor ve bütün yaratıklar ölüyor" hükmü veya Ötüken Devri Yamtar ile Rum Papaz arasında geçen tartışmada;

"— İsa da kim oluyor?

"— Tanrının elçisi ve oğlu.

....

"— Tanrı hangi katunla evlendi de bu İsa Yalavaç doğdu?

"— Tanrı hiçbir katunla evlenmedi. Tanrı evlenmez.

Artık Yamtar'ın canı sıkılmıştı. Bu bön koca neler söylüyordu? Bağırarak sordu:

"— Bana bak koca. Benimle doğru konuş. Tanrı evlenmediyse bu Yalavaç anasız mı doğdu?

"— Hayır anası vardı. Onu Meryem doğurdu.

"— Bu Meryem Tanrının katunu değil miydi?

"— Değildi.

"— Ama İsa'yı doğurdu, değil mi?

"— Doğurdu.

"— İsa da Tanrının oğlu.

"— Evet.

Yamtar yüzünü göğe kaldırıp söylenmeye başladı:

"— Isa Tanrının oğlu. İsa'yı Meryem doğurdu. Ama Meryem, Tanrının katunu değil. Tanrı, İsa'nın babası.. İsa'nın anası, babası var. Babası Tanrı... Anası Meryem... Ama Meryem, Tanrının katunu değil... İsa...

....

"— Bana bak koca papaz. Türk Tanrısı, Türk yasasına ay-

kırı iş yapmaz. Sizin Tanrınız Ötüken'e gelirse işi yamandır'' sözleri yukarıdaki hükmümüze delil sayılmalıdır.

Türk'ün aşk, aile ve kadın anlayışı bu kadar billûrlaştırılabilirdi. Töreye, devlete ve tabiata bakışı da hemen bu billurlaştırma başarısına ilâve edelim. Almıla ile Pars; Ay Hanım ile Urungu arasındaki aşk asrımıza da uğrayası aşklardandır. Çalık'ın yiğit kadınını veya Kürşad'ın çileli hatununu örnek alacak bir nesil yaratmanın gereğine kim inanmaz?

Bozkurtlar'da işlenen Türk cemiyetinde, *töre*'nin hâkim olduğu bir düzen vardır: Töre herşeyin ve her ferdin üzerindedir. Bu yazısız düzenleyici, hem kanun, hem gelenek, hem görenek, hem de yol ve yordam olmaktadır. Devleti de, içtimaî hayatı da düzenleyen *töre,* düzenli felsefî fikirler değil, atalar sözünde kalıplaşmış olarak bulunan nev'i şahsına münhasır bir sistemdir. ''Belli bir dil, kültür, mantık, tecrübe, zevk ve muhakeme seviyesinde meydana gelen''[9a] bu hikmetler hem ferdî, hem içtimaî nizâmı oluşturmaktadır. ''Ortak bir halk dili ve zevki ile ancak birkaç cümle kalıbı içinde meydana gelebilen bu mahsullerin kolaylıkla aşınmayan sağlam bir bünyeleri vardır''[9b]. Bu yüzden yaşama gücünü ve tesirini kolay kolay kaybetmez.

Çinli Şeng-King'in şımarık, şehvetperestliğini durduran, talihsiz Kara Budak'ın oklanışını hazırlayan vs. vs. hep *töre*'dir. Romanda folklorcuların da ilgisini çekmesi lâzım gelen birçok malzeme vardır. Bu yoldaki unsurlardan birine daha işaret etmek istiyoruz: Dehşetli bir yağmurun meydana getirdiği sellerden kurtulanlar kılıçlarının sivri uçlarını yukarı getirerek çadırımsı bir şekil aldırırlar; muhtemel bir yıldırımın tehlikesini önle-

---

(9) Şükrü ELÇİN, **Türk Dilinde Atalar Sözü**, Hacettepe Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi, C. I, Nu. 2, Ankara 1969, a) s. 176, b) s. 177.

-mek için yapılan bu davranış paratoneri hatırlatmıyor mu? İşte *Bozkurtlar*'ın konu (ve dünya görüşü) olarak işlediği düzen, atalarımız Kök-Türklerin lirik-epik karışımı zevkle çekilen çileli hayatı ve davranışlar dünyasıdır. Atsız'ın, tarihî iyi bilmekten gelen ve mizacı ile şâirliğinin beslediği muhtevâsı bu düzeni başarılı bir şekilde anlatmasını hazırlamıştır.

Romandaki mekân ve tabiat unsurlarından Çin'e âit olanları daha silik, Ötüken ve çevresine âit olanları daha aydınlıktır. "Orhun nehrinin kaynaklarını aldığı dağlar daha önceki Orta-Asya devletlerinde olduğu gibi Türklerce de en kutsal yerler idiler. Göktürkler de bu bölgeye *Ötüken* adını verirlerdi."[10a] "Ötüken'in bulunduğu yerleri, Batı Gök-Türk'lerin Tanrı Dağları'ndaki yaylaları ve ovaları ile karşılaştırdığımız takdirde, bu ünlü başkentin çok verimsiz bir yer olduğunu görebiliriz"[10b]. Romanın yazıldığı devrede de, bugün de haklarında pek az şey bildiğimiz Sovyet işgali altında olan Orta-Asya hakkındaki tabiat tasvirleri pek yeterli görünmemesine rağmen, mevcutların sun'i sayılamayacak bir canlılık taşıdıklarını hemen belirtelim. Tabiat tasvirleri insan ile münasebetleri açısından romana girmişlerdir.

Romanda görülen şiir üslûbu ileride temas edeceğimiz canlı üslûbun içine öylesine sinmiştir ki, Atsız'ın ozanlara hecenin yedili vezni ile söylettiği, bazıları Alp Er Tunga ağıtını hatırlatan altmış dört adet dörtlük ile 7 + 7 vezniyle söylenmiş bir kıta âdeta romanla organik birlik kurmuştur.

Bizim edebiyatımızda sadece tarihî romanlar değil, diğer romanlardan hiçbirinde görmediğimiz bir hususu belirtelim: İdeolojik şartlanmadan gelmeyen ve belki de bu yüzden başarılı olan

---

(10) Bahaaddin ÖGEL, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları I**, 1000 Temel Eser Nu. 49, Devlet Kitapları, İstanbul 1971, a) s. 47, b) s. 48.

başarılı bir açlık anlatımı vardır ki, bütün Marksist yazarlar otursa gıda sıkıntısını bu kadar güzel ifade edemezlerdi.

Bir başka noktayı ise dünya edebiyatı ile kıyaslamamız gerekir: İki yüzü aşkın insan, Türk ad bilgisi (onamastik) ne kaynak olurken, diğer taraftan eşine zor rastlanılabilecek, belki de rastlanamayacak zenginlikte bir *konu* dengesi yaratmaktadır. Hem de bunlardan ekseriyetinin fizikî portreleri de çizilmiştir.

Bozkurtlar'a, nev'i şahsına münhasır *epik-tarihî roman* dememize sebep olan unsurlardan bir kısmı da ondaki iki insan, bir âlet ve iki tabiat hâdisesidir: İnsanlar, *Kıraç Ata* (Bozkurtların Ölümü) ve *Ay Hanım* (Bozkurtlar Diriliyor) dır.

Kıraç Ata, Üç Kayalar'ın tepesindeki düzlüğün kenarında bulunan bir mağarada yaşamaktadır. "İri dört doğan", "iki kurt" ile "birbuçuk insan boyundaki bir ayının" bır arada bulunduğu mağarada yaşayan ihtiyar *kam*[11a] hâldeki gizliliklerin, gelecektekilerin bilicisidir. Tek âleti kürek kemiğidir.

Ay Hanım Baz Kağan'ın kızı ve Dokuz-Oğuzlar'ın başkanı, Kürşad'ın oğlunun gönül verdiği fevkalâde güzel, yiğit, akıllı bir kızdır. "Yeğenlerinin birisinin kam" olduğu ve "Ona gizli bilgilerden çok şey öğrettiği" söylenen Ay Hanım da insan kalbini okumaktadır.

"Falcılık Şamanizmin başlıca unsurlarından biridir" (...) "Şamanıstler de, Müslüman Türklerden Kırgız - Kazaklar'da ve Nogaylar'da en meşhur fal, "kürek kemiği falıdır."[11b]

---

(11) a) "Şâmanizm dininin âyin ve törenlerini yapan ruhlarla fânî insanlar arasında aracılık eden adama umumiyetle Türk kavimlerinde kam denir. Mahmud Kâşgârî "kam" kelimesini kâhin kelimesiyle tercüme ediyor (Divân-ü Lûgât-it Türk, III, 157). Mahmud Kâşgârî zamanında (XI. yüzyıl) kamların Müslüman Türkler arasında bile unutulmadığı anlaşılmaktadır." Abdülkâdir İNAN, Tarihte ve Bugün Şâmanizm, 2. baskı, Ankara 1972, s. 72.

b) a.g.e. s. 151, 152.

Atsız, gerek *Bozkurtlar*'daki bu iki tip, gerekse *Deli Kurt*'taki Gökçen ve Esen Börü ile Şamanlık inanışlarına âit bir unsuru işlemiştir. Ancak romana hâkim epik-lirik karaktere bir de masal unsuru diyebileceğimiz bu tiplerin karışmasına rağmen, okuyucu şaşırmıyor, hattâ bir fantezi sayamıyor. İnsân tabiatında olan geleceği bilme hevesi, asırlardır, ruh çağırma, fala baktırma şeklinde sürüp gitmiyor mu?

Bıçak, Kürşad'a âit olup, bir yüzünde "Bumun Kağan" adını, diğer yüzünde de damgasını taşımaktadır. Bıçak, Kıraç Ata'nın babası olan büyük kam tarafından yapılmıştır; "yazı ile damga Türklerin kutu yükseldiği zaman bıçağın üzerinde ışıl ışıl parlar."

İnsanoğlu asırlardır uğura inanmıştır; insan aczi, gelecek karşısında, talih kavramına tılsımlı olduğuna inandığı eşyalara sarılmıştır. Romandaki tılsımlı âlet, bir soyun talihine bağlanmıştır ki, bunu da fantazi saymak kabil değildir. Talisman (uğur eşyası) konusunda sosyolog, sosyal antropolog ve etnologların araştırmaları göstermiştir ki, tılsıma inanış, putperestlik'in mânevî görüntülü bir şeklidir.

Romandaki diğer üç tabiat hâdisesi ise yaz ortasında kar yağması, günlerce süren rüzgâr ve daha epik bir unsur olan ayın üçe bölünmesidir.

Bozkurtlar'da, birincisi, Şamanlığı kabul etmiş Türkler'e âit bir inanma unsurunun; ikincisi, onun sonucu olan bir âletin; üçüncüsü de meteoroloji bilgisiyle kolayca izah edilebilecek tabiat hâdiselerinin varlığını, fantezya değil, romanın vak'a kuruluşu ve konunun işlenişi ile tamamen uygunluk taşıyan epik unsurlar olarak kabul ediyoruz.

Bozkurtlar üzerindeki görüşlerimize şimdilik ara verip *Deli Kurt*'a geçiyoruz.

Tarihimizin bahtsız hâdiselerinden biri de, bilindiği üzere Ankara Savaşı'dır; henüz kurulmuş bulunan devlet, yıkılmanın

eşiğindedir: Yıldırım Bayezid'in beş oğlu, Süleyman, Mehmed, Musa, Mustafa ve İsa arasında taht kavgası vardır. Hepsinin emeli, Batı Türklüğünün ocağını tüttürmeye devam etmektir. İşte bu devri isleven romanlardan *Deli Kurt* ve *Tanyeri* (Bekir Büyükarkın) tarihin karanlıklarındaki bazı meselelere cevap veren sanat eserleridir.

Ana çizgileri ile Deli Kurt: Yıldırım Bayezid'in oğlu İsa Bey, kardeşleri ile arasındaki taht kavgası şiddetlenince, gebe olan karısı Bala Hatun'u, Çakır'a emanet eder. İsa Bey'ce denenmiş bir tımarlı sipahi olan Çakır, bahtsız kadını, o günün karışık Anadolusunda, büyük bir gizlilik içinde Karası'ya götürür. Çakır'ın sütanası Satı Kadın onu başkalarının tanımaması için gizler; Çakır, uzun müddet onu arayamaz. Bu arada İsa Bey ölmüş, Çakır'da Mehmed Bey'in düzenlemekte olduğu ordudaki yerini almıştır. Çakır, Karası'ya dönünce Bala Hatun'un öldüğünü öğrenir; İsa Bey'in isteğince Murat adı verilen çocuk, boydaşlarından çok üstündür; çevrede ona Deli Kurt denilmektedir. Satı Kadın'ın oğlu Evren ve Murat'ın yetişmeleriyle uğraşan Çakır, daha sonra onları cebeli olarak yanına alır. II. Murad'ın ordusunda, bir cebeli olarak savaşan talihsiz şehzâde Deli Kurt Murat, Şeyh Bedrettin'in sol kolu Yahudi dönmesi Torlak Kemâl'i yakalayınca tımarlı sipahi olur. Satı Kadın, Evren ve Murat'la Türkmen obasına gelen Çakır'a Gökçen Pınarı'nda yemek verir. Deli Kurt çevrede meczup olarak tanınan ve yeşil gözlerine kimsenin bakamadığı, Gökçen Kız'a âşık olur. II. Murad'ın komutasında Karaman Beyliği üzerine giden evli, iki çocuk babası fakat Gökçen'e âşık Deli Kurt, bir Karamanlıyı kurtarması üzerine Varsak boyunun Tümenoğlu ailesinden Balaban'a misafir olur. Esen Börü, Balaban'ın yengesi ve Gökçen'in anasıdır. Bir Uygur hatunu olan Esen Börü kamdır. Deli Kurt, Semendire Kalesi'nin zaptından sonra yenilen Macarlara esir düşer; üç yıl

süren esaret hayatının sonunda yurduna döner. Gökçen'i arar, bulamaz, yine savaşa gider; 1443 başarısız seferi Çakır'ın ve Evren'in şehâdetleri ile biter. Gebe karısı ve çocuklarını Türkmen obasına alıp götüren Deli Kurt, Çakır'dan kendisine kalan torbalardan çıkan mektuplar ile Satı Kadın'ın dalgınlıkla söylediklerinden, taşıdığı sırrı öğrenir. Varna zaferinin kazanılması sırasındaki başarısından dolayı takdir edilip geri döner. Eşi, çocukları ve sevgilisinin günlerce yağan yağmur sellerine kapılarak öldüğünü öğrenir. Atına biner ve meçhul bir semte doğru yola çıkar.

Deli Kurt'un anafikri: Türk tarihinde nice insan, milletinin bütünlüğü ve devletinin devamlılığı için, dünya heveslerinden, hırslarından vazgeçebilmiş; birer adsız kahraman olarak vesikaya aksetmemiştir.

Romanın kuruluşu, gerilimini hazırlayan unsurlara göz atalım: Yazar, eserinde, talihsiz bazı şehzâdeler dahil, bütün Türk bey ve sultanlarının gerçek değerlerini delilleri ile ortaya koymuştur; "Osmanlı Hânedanı, Türk tarihindeki ailelerin en büyüğüdür. Tarihî vazifesini şerefle yapıp çekilmiştir. Şüphesiz onların da kusurları vardır. Fakat Osmanlı padişahlarını topyekûn küçük görmek ve göstermeye çalışmak, nihayet, kendi tarihimize ve geçmişe nankörlük olur."[12]

Deli Kurt'ta, 1403-1444 yılları arasındaki iç hâdiselerden bazıları (Çelebi Mehmed'in tahtı ele geçirişi; Şeyh Bedreddin hâdisesinin bir yönü; Fâtih devrine kadar süren Karaman gailesi v.s.) ile Türklüğün Batıya yürüyüş merhaleleri (bazı başarısız seferler ile Varna Meydan Savaşı gibi zaferler) tarihî gerçeklerden hiç ayrılmadan verilmiştir. Eserde, sipâhilik, yeniçerilik ve XV.

---

(12) Atsız, **Türk Tarihinde Meseleler** (Osmanlı Padişahları başlıklı yazı), s. 84-107.

yüzyıl başı Anadolusu (Türkmen obaları ve Varsak boyu) tarih bilgisinin sağlamlığıyla işlenmiştir. İsa Bey konusundaki bilgiler de bu cinstendir. Atsız'ın konuyu verişinde, şâir mizacı hâkimdir. Deli Kurt'u oluşturan asıl kaynak bizce budur.

Deli Kurt, Bozkurtlar'a nisbetle ruh tahlillerinin daha çok yer verildiği bir eserdir. Fakat bu ruh tahlilleri Çakır ve Deli Kurt'a münhasır kalmıştır.

Kronolojik sıra açısından bakarsak *Deli Kurt, Bozkurtlar* ile *Ruh Adam*'ın orta yerinde durmakta ve bazı unsurlarla, ardındaki ve önündeki esere bağlanmaktadır. Bağlantı unsurlarından biri Urungu, Deli Kurt'un Ay Hanım ve Gökçen gibi tabiat üstü vasıflar taşıyan iki genç kıza olan derin ve fakat tertemiz aşkları; Selim Pusat ile Güntülü arasındaki ümitsiz ve tertemiz gönül bağı... ve buna Ruh Adam'ın çerçevesini hazırlayan Uygur destanındaki vak'a, konu ve üslûbu ilâve edelim... Selim Pusat'ın tarih içinde yaşayan; ruh yapısı, davranışları ve iç muhasebesinde bize çizilen tablolar Böğü Alp'e, Kürşad'a, Urungu'ya, Deli Kurt'a bağlanamaz mı? Ruh Adam, en yakın çevresinden başlamak üzere kendisini uzlete iten herkesle, bu arada kendi kendisi ile, bir hesaplaşmadır; bir nefis muhasebesi... Pek tabiî, Kürşad, Böğü Alp, Urungu, Murat ve Selim Pusat ile Atsız arasında çok yakın münâsebetler bulmak mümkündür.

Bir başka noktaya geldik ki, *Deli Kurt* romanının bize bir şeyler söylemesini sağlamak için üzerinde durmamız gerekiyor: *Bozkurtlar* romanındaki Kıraç Ata, Ay Hanım epik tiplerdir. Deli Kurt'a olağanüstülük gibi görünen Uygur asıllı Esen Börü de (Ruh Adam'daki masallaşmış destan (?) ın da Uygurlar'a aitliği düşünülsün) destanî (epik) bir unsur olan bilinmez ile ilgisi açısından bir epik tip sayılabilir. Ancak Türkmen obası yakınındaki Pınar'la ilgili masaldaki şehzade ile Yüzbaşı Burkay (Ruh Adam), Gökçen Kız ile Açığma-Kün arasındaki ilgi de açıktır.

Fakat Ruh Adam'ı yoğuran derin iç gözlemler masalımsı girişle ilgisini zaman zaman kesebildiği halde Deli Kurt'taki derin aşkın kahramanı Gökçen Kız, bu masalın ana motifi üzerine oturtulur. Biz, yazarın başından geçen bir yeşil göz kasırgasının, Uçkara Bahşı[13] yı Anadolu'ya göç ettirip, bir kadın kam olan Esen Börü kılıfı ile Gökçen Kızı, tarihin çerçeve olduğu bir allergorizmle verildiği görüşündeyiz. Masal, insan muhayyilesinin zaman, mekân ve gerçeğe uygunluk şartlarını bir kenara bırakarak, olumsuzları gönlünce yönelttiği bir ifade tarzı değil midir? Deli Kurt'un derin bir aşkla sevdiği Gökçen, idealizmin son sınırına vararak masallaştırılmış bir tiptir. Bu tipin masalımsı varlığı ile Kıraç Ata, Ay Hanım ve hattâ Esen Börü tipleri arasındaki benzerliklerden çok ayrılıklar vardır. Gökçen Kız meselesini şu şekilde hükme bağlayalım: Sesini ülkelere duyurabilen kavalından, bakınca iflâh etmeyen, peçe ile gizlenen yeşil gözlerinden, insanüstü yaşama şeklinden, bilinmezliklere vâkıf gizli kuvvetlerinden her biri ile Gökçen Kız, bir masala kaçıştır. Romancı bu olağanüstü kızı bir selde boğarak masalın içinden tekrar gerçekler âlemine döner.

Gökçen Kız ile Esen Börü dışındaki tipler bizi atmosferine sokabilecek gerçeklikler içindedir.

Bu arada söylememiz gereken bir husus da "*Gönül kader adında/Bir tuzağa atılmış/Gönül birçok duygudan/Ve oddan yaratılmış*" dörtlüğü ile başlayan türküdeki duygu billurluğudur, ifade rahatlığıdır.

---

(13) "Kırgız Kazaklar'da Şâman yerini tutan ve onun ödevlerini gören adama "baksı" (Kırgızlar baksı) denir." (...) "Eski Çağataycada Uygurca yazan "Katip" demek idi" (Abdülkâdir İnan, **a.g.e.**, s. 74- 75.

Konunun gücü, bir başka söyleyişle *neden söylendiğini bilmenin başarısı* ile ilgili noktalardan biri de, okuyucuda bıraktığı tesirdir. Biz bu noktayı konunun verilişi içinde değerlendiriyoruz. *Bozkurtlar* ve *Deli Kurt*'u bu açıdan ana hatları ile değerlendirirsek, bazılarını zaman zaman söylemiş olduğumuz şu hükümleri sıralayabileceğiz:

1. Eserlerden bilhassa Bozkurtlar örnek alınacak tipler yaratması ile kurtuluşun gelişmeci bir mantıkla kendine dönüş şuuruna ermek olduğuna inanan bir yeni neslin doğmasındaki ana sebeplerden biri olmuştur. Eserindeki isimler yeni neslin bir kısmının özadı bir kısmının takma adı olurken, diğer taraftan "kökü mâzide olan âti" olma şuurunu uyandırmıştır. İşlediği havaya okuyucusunu sokan klâsik eserlerden biri olarak kabul edilmesini de bu noktada aramak gerekir.

2. Bir çok Türk romancısına tesir ederek İslâmiyet öncesi ve sonrası Türk tarihine ait romanlar yazılmasının ana sebeplerinden biri olmuştur.

3. Bilhassa *Bozkurtlar* çeşitli şâirlerce de ilham kaynağı olmuştur. Bunlardan biri olan millî destan şâiri Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu, önce Kürşad İhtilâli Destanı'nı, sonra bu eseri de içine alan *Bozkurtlar'ın Destanı*'nı yayınladı. Gençosmanoğlu'nun *Bozkurtların Ölümü* adlı eser 6176 mısra'dan meydana gelmiştir. Ayrıca kaabiliyetli bir tiyatro oyuncusu olan İsmet Hürmüzlü tarafından Kürşad İhtilâli oyunlaştırılmıştır.

Yaratmanın sırlarından biri olarak üslûp meselesine gelelim. Diğer bir söyleyişle *nasıl söyleyeceğini bilme başarısının* karşılığı olan üslûba dâir yazılanlar, bizi, bu konuda henüz çözülmemiş meselelerin olduğuna inandırmıştır. Üslûp meselelerinin çözümü bu yazının çok dışında olduğundan, temas dahi etmeden geçiyoruz. Üslûbu, yazarın kullandığı söz dizimi (cümlelerin düz veya devrik; haber, soru cinslerinden hangisinin daha fazla kullanıldı-

ğı); kelime hazinesi (isim, sıfat, fiil, zarf, ünlem vs. eğilimi, aynı kadroya sokulabilecek sıfatlar); söz ve mâna san'atlarının kullanılışı yönlerinden ele alıyoruz. Umumîyetle üslûp, san'atçının dili kullanmadaki hususîliği olarak kabul edilmiştir. Anafikri de içinde taşıyan, işleyiş zenginliği olan konu ve konunun oturduğu olaylar zinciri olan vak'a, üslûbun başarısı, hususîliği nisbetinde zamana dayanabilir. Dil, bir milletin tarih içinden getirdiği düşünce, zevk ve tecrübelerinin zamana en çok dayanabilen müessesesi değil midir?

"Büyük devlet olmanın şartlarından biri de zengin ve hareketli bir dile sahip olmaktır. Millî ihmaller dolayısiyle gelişememiş olan kökü kuvvetli dilimizi, büyük bir bilim ve sanat dili hâline getirmek ihmal olunmayacak bir dâvâmızdır. Ne melezleştirilmiş eski dil, ne de öztürkçe denilen uydurma dil, büyük bilim ve edebiyat dili olamaz. (...) İnsanın yüreği ne ise , milletin dili de odur. Bu değerli varlık gerçek değerlerden meydana gelecek bir akademi ve millî şuura mâlik uzmanlar tarafından korunmalıdır."[14]

Bu görüşlerin sahibi olan Atsız, gerek nesrinde, gerek nazmında, yaşayan, güzel Türkçenin en güzel örneklerini vermiştir. Bu düşüncemiz ilmî incelemeleri için de geçerlidir.

Atsız, Orhun Âbidelerinde olduğu gibi, ifadeyi kısa cümlenin eline vermiştir. Bir kaç yan cümleden oluşmuş uzun cümleler daha azdır. Son kırk yıl içinde Türkçenin söz dizimi ve Türk mantık silsilesinin örneği olan düz cümle yerine devrik cümle kullanma eğilimi yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır. Atsız, duygu, düşünce karışıklığının örneği olan, anlamayı da güçleşti-

---

(14) Atsız, **Türk Ülküsü**, s. 108.

ren devrik cümleye itibar etmemiştir. Onun üslûbunda isim cümleleri çok az yer tutar; düz, fiil cümleleri üslûbunun karakteristiğidir.

Kelime hazinesi bakımından tahlil edilmesinde şu hükümlere varıyoruz: *Us; gezlemek; çakın* (şimşek); *ini,* (küçük kardeş); *bezek* (şiir); *sayrı, bunlu, ezgi, em, eçi* (amca); *esrimek* (sarhoş olmak); *buşku* (heyecan); *dilmaç* (tercüman); *buğra* (erkek deve); *albız* (şeytan); *tamu* (cehennem) *uçmak* (cennet); *yalavaç* (peygamber); *çaşıt* (casus); *sağrak, bitig* (mektup); *ulca* (ganimet); *bay* (zengin); *kineşmek* (müzakere etmek); *asığ* (fayda); *kanrış* (cilve); *yay* (ilkbahar); *yargı* (hüküm); *yasa* (kanun); *yasavul* (polis); *kalın* (çeyiz); *singıl* (küçük kız kardeş); *börü* (kurt); *karşık* (randevu); *katun, konçuy* ve benzerleri gibi bazıları arkaik, bazıları Anadolu ağızlarında yaşayan, yazı dilimizde bulunmayan elliye yakın kelime .vardır. Hiç bir uydurulmuş kelime bulunmadığı gibi, Türkçenin ses ve zevk damgasını yemiş Doğu asıllı bazı kelimeler Çince bazı isim ve kelimeler dışında yabancı kelime yoktur. Çince kelimeler ise Türkçe karşısında karşılaştırma unsuru olmaktan başka bir değer taşımamaktadır. Son kırk yıl içinde gümrüksüz bir şekilde dilimize giren yabancı kaynaklı kelimeler ise her iki eserde de yer bulamamıştır.

Her iki eserdeki hâkim olan fiiller görülen geçmiş zamanlıdır. Karşılıklı konuşmalarda, yer yer, şimdiki zaman ve gelecek zaman kipleri kullanılmıştır.

Romanlardaki isimler şahıs ve yer adları ile bâzı mâna isimleri Atsız'ın tarih, tarihî coğrafya ve filoloji bilgisinin zenginliğine bağlanabilir.

Romana hâkim olan sıfatlar anafikrin çerçevelediği mefhumları hazırlayan, belirleyen, destekleyen, kuvvetlendiren sıfatlardır. Türkçenin kavram hazinesinin bir yönü olan sıfatlar ile deyimler *Bozkurtlar*'ın ve *Deli Kurt*'un, çarpıcı unsurlarının en başta gelenlerindendir.

Bu konudaki hükmümüze geçebiliriz: Yaratmanın sırlarından biri olan üslûp husûsiliği, Atsız'da, Türkçeyi çok iyi bilmekten doğan akıcı, ortak bir ifade sahipliği şeklinde ortaya çıkmış ve eserlerinin defalarca basılmasının ve okuyucu cezbetmesinin başlıca sebebi olmuştur.

SONUÇ:

Yazarı tarafından gözlenememiş bir devri, tarihî hakikatlere sadık kalarak anlatan romanlara tarihî roman adı verilir. Tarihî roman, sadece tarihî bir vak'ayı ve tipleri hikâye etmekle kalmayıp hâli hazırı ve yarını kurma rolünü gerçekleştirebilir. Tarihî roman bedîî, edebî ve ebedî çehreleriyle aynı zamanda yarınlarımızdır. Herhangi bir milletin siyasî, içtimaî ve fikrî tarihini yazmaya kalkan tarihçi de destan, roman, hikâye ve tiyatro eserlerini ihmal etmemelidir. Diğer taraftan tarih konulu eserler verenler de işledikleri vak'a ve tiplere âit derinliğine tarih bilgisi sahibi olmalıdırlar.

Türk tarih romancılığı, Namık Kemâl'in *Cezmi*'si ile başlar. Tamamlanmamış bir eser olan *Cezmi*, Kemâl'in mizacı, kültürü ve şâirliğinin bir aksi, tarih şuuru ile romantik edebiyattan aldığı tesirlerin bir örneğidir.

Tarihî roman çerçevesine giren eserler bilhassa 1930'lardan sonra rağbet bulmuş, bir çok yazarın tarih konulu hikâye ve roman yazmasına sebep olmuştur. Ancak sayısı küçümsenmeyecek kadar fazla olan bu eserler arasında tarihî roman sayabileceklerimizin ortaya çıkması çeşitli çalışmaları gerektirmektedir.

Tarihî roman özellikleri taşıyan eserlerden ikisi *Bozkurtlar* ve *Deli Kurt*'tur. Epik-tarihî romanın, nev'î şahsına münhasır bir örneği olan *Bozkurtlar*, vak'ası, yaratılan karakterleri ve üslûbu

ile birinci sınıf eserlerden biridir. Tarih kültürünün sağlamlığını gösteren *Bozkurtlar*, zengin isim kadrosu açısından bir başka eşi olmayan eserdir. Akıcı, çarpıcı bir üslûbun Türk ruhu ve içtimaî yapısının yer yer olağanüstüye yönelerek şuurlu bir şekilde işlendiği roman, bir çeşit modern destandır. *Bozkurtlar*, epik bir hayatı zevkle yaşayan göçebe Orta Asya Türklüğünün romanıdır. Fakat, destan, tarih, roman mefhumları hiç bir eserde bu kadar birbirine girmemiştir. Bu eser Türk meddinin ve cezrinin sebeplerini san'atkârca açıklamaktadır. Türk içtimaî nizamı, Türk ruhu, tarihin derinliklerinden seçilmiş örnekleri ile günümüze getirilmiştir. Destan unsurları bile san'atkâr bir tarihçinin kaleminde modern roman unsurları olabilmiştir.

Eser defalarca basılmış olması bir tarafa, Türk'ün büyüklüğüne inanan bir yeni neslin yetişmesinde inkâr edilemeyecek roller oynamıştır. Tarih ve folklor ile uğraşanların, içinde bir çok malzemeler bulacağı bu eser, Türk klâsiklerinden biri olduğunda birleşilen bir şöhrete ulaşmıştır. Bir aşk macerasının merak unsuru olduğu *Deli Kurt*, *Bozkurtlar* seviyesinde bir eser olmamasına rağmen gayet başarılı bir romandır.

Türk tarihini romanlaştıran Atsız, millî tiplerin şahsında, Türk milletinin hasletlerini işlemiştir. Bu işleyiş onun mizacının, kültürünün ve şiirinin derin izlerini aksettirmektedir.

Milletin ölümsüzlüğünü, devletin ebediyyen yaşamasını, doğrunun, iyinin, güzelin ve yiğitliğin ölçü olmasını işleyen bu romanlar, Türkçenin haysiyet kavgası verdiği eserler olmak özelliğini de taşımaktadır.

ROMANLARINDAN SEÇMELER

BOZKURTLARIN ÖLÜMÜ'NDEN

1. *Bozkurtların Ölümü* - 1. baskı - 52 - 66 (Türkiye Yayınevi, İstanbul 1946, s. 8-22'den)

I

621 YILINDA BİR YAZ GECESİ

Atlılar geniş çayırlığa dağılmışlar, dinleniyorlardı. Atından inmemiş olan Yüzbaşı Işbara Alp buyruklar veriyor, atını öteye beriye sürüyordu. Gece basıp ortalık iyice kararınca o da atından indi. Çerilerin yaktıkları ateşe doğru yürüdü. At uşağı Çalık onun atını almış, gezdiriyordu.

Bu gece yüzbaşının gönlünde bir sıkıntı vardı. Bilmeden iş görüyordu. Ateşe doğru ısınmak için yürümüştü. Ateşe yaklaşınca yaz olduğunu, ısınmak gerekmediğini hatırladı. Çeriler et kızartıyorlardı. Ateşe varınca erlerden birisi diz yere vurarak [1] yüzbaşıya bir çamçak kımız sundu [2]. Işbara Alp kımızı dikti. İsteksizce içti. İkinci bir erin sunduğu et kızartmasını almıyarak yanlarından ayrıldı. Biraz ilerideki büyük ağacın dibine geldi. Bir oyuğa oturdu. Baktı, dalakaldı...

Türkelinin parlak ışıklı ayı dört yanı ışıtıyordu. Çeriler birer ikişer otlara uzanıyorlar, uyuyorlardı. Kimisi atını tımar ediyor, birisi de kızdırdığı demirle kolundaki yarayı dağlıyordu.

Onbaşı Yamtar ateşin biraz uzağında oturmuş, hem pusatlarını [3] gözden geçiriyor, hem de kızarmış bir et parçasını yiyordu. Savaş günlerinde onbaşı kendisini iyi kullanır, çürük

---

[1] Eski Türkler, büyükleri, dizlerini yere vurarak selâmlarlardı.

[2] Kımız, kısrak sütünden yapılmış Türk içkisidir. Çok besleyicidir. Çamçak tahtadan yapılmış bardak demektir.

[3] Pusat = silâh.

tahtaya basmazdı. Üç günlük yemeği bir günde yer, sonra üç gün ağzına bir lokma koymadan dayanır, gücünü de kaybetmezdi. Savaştan önce de kılıcını biler, oklarının ucunu keskinleştirirdi.

Onbaşı, kılıcını iyice biledikten sonra bir de denemek istedi. Yerden bir ot kopararak kılıcın keskin kıyısına değdirdi. Ot bu dokunuşla kesiliverdi. Aynı zamanda arkadan bir ses duyuldu: "Kılıcın keskin ama usun (4) da keskin mi?" Yamtar başını çevirvirmeden cevap verdi: "Sırasında o da keskindir".

— Öyleyse bil bakalım, bu gece yüzbaşı neden bunlu (5)?

Bu sözleri söyliyen kişi yavaşça Onbaşı Yamtar'ın yanına çöktü. Bu; Onbaşı Pars'tı.

— İki gün önce Çuluk Kağan'ın önünde yapılan kılıç oyunlarında Yüzbaşı Işbara Alp yenildi. Onun için sıkıntılı duruyor.

— Yüzbaşı kime yenildi?

— Tunga Tigin'e.

— Yüzbaşı bunun için neden üzülsün? Tunga Tigin'i kılıçta kimse yenemez ki yüzbaşı yensin. Hem yüzbaşı yenilse de gene bahadırlıkta Tunga Tigin'le denk sayılır. Kılıç oyununda Tunga Tigin, Işbara Alp'ı yendiyse at yarışında, ok atmada da Işbara Alp, Tunga Tigin'e üstün geldi.

— Peki öyle ise neden sıkılıyor?

Onbaşı Pars birkaç yudum kımız içtikten sonra cevap verdi:

— Binbaşı olacaktı, olamadı.

Yamtar, biraz düşündü. Bu sebep onu kandıramamıştı.

— Işbara Alp, binbaşı olmadım diye bunalacak kişilerden değildir... dedi.

---

(4) Us = akıl.

(5) Bunlu = kederli.

— Ben de binbaşı olmadığı için sıkılıyor demiyorum.

— Ya ne diyorsun?

— Işbara Alp binbaşı olamadı. Buna da İ-çing Katun sebep oldu. Yüzbaşı buna kızıyor diyorum.

— Yüzbaşı buna nasıl kızar? İ-çing Katun, Çuluk Kağan'ın karısıdır.

— Karısıdır ama Çinlidir.

İki onbaşı uzun zaman sustular. Dalmış gibi idiler. Onbaşı Pars söze başladı:

— Gözümle gördüm: Kağan'ın otağı yanında yüzbaşı, Katun'u selâmladı. Görmemiş gibi yaptı.

— Doğrusunu istersen yüzbaşı haklıdır. Katun neyse ama, bizim elimizde tutsak 6 olan Çinliler de artık işlere karışmağa başladılar.

— Işbara Alp da bunun için Çinlilerden tiksinir. Katun'u selâmlamadığı için binbaşı olamadı. Öfkeden uykusu kaçmıştır.

— Bizim Çuluk Kağan, bahadır, iyi Kağan'dır ama şu Çinli karıyı almasaydı daha iyi olurdu.

— Bu Çinli karı bizim başımıza kötü işler açacak diye korkuyorum.

— Çin'de eskiden Sui Kağan ailesi vardı. Şimdi Tang Kağan ailesi çıktı. Bu kadın eski ailedendir. Çin'de gene kendi ailesinin hâkim olması için Çuluk Kağan'ı kışkırtıyor diyorlar.

— Kışkırtırsa ne çıkar? Bizce hepsi bir değil mi?

— Orasını yüzbaşı bilir. Bana kalırsa susup uyumak daha iyi. Sıkıntılı nesneler konuşup boşboğazlık etmekten terlemiş, sırsıklam olmuşum.

* * *

---

(6) Tutsak = esir.

Işbara Alp, karşı yatan kara dağa bakarken, yarın o dağın ardında toplanıp Çin'e akın edecek orduyu düşünüyor, akın olduğu halde neden içinin sıkıldığını anlıyamıyordu. Koca çayırlıkta çıt kalmamıştı. Rüzgâr üflemiyordu bile... Işbara Alp büsbütün sıkıldı. Börkünü başından, sadağını sırtından çıkardı. Genişlemek, sıkıntısını gidermek istedi. Boşuna... Dönüp ardına baktı. Bütün atlar başları yukarda, kulakları dikilmiş duruyordu. Yüzbaşı: "Sıkılan yalnız ben değilmişim " diye mırıldandı. Uyuyan çerilerin arasını gezmek için börkünü giyip sadağını takındı. Şaşılacak şey! Uyumuş, dalmış gibi gözüken, çıt çıkarmıyan bu çerilerin hepsi uyanıktı. Yattıkları yerde yıldızları, ayı seyrediyorlar, çevreleriyle, terlerini siliyorlardı. Geceleyin böyle bir sıcaklık şimdiyedek görülmemişti. Yüzbaşı yeniden eski yerine geldi. Gökyüzüne baktı. Gözleri gökte dikili kaldı. Batı yanından kara bir bulut hızla geliyordu.

Bu bulut bir Çin atlısına benziyordu. Yeryüzünde bir ot bile kıpırdamazken gökyüzünde bulutun bu kadar hızlı dolaşmasını yüzbaşı iyi bulmadı. Kendi kendine, bir uğursuzluk olacak diye düşündü. Tam o sırada yanından yıldırım gibi bir şeyin fırladığını gördü. Bu bir hayvan, belki bir tilki idi. Nereden çıkıp nereye gittiği belli değildi. Canı sıkılan yüzbaşı tilkiye benziyen hayvanı da görünce birdenbire sadağa el attı. Yıldırım hızı ile yayına bir ok yerleştirdi. Düz çayırlıkta kaçan hayvanı gezleyip (7) oku fırlattı. Yüzbaşının oku boşa gitmişti. Işbara Alp otuz beş yıllık ömründe ilk defa attığını vuramamıştı. Birdenbire yüzünde bir soğukluk duydu. Sonra hızla geriye dönerek bağırdı:

— Çalık!

Sert bir ses cevap verdi:

---

(7) Gezlemek = nişanlamak.

— Buyur!

— Toplan borusu çal!

Fakat Çalık daha boruyu dudaklarına götürmeden ışıklı gece birdenbire karardı. Ay görünmez oldu. Bir boradır koptu. Yıldırımlar ortalığı inletmeğe, yağmur bardaktan boşanırcasına yağmağa başladı. Çalık'ın keskin borusu öterken çeriler yıldırım hızı ile fırlayarak atlarına koşuştular. Yüzbaşı bir sıçrayışta atına atladı. "Ardımdan gelin. Tez davranın!" diye haykırdı. Korkunç yıldırımlar sağda solda çatlarken, dolu yüzlerini acıtırken yüz atlı karşıki dağa doğru dolu dizgin at sürdüler. Yüzbaşı, karşı yatan kara dağın eteklerindeki sığınaklara erişmek istiyor, atlılar ardısıra yarışıyordu. Fakat bu yarışma uzun sürmedi. Rüzgâr kendilerine doğru yaman bir uğultu ile esiyor, atların ve erlerin soluğunu tıkıyordu. Yüzbaşı durmadan, olduğu yerde atını şahlandırarak yüz geri etti: "Geri dön! Dört nala!" diye bağırdı. Atlar kamçılandı. Atlılar şimdi öncekinin tam aksine koşuyorlardı. Fakat rüzgâr karmakarışık esiyor, gidilecek yolu şaşırtıyordu. Atlar kesiliyordu. İliklerine kadar ıslanmışlardı. O güzel çayırlık batak olmuş, atların yolunu kesiyordu.

Şimdi, yarım günde geldikleri yere doğru kaçıyorlardı. Dayanıklı atları ile oraya pek çabuk varabilirlerdi. Fakat rüzgâr onları yoruyor, karanlık ve yağmur, yollarını şaşırtıyordu. Böylece bir iki saat koştular.

Yağmur kuduruyor, rüzgâr deliriyordu. Artık atlar da, erlere kulak asmaz olmuştu. Bir aralık yolları bir inişe geldi. Karanlıkta bu inişe saldırdılar. Burası ağaçlık bir yerdi. Buraya gelmek onlar için çok kötü oldu. Yağmurlar bu inişte sert akan bir dere yapmışlardı. Yıldırımlar ise ağaçlığı kasıp kavuruyordu. Korkunç takırtılarla düşen iki yıldırım bütün atları çileden çıkardı. Kişniyerek dereye atıldılar. Çalık'ı üzerinden atan at deli gibi boşluğa doğru koşarken üzerine düşen bir yıldırımla yanıverdi.

Çalık talihli çıkmıştı. Birkaç atlı dereye kapılmışlar, bağırıyorlardı. Kimse kimseye yardım edecek halde değildi. Atından düşmemiş bir Işbara Alp kalmıştı. Atsız kalan erler ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Kimi atını tutmaya savaşıyor, kimi sığınacak bir yer bulmaya çabalıyordu. Bir onbaşı kılıcını çekmiş, kendi buyruğundaki erleri bir düzene koymaya çalışıyordu. Yıldırımlar sıklaşmıştı. Yüzbaşı bir an durdu: "Türk Tanrısı bizden yüz mü çevirdi?" diye düşündü. Sonra sert, gür sesiyle şöyle haykırdı:

"— Hepiniz buraya gelin, yanımda toplanın!" Erler bu buyruğa baş eğerek toplandılar. Işbara Alp bağırdı: "Tanrı ya bizden yüz çevirdi, yahut kılıçlarımızı keskinleştirmek istiyor. Tez olun. Kılıçlarınızı çıkarıp şuraya yığın!"...

Ortalığı bir an, bir kılıç şakırtısı bürüdü. Çeriler kılıçlarını üst üste yere fırlattılar. Yüzbaşı da en üste kendi kılıcını attıktan sonra "Ardımdan gelin!" diye bağırdı. Çerileri biraz ilerde, ağaçlıktan uzaktaki kayaların yanına getirdi. Artık geri dönmenin de imkânı kalmamıştı. Sular yukardan inip aşağıdaki dereye karışıyor, dere de boyuna kabarıyordu. Işbara Alp bağırdı:

— Kayalara sıkı yapışın. Dayanan kurtulur. Gücü kalmıyanı sular alıp götürür!

Çeriler dizlerine yaklaşan suyun içinde kayaların çıkıntılı sivri yerlerine tutundular. Sular yükseliyor, yıldırımlar biraz ilerdeki kılıç yığınının üstüne düşüyordu. Onbaşı Yamtar, tutunduğu kayanın yukarıya doğru sivri ve ince olduğunu görünce tek eliyle hemen kemerini çıkardı. Yanındaki iki çeriye buyurdu:

— Daha bütün gücümüz tükenmemiştir. Beni sıkı tutup şu kayışımı kayanın sivriliğine bağlamama yardım ederseniz üçümüz de kurtuluruz. Daha birkaç kişi de kurtulur. Sıkı tutamazsanız üçümüz birden sulara kapılır, gideriz. Haydi bakalım sen suya sırtını verip yaslan bizi koru, sen de beni tut, sulara kapılmadan şu kayışı düğümleyim!

Onbaşı Yamtar, kemerini ortasından iyice düğümledi. Sarkan iki ucunu aşağıya uzattı. Bu uçlardan birini kendisi tuttu. Birine de çerilerden biri yapıştı. Öteki çeri onbaşıya asılmıştı. Su bellerine yaklaşıyordu. Artık yıldırımlara aldıran yoktu. Güçleri kesiliyordu. Soluyorlar, ellerini kayalara sıkıca kenetliyerek sulara kapılmamaya uğraşıyorlardı.

Işbara Alp hâlâ atının üstünde idi. Yayının kirişini kayanın sivriliğine takmış, demirini de eliyle tutuyor, böylece sulara karşı kendini de, atını da koruyordu. Onbaşı Yamtar şimdi kayaya ilmiklediği kemerine daha sıkı sarılmaya mecburdu. Çünkü artık onbaşıya asılan çeri tek değildi. Bunlar birbirine sarılarak uzayan belki yirmi kişi olmuşlardı. Fakat Yamtar itiraz etmiyor, irkilmiyor, yalnız kemere daha sıkı sarılmaya uğraşıyordu. Bu ara yıldırımdan daha keskin, gök gürültüsünden daha güçlü bir ses yükseldi:

— Kurt Kaya, elini çöz!...

Ve ondan sonra ortalığı gene yıldırımların sesi bürüdü. Işbara Alp tam zamanında gürlemişti. Herkesten daha yukarı bir yerde tutunan yüzbaşı çakınların [8] zaman zaman ışımaları arasında Yamtar'ın bütün yaptıklarını görmüş, sonra da birbirine tutunarak uzıyan bu insan zincirini hiç seslenmeden gözleriyle kovalamıştı. Gönlü daima Tanrının kendilerinden niçin yüz çevirdiğini aramakla uğraşıyordu. İşte durmadan Çin'e akıyorlar, yağıdan bir an uzak kalmıyorlar, kılıçlarının kında uyuduğu, yaylarının gerilmediği, oklarının sadaklardan çıkmadığı bir tek gün geçirmiyorlardı. Fakat Tanrı gene niçin kızmıştı?.. Yüzbaşı bir yandan bunu düşünüyor, bir yandan da Yamtar'ı gözlüyordu. Birden parlıyan bir çakının kısa ışığında sivri kayanın bu bir

---

(8) Çakın = Şimşek.

alay çeriye güç dayanan eski kayışı her an artan bir çabuklukla kemirip eğelediğini gördü. Ne yapacağını gene bir çakın hızıyla kararlaştı ve haykırdı: "Kurt Kaya elini çöz!.." Kurt Kaya Yamtar'ın ardına yapışan erlerin arkadan onuncusuydu. Yüzbaşının buyruğunu alınca bir an tereddüt etmedi ve kara, azgın sular bu on eri bir anda yuttu. Yüzbaşının ikinci defa gürliyen sesi Yamtar'a da tehlikeyi bildirdi:

— Yamtar; tek dur, kayış kopacak...

Genç onbaşı biraz daha gayret etti. Kendini arkasındaki bütün ağırlığa rağmen insan gücünün son gayretiyle ileriye almaya muvaffak oldu. Diğer eliyle de kayanın bir çıkıntısını yakaladı. Şimdi daha fazla emniyette idiler. Yukardan aşağı akan sular hızını saklamakla beraber yağmur dinmiş, rüzgâr kesilmişti. Herbiri, bir yere ilişen çeriler birer birer toplanmaya başlamışlardı. Üzerlerine yapışan sırsıklam giyimleri altında şimdi herbiri biraz daha uzun görünüyordu. Işıyan günün altında yüzbaşının buyruklarını yapmak için öteye beriye koşuyor, yardım gereken arkadaşlarına el uzatıyorlardı. Kargaşalık daha bir müddet sürdü. Gün yerden bir ok boyu yükseldiği zaman herşeyi sükûna kavuşmuş buldu.

Yüzbaşı Işbara Alp işlerin yoluna girdiğini görünce çerilerine bağırdı: "Haydi, kılıç yığınına varın. Herkes öz kılıcını bulsun!". Çeriler davrandılar. Yıldırım, kılıçların bazılarını parçalamış, dağıtmıştı. Işbara Alp'ın kılıcı en üstte, eskisinden daha parlak, daha keskin duruyordu. Atlarını yitirmiş olanlar arıyorlar, hayvanları adlarıyla, ıslıklarla çağırıyorlardı. Uzaktan kişnemeler işitiliyor, ölmiyen atlar birer ikişer ortaya çıkıyorlardı. Bazılarının atları dönmüyor, bazan gelen atların da atlıları artık yaşamıyordu. Işbara Alp kılıcına bakıyor, yıldırımlarla eskisinden daha çok keskinleşen kılıcını Tanrının kendisini yarlıgaması diye alıyordu. Fakat bu fırtına, bu dolu?.. Bu sular, bu ölen çeriler?..

Tanrı hem yarlıgıyor, hem de kızıyor muydu?

Yüzbaşı, kaç kişinin öldüğünü anlamak isteyince onbaşılara bağırdı:

— Onbaşılar! Hepiniz kendi çerilerinizi sayın!",

Onbaşılar kendi çevrelerinde toplanan erleri saymaya başladılar. Işbara Alp birer birer sordu:

— Onbaşı Yamtar!

— Buyur.

— Erlerin tamam mı?

— Bir eksik var..

— Onbaşı Sülemiş!

— Buyur.

— Erlerin tamam mı?

— Bir eksik var..

— Onbaşı Sançar!

— Buyur.

— Erlerin tamam mı?

— Bir eksik var..

— Onbaşı Pars!

— Buyur.

— Erlerin tamam mı?

— Tamam.

— Onbaşı Gök Börü!

— Buyur.

— Erlerin tamam mı?

— Tamam.

— Onbaşı Arık Buka!

— Buyur.

— Erlerin tamam mı?

— Beş eksik var..

— Onbaşı Buğra!

Yüzbaşı Işbara Alp, bu soruya cevap alamadı. Yeniden bağırdı:

— Onbaşı Buğra!

Tok bir ses cevap verdi:

— Onbaşı Buğra uçmağa varmıştır.

— Erleri tamam mı?

— Tamamdır.

— Onbaşı Kara Budak!

— Buyur.

— Erlerin tamam mı?

— Üç eksik var.

— Onbaşı Üç Oğul!

— Buyur.

— Erlerin tamam mı?

— Bir eksik var..

Işbara Alp, onbaşılara eksiklerini sorarken elindeki bir çeteleye bıçağı ile eksikleri çiziyordu. Sorgu bitince hepsini saydı. On üç er ve Onbaşı Buğra ölmüşlerdi.

Güneş ortalığı ısıtıyordu. Gökte koyun tüyüne benziyen ak bulutlar vardı. Geceleyin sırsıklam olup üşüyen çeriler, şimdi yavaş yavaş kuruyup ısınıyorlardı. Daha biraz önce, atlıların toplandığı inişte göğüslerine kadar yükselen su, önüne geleni aparan, Gök Türk ordusunun on dört yiğitini yutan su şimdi neredeydi? Türkellerinin, her şeyi bağrında eriten toprağı, yüzyıllarca durmadan kanla beslenen bozkırların toprağı sanki bu suları bir anda içmişti. Topraktan ince bir buğu yükseliyor, yükseklerde iri kuşlar uçuyordu.

Işbara Alp yeni bir buyrukla çerilerini dün gece konakladıkları yere doğru götürmeğe başladı. Daha düzlüğe yeni çıkmışlardı ki karşıdan bir atlının kendilerine doğru dolu dizgin geldiğini

gördüler. Kır bir ata binmiş olan bir çeri otuz adım önlerinde durarak bağırdı.

— Yüzbaşı Işbara Alp kimdir?

Işbara Alp at sürüp cevap verdi:

— Benim! Sen kimsin? Ne istiyorsun?.

Atlı yere atlıyarak dizyere vurup yüzbaşıyı selâmladı:

— Ben Bağatur Şad'ın at uşağıyım. Bağatur Şad, tez kendi ordusuna dönmenizi buyurdu. Çin'e akın yapılmayacak. Çuluk Kağan ağulanıp uçmağa varmıştır 9..

Atlı bir sıçrayışta atına bindi. Dumanlı bozkırda atını yıldırım gibi sürmeğe başladı. Bozkırda atlının uzaklaşan nal seslerinden başka bir şey işitilmiyordu. Işbara Alp'ın erleri arasında bir ölüm sessizliği vardı. Donmuş kalmıştılar. Kimse bir söz söylemiyor, soluk almaktan çekiniyorlardı. Işbara Alp başını göğe kaldırdı. Dün geceki uğursuz kara bulutu aradı. Boşa attığı oku düşündü. Geceki borayı, fırtınayı, doluyu gözönünden geçirdi: "Tanrı ulu kağanımızı alarak bizden yüz çevirdi" dedi. Sonra sararmış, fakat sessiz, kendisine bakan çerilerine buyruk verdi:

— Ardımdan tez gelin! Erken varmalıyız!

Sonsuz bozkırda 86 atlı uçuyordu. Çuluk Kağan'ın inisi 10 Bağatur Şad'ın buyruğu altında olan Yüzbaşı Işbara Alp onun ordusuna gidiyordu. Dakikalar geçtikçe atların hızı artıyor, kaşlar çatılıyordu. Atların yeleleri, çerilerin uzun kumral saçları havada dalgalanıyordu.

---

(9) Uçmak = Cennet. Eski Türklerde sayılan birisi için "öldü" yerine "uçmağa vardı" yahut "uçavardı" denilirdi.

(10) İni = Küçük erkek kardeş.

II
BAĞATUR ŞAD

Dört yana salınan ulaklarla bütün çeriler Bağatur Şad'ın ordusunda toplanmışlardı. Artık geriye dönülüyordu. Çuluk Kağan'ın öz ordusuna, oradan da yurda göç olacaktı. Yirmi bin atlı kuzeye doğru ağır ağır gidiyorlardı. Yüzbaşı Işbara Alp 85 çerisiyle birlikte bu kümenin ortalarında bulunuyordu. Bütün ordunun ağzını bıçak açmıyordu. Çünkü Çuluk Kağan'ın İ-çing Katun tarafından ağulanarak öldüğünü öğrenmişlerdi.

Onbaşı Yamtar'la Onbaşı Pars dizinin arkasında idiler. Yavaş sesle konuşuyorlardı. Pars diyordu ki:

— Çinli katunun yaptığını gördün mü? Çin'in altını üstüne getireceğimizi anlayınca Kağan'ı ağuladı.

Yamtar şöyle cevap veriyordu:

— Anlıyamıyorum. Bu Katun kendi ailesinin gene Çin'de Kağan olmasını istemiyor mu? Çuluk Kağan Çinlileri tepeliyerek onun istediğini yapacaktı. Öyleyse neden Kağan'ı ağuladı? Bana kalırsa başka sebepler olsa gerek.

— Başka sebep ne olabilir?

— Ne olacağını bilmem. Elbette bu kadın sorguya çekilecek. O zaman sebebin ne olduğunu biz de öğreneceğiz.

— Bu kadının ölmesi gerek. Elbette yay kirişiyle onun soluğunu tıkıyacaklardır.

— Kağan'ı ağulıyan kim olursa olsun yay kirişiyle öldürülemez. Onun kılıçla başını uçurmalı, yahut okla göğsünü delmeli [11]

— Bağatur Şad'ın otağına bakan Çinli uşakları gördün mü?

---

(11) Türklerde büyükler yay kirişi ile boğularak idam olunurdu.

Belli etmek istemiyorlar ama içleri içlerine sığmıyor.

— Bağatur Şad, ağası Çuluk Kağan'ı ağulıyan bu karıyı sağ bırakmaz.

— Zaten bu Çinli karılar hep kısır oluyorlar. En soylusu beş tane doğurabiliyor. İnekler buzağılar. Kısraklar tay doğurur. Kancık itten yavru çıkar. Çinlinin dişisi ise hiçbir işe yaramaz. Üstelik Kağan'ımızı ağular.

İşe yaramıyan yalnız dişisi mi? Erkeği ne işe yarar?

— Erkeği hiç olmazsa tarla sürüp kumaş dokuyor. Biz akın edince yağma için bize mal hazırlıyor.

***

Sular kararırken ordu konakladı. Yaz olduğu için çadırları yoktu. Bir gece önceki fırtına pahalıya oturmuştu ama artık onun bir daha gelmiyeceğini biliyorlardı. Tanrı Çuluk Kağan'ı alarak kızgınlığını gidermişti. Bu gece ortalık güzeldi. Serin rüzgâr esiyor, gökte ince bulutlar geziyor, yandaki ormandan sesler geliyordu. Bu gece atlar tımar edilmiyor, pusatlar bilenmiyordu. Bu gece kımızlar içilmiyor, kızarmış etler, kurutlar 12 yenilmiyordu. Bu gece her şey içinden pazarlıklı idi. Bu gece buyruklar sert verilmiyor, sözler keskin konuşulmuyordu.

Gece buçuğundan sonra ay battı. Karangu 13 gece ortalığa çöktü. Gönüllere de karanlık indi. Çerilerin azı uyuyor, çoğu düşünüyordu. Bir Türk'ün ne düşündüğü yüzünden bilinmez ki. Birdenbire bir ses uyuklıyan, düşünen çerileri dalgınlıklarından uyandırdı. Bu bir kopuzun sesiydi. Otlara uzanmış olanlar doğ-

---

(12) Kurut = Bir nevi Türk peyniri. Çok besleyicidir.

(13) Karangu = Çok karanlık.

ruldular, oturmakta olanlar ayağa kalktı. Ses büyüyordu. Çeriler birer ikişer sese doğru yürür oldular. Onbaşı Pars, Onbaşı Yamtar'a bakarak:

— Kara Ozan olacak, gene coştu, dedi.

Yamtar karşılık verdi:

— Coştu. Bizi de coşturacak!

İki onbaşı ağır adımlarla yürüdüler. Karanlıkta birbirlerini tanıyamıyan birçok çeriler sese doğru gidiyorlardı. Bunların arasında onbaşılar, yüzbaşılar da vardı. Hattâ bunların arasında binbaşılar, tümenbaşılar da vardı. Bunların arasında tarkanlar, buyruklar, tiginler de vardı. Hattâ Bağatur Şad da bunların arasında idi. Sesi duyan kalkıyor, yürüyordu.

Kara Ozan yere bağdaş kurmuş, kopuzunu söyletiyordu. Çevresinde bir yığının toplanmakta olduğunu sezmiyecek kadar dalmıştı. Karşısında çok genç bir çeri oturmuş, Kara Ozan'a bakıyordu. Kara Ozan önce çaldı, çaldı. Sonra daha coştu, söylemeğe başladı. Söylüyor ve çalıyordu. Çevresinden çıt çıkmıyordu. Bu yüzlerce çerinin, beğlerin yüreği sanki Kara Ozan'ın kopuzundaki tellerde titriyordu. Kara Ozan'ın parlak sesi bir çığ gibi bozkıra ve gönüllere iniyordu. Kara Ozan deyiş [14] söylüyordu:

Çuluk Kağan öldü mü?
Türkler başsız kaldı mı?
Korkak Çinli güldü mü?
Parçalanır yürekler!

---

(14) Deyiş = Şiir.

Kim bize kurdu tuzak?
Tanrı Türklerden uzak!
Kağandır yurda bezek, [15]
Parçalanır yürekler!

Çuluk Kağan yiğitti,
Şimdi uçmağa gitti.
Bunu bize kim etti?
Parçalanır yürekler!

Yıldızımız sönmüştür,
Yağılar sevinmiştir,
Kağan ağulanmıştır,
Parçalanır yürekler!

Ordu, Kara Ozan'ın deyişindeki ezgiyi [16] kavramıştı: Dörtlüklerin sonunu hep birden gür sesle söylüyorlar, ağlıyorlardı. Bu her biri kanlı savaş günleri görmüş, ölümden birkaç yol yakayı sıyırmış savaş erleri, 15 yaşındaki çocuklardan 60 yaşındaki kocalara kadar bu binlerce kişi, titrek seslerle:

— Parçalanır yürekler!..

Diye inledikçe binlerce Bozkurt uluyormuş gibi bozkır inliyor, karşıki ormanın içindeki Bozkurtlar bu soydaşlara kendi sesleriyle cevap veriyorlardı. Kara Ozan söylüyordu;

Şimdi bunludur budun,
Kağan, bizi tek kodun.
Bunu sen ettin Katun!
Parçalanır yürekler.

(15) Bezek = Süs.
(16) Ezgi = Beste, musiki.

Katun, seni asmalı,
Öz yurdunu basmalı,
Yüz bin Çinli kesmeli,
Parçalanır yürekler.

Şimdi gönül sayrıdır
Kağanından ayrıdır,
Çinli Katun eğridir,
Parçalanır yürekler.

Sayrıya em var deme,
Yaramız gelmez eme.
Kara Ozan inleme,
Parçalanır yürekler...

Kara Ozan kopuz çalıp ezgisini okurken birdenbire karanlıkta bir ses haykırdı:

— Ozan kes! Gönülleri dağlıyorsun!...

Herkes sağa sola dönerek haykıranın kim olduğunu anlamak istedi. Karanlıkta bir şek görünmüyordu ki... O zaman Kara Ozan, dört yanında çevrelenen yığının farkına vardı. Ağır ağır kalktı. Yığının arasına karışarak kayboldu.

BOZKURTLAR DİRİLİYOR'DAN

2. *Bozkurtlar Diriliyor* - 2. baskı - 67 - 75
(Türkiye Yayınevi, İstanbul 1962, s. 43-52'den)

BAHTİYAR UYKU

On yedi, on sekiz yaşlarında gözüken bir genç, sırtında bir torba olduğu halde yorgun argın yürüyordu. Gün doğmadan önce yola çıkmış olan bu gencin sırtındaki torba kırık demir parçalarıyla doluydu. Güneş batmak üzere olduğu halde daha ağzına bir lokma koymamıştı. Büyük bir gayretle yürüyor, acele ediyordu.

Bir Gök Türk olan bu sağlam yapılı genç ata çok iyi biner, oku beş yüz adıma düşürür, kılıcı vurunca zırhı keserdi. Fakat o kadar yoksul düşmüştü ki at şöyle dursun, şimdi bir yayı, hattâ belinde küçük bir bıçağı dahi yoktu. Büyük bir ülküye koşan insanların yılmazlığı ile sonsuz bozkırda yaya yürüyor, bir an için olsun mola vermek aklına gelmiyordu.

Birden adımlarını hızlandırdı. Çok ilerde bir kayalık görmüştü. Kayalığa oyulmuş mağaraların kapısına vardığı zaman güneş ufukta kaybolmuştu. Sırtındaki torbayı yere bırakarak geniş bir soluk aldıktan sonra mağaradan içeriye doğru şöyle bir baktı. Orada, ince bir toprağın üstünde ak saçlı bir ihtiyar yatıyordu.

Bu gencin anasının dedesi olan bu ihtiyar, belki yüz yaşında bir demirciydi. Çuluk Kağan ordusunda bulunmuş, Kara Kağan çağının parlak ve karanlık günlerini görmüş, çok savaşlara girip çıkmış, Kara Kağan tutsak edildiği zaman onunla birlikte

Çin'e götürülmüş, Kür Şad ihtilâlinden sonra yıllarca Çin zindanlarında kalmış, saçları ağarmış, fakat beli bükülmemişti.

Çok usta bir demirciydi. Yaptığı kılıçlarla bıçakları Gök Türkler kapışırlar, onlarla savaşa gitmekten hoşlanırlardı. Bu mağaraya sığındıktan sonra da bıçak yaparak hayatını kazanmak istemiş, fakat Gök Türkler darmadağınık oldukları için iş çıkmamış, o da ocağını söndürmüş, sefil bir hayata razı olmuştu. Son zamanlarda torununun getirdiği yarıbuçuk yiyeceklerle yaşıyor, artık yürüyecek hali bile kalmadığı için zamanının çoğunu mağarada yatmakla geçiriyordu. Torunu kendisine doğru bir adım atarak:

— "Dede! Sana bir yığın demir getirdim. Bana bunlardan bir kılıç yapar mısın" dedi.

İhtiyar güçlükle doğruldu:

— "Benim çalışacak gücüm kalmadı ki..." diye cevap verdi.

Genç oralı değildi. Alnından akmakta olan teri yeniyle sildikten sonra yeniden söze girişti:

— Bu demirleri oba oba dolaşarak topladım. Obaların çoğunda kılıç, bıçak kalmamıştı. Yalnız kırık dökük kılıç parçaları, bıçak kırıntıları bulunuyor, bunları ata hâtıraları diye saklıyorlardı. Bunları toplamak için çok yalvardım. Gün doğmadan yola çıkıp gün batana kadar yürüdüm. Açım. Susuzum. Yorgunum. Bitkinim. Ama sen bana bir kılıç yaparsan bütün çektiklerimi unutacak, bahtıyar olacağım.

Kocamış demirci gülümsedi:

— Ne çabuk bahtıyar oluyorsun? Bir kılıçla bahtıyar olan sen, acaba Gök Türk devleti dirilse sevincinden delirecek misin?

— Gök Türk devleti dirileceği için bahtıyarım. Kılıcı da Gök Türk devletini diriltecek savaşlara katılmak için istiyorum.

İhtiyar yerinden fırladı:

— Ne demek istiyorsun Buluç?

Buluç'un gözleri parlıyordu:

— Dede! On günden beri kurt başlı sancak Kutluk Şad'ın elinde yükseliyor. Dört bucağa haber saldılar, savaşacak er arıyorlar. Ben belimde bir kılıç olmadan onların arasına nasıl katılırım?

İhtiyar heyecanlanmıştı:

— Kutluk Şad mı? Kutluk Şad'ı tanırım. Bozkurt soyunun en yavuz eridir. Şimdi sen benden kılıç mı istiyorsun? Yapacağım. Bu benim, uzun dirliğimdeki en tatlı işim olacak... Çabuk, demirleri buraya getir...

Buluç, torbayı yeniden sırtlayarak mağaranın içindeki örsün yanına kadar getirdi. Burada yıllardır kullanılmaya kullanılmaya tozlanmış, toprakla karışmış, bir yığın kömür duruyordu. İhtiyar, gençleşmiş gibi, kendinden umulmayan bir çabukluk ve çeviklikle çıraları yaktı, üzerine kömür attı. Kartal kanadından yapılmış yelpazeyi eline aldı. Sonra ocağın karşısında diz çöküp başını yukarı kaldırdı. Ellerini açarak:

— "Ulu Tanrı! Bana güç ver. Yıllardır işlemeye işlemeye, çalışmasını unutan ellerime biraz ustalık, kollarıma biraz güç ver" diye yakardı.

Buluç sevinçliydi. Artık dinlenebilirdi. Mağaranın içine uzandı. Açlık, susuzluk... Şimdi bunlar ondan uzaktı. Ocağın alevi yüzüne vurur, çekiç sesleri bozkırın boşluğunda kaybolurken derin bir uykuya daldı. Çekicin örse inerken çıkardığı sesler, ona çocukluğunun en kaygısız, yani en bahtıyar günlerinde bile duymadığı tatlı bir ninni gibi geliyordu. Çekicin her vuruşu ülküye doğru atılan bir adımdı. Çekiç, örse vura vura kılıç yapılacak, kendisi kılıçı takınca Kutluk Şad'a katılacak, sonra Ötüken'e varmak için kutlu savaş başlayacaktı. Buluç uyuyordu. Büyük bir yorgunluktan sonra daldığı bu derin uykudan onu kimse uyandıramazdı. Öyle olduğu halde ihtiyar, çok ihtiyar de-

desinin çekiç vuruşlarını duyuyordu. Tıpkı gençliğinde olduğu gibi aşkla, şevkle ve kuvvetle vuruyor, yapılacak kılıcı torunu değil de kendisi kuşanacakmış gibi çalışıyordu: Tırak!... Tırak!... Tırak!...

Bu ahenkli ses, beride rahat rahat uyuyan gence pek uzun, sanki bir gece değil de bir yıl sürmüş kadar uzun geldi.

***

Tan yeri ağarırken gözlerini açan Buluç bütün gövdesinde bir sıcaklık duymuştu. Bu gece düş görmemişti. Fakat dedesinin nasıl çalıştığını düşde değil de gerçekte görmüş gibi biliyordu. Kulaklarında hâlâ çekicin örse inerken çıkardığı sesin yankıları uğulduyordu. Ona öyle geliyordu ki son çekiç sesinden kısa bir an sonra uyanmıştı.

Gözleri ocağa ilişti. Ateş yeni yakılmış gibi dolu, yalazlı ve parlaktı. Yattığı yerden yavaşça doğruldu. Birden gözleri sevinçle parladı: Yanı başında gösterişli bir kılıç kırk yıllık arkadaş gibi yatıyordu. Onu hemen eline aldı. Yüreği sevinçle çarpıyordu. Yavaş yavaş kınından sıyırdı. Bu kılıç insanın gözünü kamaştıracak kadar parlaktı. Dedesine bir şeyler söylemek için öteye baktı. dedesi, sabaha kadar çalışmaktan doğan bir yorgunlukla ince topraktan yatağında yatıyordu. Keçesini bile üstüne çekecek zaman bulamamıştı. Buluç ona acıyarak baktı. Şu kocamış dede, savaş lâfı olunca sabaha kadar uyumadan nasıl çalışıyor ve ne güzel bir eser meydana getiriyordu!... Birden Buluç'un gözlerine güzel bir bıçak ilişti. Bunu da dedesi yapmış ve kılıcın biraz ilerisine bırakmıştı. İşte bir gecede iki bahtıyarlığa birden ermişti. O yalnız bir kılıç için bu kadar emeğe, sıkıntıya katlanmışken şimdi fazla olarak bir de bıçağı olmuştu.

Buluç hafifçe uzanarak bıçağı aldı. Kınından sıyırarak dikkatle gözden geçirdi. Her halde yarınki savaş arkadaşları bu bı-

çaktan ötürü kendisini kıskanacaklardı. Gülümsiyerek dedesine baktı.

Birden bir sevinç haykırışıyla haykırmamak için kendini güç tuttu: Bıçağın bir adım ilerisinde bir kılıç daha duruyor, onun da bir adım ilerisinde başka bir kılıç göze çarpıyordu. Buluç yerden fırlayıp gürültü etmemeğe çalışarak kılıçları aldı. Mağaranın kapısına dönerek aydınlıkta gözden geçirdi. Bunlar olağanüstü kılıçlardı. Birden, sıyırdığı son kılıcın üzerinde bir yazı gördü. Dedesi buraya "Kutluk Şad" yazmıştı. Kılıcın öteki yüzünü çevirdi. Burada da "İlteriş Kağan" kelimeleri okunuyordu. Bir an İlteriş Kağan'ın kim olduğunu düşündü. Aynı kılıca yazıldığına göre herhalde Kutluk Şad'ın başka bir adı, belki de, belki değil, muhakkak, kağan olduktan sonra alacağı addı.

Buluç merakla öteki kılıcı da sıyırıp baktı. Burada "Kür Şad'ın oğlu" kelimeleri yazılıydı. Evet, hatırlıyordu: Dedesi, Kür Şad'ın bir oğlu olduğunu, Kür Şad ihtilâlinde pek küçük olan bu çocuğun anası tarafından kaçırıldığını, hattâ birkaç gece de kendi çadırında konuk kaldıklarını anlatmış, sonra kendi atını, pusatlarını vererek bunları nasıl kaçırdığını, Çinlilerin kendisinden kuşkulanarak nasıl hapse atıp işkence yaptıklarını, fakat Kür Şad'ın konçuyu ile oğlu kurtulsun diye bütün acılara katlanarak hiçbir şey söylemediğini, bu yüzden yıllarca güngörmez zindanlarda süründüğünü birer birer söylemişti.

Fakat Kür Şad'ın oğlunu nasıl bulup da verecekti? Buluç şimdilik bu bilmece ile uğraşmayı lüzumsuz bularak kendi kılıcını kınından sıyırdı. Bir yüzünde "Buluç" yazısını okudu. Dedesi, nerden bulmuşsa bulmuş, oraya bir de kılıç kayışı bırakmıştı. Buluç kılıcını, kuşanıp bıçağını takarak mağara kapısından çıktı. Güneş, şimdiye kadar görülmemiş bir güzellikle doğuyordu.

***

Bir zaman ufuklara ve göklere baktı. Tatlı rüzgâr canına can katıyordu. Bir eksiği vardı ama ne olduğunu anlıyamıyordu. Birden gülümsedi:

— "Bahtıyarlık beni esritti" diye söylendi. Eksiğinin ne olduğunu keşfetmişti: Fena halde açtı. Acaba dedesinin kıyıda bucakta kalmış biraz yiyeceği var mıydı? Bunu anlamak için mağaraya girdi. Çevresine bakınarak usul adımlarla dedesine yaklaştı. Dün getirdiği demirlerin büyük bir kısmı yerde duruyordu. Görünürde başka hiçbir şey yoktu. Kırık bir çanakta biraz su vardı. Onu kana kana içti. Sonra gözleri dedesine takılarak hayretle durdu. Onun sağ elinde çekiç duruyordu. Sol eliyle büyük kıskacını tutuyordu. Kıskaç, kılıç yapılacak bir demir parçasını kavramıştı. Demek ki dede pek yorgun düşerek oturmuş, oturmasıyla dalması bir olmuştu. Fakat neden bu kadar hareketsiz ve soluktu? Buluç bir dizini yere koyarak eğildi. "Dede" diye seslendi. Dedesi gülümsüyordu. Daha hızlı olarak yeniden çağırdı. Sonra elini onun alnına götürdü. Islaktı. Bu yaz ayında, bütün gece ocak başında çalışmak onu herhalde çok yormuş, terletmişti. Birden elini dedesinin yüreğine bastırdı. Şöyle birden ona sayacak kadar bir zaman geçtikten sonra derin bir ah çekerek ayağa fırladı. Dede ölmüştü.

Yüz yılın yükünü taşıdıktan, bir torun, torun bile değil de torunun oğlundan başka herkesi, her şeyi kaybettikten sonra tam Bozkurtların sancağı yükselirken demirci ölmüştü.

Buluç onun yüzüne yeniden baktı. Bu yüzde hayattan ayrılmanın hiçbir kederi yoktu. Bilâkis okadar bahtıyar bir yüzdü ki, ömrün en bahtıyar anında rüya gören, yahut bahtıyarlığı damarlarının içinde duyan bir kimse de ancak bunun gibi gülümsiyebilirdi.

O, güç vermesi için Tanrıya yakararak işe başlamış, bütün dirliğinde yaptığı kılıçların en güzeli olan üç tanesini yapmış,

sonra yüz yıl çarpa çarpa, felâket ve sefalet göre göre örselenmiş, aşınmış olan yüreği bu yıpratıcı gece çalışmasına dayanamıyarak durmuştu.

Bununla beraber bu kadarı bile ne güzel, ne büyük bir sonuçtu. İhtiyar demirci, Kutluk Şad'ın tuğ kaldırdığını işitince canlanmış, hiçbir zaman kaybetmediği inancıyla güçlenmiş, bu kutlu savaşa kılıcıyla yapamadığı yardımı çekiciyle yapmak için insan gücü üstünde emek harcayarak bütün gece çalışmış, gözleri iyi görmediği, geceleyin mağara daha çok karanlık olduğu halde yalnız ocaktan çıkan yalazla yetinerek üç kılıçla bir bıçak yapmış, sonra büyük bir bahtıyarlık içinde, topraktan yatağına uzanarak bu dünyadan göçüp gitmişti.

O şımdi bir daha uyanmamak üzere bahtıyar bir uyku uyuyordu. Doğrusu, böyle bir emekle bu bahtıyar uykuyu uyuyabilmek, yüz yıl çile çekmeğe değerdi.

Uyuyordu. Gök Türk devletini diriltecek kılıç şakırtılarını duyar gibi, Ötüken'de dalgalanacak sancağı görür gibi, yarını, yarın neler olacağını bilir gibi uyuyordu.

Buluç şimdi ayakta taş gibi duruyor, Gök Türk savaşçılarına kılıç yapmak için didinirken ölen ihtiyar demirciye karşı içi saygıyla doluyordu.

Birden uzaktan nal sesleri işitir gibi oldu. Ağır ağır mağaranın kapısına yaklaştı. Tozu dumana katarak bir bölük atlı doludizgin geliyordu. Heyecanlanmıştı. Sakın...

Bunlar Türk atlılarıydı. Mağaranın önünde durdukları zaman Buluç, kurt başlı sancağı görüp Kutluk Şad'ı tanımakta gecikmedi. Yere diz vurdu.

Kutluk Şad kendi ordusuna katılacağını bildiği bu gence sordu:

— Adın ne?

— Buluç.

— Bize katılacak mısın?

— Evet Şad.

— Burada kocamış bir demirci olacak, bilir misin?

— Dedemdir.

— Nerede?

Buluç başını eğdi. Gözleri dumanlanmıştı:

— Dedem bu sabah uçmağa varmıştır Şad!

Kutluk Şad çevik bir atlayışla atından indi. Bir anda bütün çerileri de öyle yaptılar. Ardında Tonyukuk ve Boyla Bağa Tarkan olduğu halde mağaraya giren Kutluk Şad, ihtiyar demircinin ölüsü önünde saygılı bir duruşla durdu. Sonra Tonyukuk'un gerisinde duran Buluç'a dönerek:

— "Nasıl oldu, anlat" dedi.

Buluç demir parçaları dolu torbayı getirtikten sonra olup biteni anlattı ve Kutluk Şad için yapılmış olan kılıcı ona uzattı:

— "Bu kılıç senin için yapılmıştır Şad" dedi.

Kutluk Şad kılıcı eline aldı:

— "Benim için yapıldığını nereden biliyorsun?

Tonyukuk'la Boyla Bağa Tarkan, kılıcı sıyırmış olan Kutluk Şad'a yaklaştılar ve üçü birden "İlteriş Kağan" kelimelerini okuyarak birbirlerine baktılar. Sonra öteki yüzünde "Kutluk Şad" adını gördüler. O zaman Tonyukuk:

— "Kutluk Şad" dedi, "bu emektar demircinin gönlüne Tanrıdan bir ses gelmeseydi bunu yazmazdı. Gök Türk devletini kurabilirsek sen İlteriş Kağan olacaksın."

Kutluk Şad cevap vermedi. Yalnız kabul makamında başını salladı. Sonra Buluç'un uzattığı ikinci kılıcı alarak sordu:

— Bu kimin?

— Kür Şad'ın oğlunun.

Şad'ın kaşları çatıldı:

— Kür Şad'ın oğlu yaşıyor mu?

— Yaşıyor Şad!

Buluç, dedesinin vaktiyle kendisine söylediklerini anlattı. Boyla Bağa Tarkan söze karıştı:

— Ben de buna benzer bir şey işitmiştim. Buyruk verirsen çerimize soralım.

— Sor bakalım.

Şad, Tonyukuk ve Tarkan arkalarında Buluç olduğu halde mağaradan çıkmışlardı. Bağa Tarkan'ın sesi erler arasında bir çalkanma yaptı:

— Aranızda Kür Şad'ın oğlu var mı?

Derin bir sessizlik... Tarkan bir daha sordu:

— İhtiyar demirci, Kür Şad'ın oğlu için kılıç yapmış. Aranızda Kür Şad'ın oğlu var mı?

Yine cevap veren olmadı. O zaman Kutluk Şad'ın buyruğu işitildi:

— Bağa Tarkan! Kür Şad'ın oğlu ortaya çıkıncaya kadar taşımak üzere bu kılıcı dilediğin ere ver.

— Buyruk senindir.

Sonra, Boyla Bağa Tarkan bir bir hepsinin önünden geçti. Taçam'ı seçerek:

— "Al! Kutluk Şad'ın buyruğunca iyi gözet" dedi.

Kimse bu güzel tesadüften Urungu kadar sevinmemişti. Fakat bu sevinç bir sır gibi gizli kaldı.

***

Kutluk Şad'ın çerileri uzun bir zaman mağaranın önünde kaldılar. İhtiyar demirciyi gömdüler. Çeri içindeki iki demirci, Buluç'un getirmiş olduğu demirlerin kalanından kargılar, kılıçlar ve tulgalar yaptılar. Sonra Buluç'u da aralarına alarak gitmeğe hazırlandılar. Boyla Bağa Tarkan ona çerideki fazla atlardan birini vermiş ve:

— ''Seninle yetmiş kişi olduk. Onbaşın Börü'dür'' demişti. Sonra yetmiş atla doludizgin yürüyüşe kalkmışlar ve yıldırım hızıyla ileriye atılmışlardı. En önde kurt başlı al sancak dalgalanıyor, arkasından Gök Türk devletini diriltmeğe kalkan kahramanlar geliyordu. Kaşlar çatılmış, ağızlar kitlenmiş uçuyorlar, koyu kumral uzun saçları dalgalanırken kartal bakışlarıyla ileriye bakıyorlardı. Gözler yalnız ilerisini görüyor, arkada kalan hiçbir şey hatıra gelmiyordu.

Fakat bu yıldırım atlıların arasında yalnız birisi, arasıra başını arkaya çevirip bakıyor, sonra ıslak gözlerini eliyle silerek arkadaşlarıyla aynı hizada ileriye doğru akıyordu.

En gerideki dizide bulunan ve gözleri arkada kalan er Buluç'tu ve onun arkaya bakışları, ihtiyar demircinin can verip gömüldüğü mağara gözden silininceye kadar devam etti.

RUH ADAM'DAN

3. *Ruh Adam* - 3. baskı - 76 - 80
(Ötüken Yayınevi, İstanbul 1977, s. 5-9'dan)

"Eski Bir Uygur Destanı"

...... KAMLANÇU ülkesine bahar gelip de kuşlar ötüşmeye başlayınca, ağaçlarda ve yerlerde çiçekler açınca Yüzbaşı Burkay yine o büyük çam ağacının yanına geldi. Parlak bakışlı, ay yüzlü kızı orada gördü. Yüreğine od düştü. Yeryüzü gözüne karanlık oldu. Ona yaklaşıp şöyle dedi: "Yüzün aya benziyor. Kaşın yaya benziyor. Gözlerin yeşil alası. Saçların arslan yelesi. Yürüyüşün turna gibi. Salınışın suna gibi. Hangi yerden, kaynaktansın? Hangi boydan, oymaktansın?"

Parlak bakışlı, ay yüzlü kız bir şey söylemedi. Yalnız gözlerini kaldırarak Burkay'a baktı. Bu bakışla onun kanını kaynattı. Yüreğini oynattı. İçine od düştü. Yeryüzü gözüne karanlık oldu. Kıza şöyle dedi: "Bakışların ışık mı? Saçların sarmaşık mı? Yıldız mısın, güneş mi? Alev misin, ateş mi? Neden sessiz bakıyorsun? Beni niçin yakıyorsun? Çiçek gibi her bir yanın. Söyle, nedir adın, sanın?"

Parlak bakışlı, ay yüzlü kız bir şey söylemedi. Gülümseyerek Burkay'a baktı. Bu bakışla onun aklını başından aldı. Yüreğini derde saldı. İçine od düştü. Yeryüzü gözüne karanlık oldu. Kıza şöyle dedi: "Beni niçin üzüyorsun? Gözlerini süzüyorsun. Kirpiklerin paralıyor. Bakışların yaralıyor. Rengin sanki çiçek-

ten. Bilmem hangi çiçekten? İster darıl, ister kız. Tek adını söyle kız!''

Parlak bakışlı, ay yüzlü kız gözlerini Burkay'ın gözlerine dikti. Kayalardan dökülen suların, kırlarda esen rüzgârın, ormanda öten kuşların sesinden daha güzel sesiyle şöyle dedi: ''Beşbalık'ta doğdumsa da Karluk kızıyım. Nice erin yüreğinde saklı sızıyım. Yüreğine od düştüyse zorlayıp söndür. Bilen bilir; adım, şanım: Açığma-Kün'dür. Ölmemeyi istiyorsan yaklaşma bana. Belâm çoktur, görünmeden dokunur sana...''

Burkay'ın yüreğine od düştü. Yeryüzü gözüne karanlık oldu. İyi yürekli kişi idi. Tanrı'ya ve insanlara karşı suç işlememişti. Tapınacağa gidip Tanrı'ya yalvardı: ''Tanrım! Yüreğimdeki odu söndür'' dedi.

Kırk gün büyük çam ağacının yanına gitti. Her gidişte Açığma-Kün'ü orada gördü. Her gidişte içindeki ateş yalazlandı. Her dönüşte tapıncakta Tanrı'ya yalvardı. Her yalvarıştan sonra bir daha çam ağacının yanına gitmemeye karar verdi. Fakat güneşin her yeni doğuşunda kızın hasretine dayanamadı. Verdiği kararı unutup çam ağacının yanına geldi. Kızın yeşil ala gözleriyle büyülenip kendinden geçti.

Kırk birinci gün çam ağacının yanına gelince kızı bulamadı. Gözleri bulandı. Yüreği yandı. İçi sıkıntıyla doldu. Gün batıncaya kadar bekledi. Açığma-Kün gelmeyince onu çam ağacına sordu. Ağaç ah edip ağladı: ''Onu ben de bekliyorum. Artık gelip bana yaslanmayacak'' dedi. Yaprakları dökülüp kurudu. Uçan bir Akdoğan görüp ona sordu. Akdoğan ah edip ağladı: ''Onu ben de bekliyorum. Artık gelip beni koluna almayacak'' dedi. Kanatları çırpmaz olup otlara düştü; öldü. Yeşil otlara sordu. Otlar ah edip ağladılar: ''Onu biz de bekliyoruz. Artık gelip bizi çiğnemeyecek'' dediler. Yanıp duman oldular.

Burkay bezginleşip yerine, yurduna döndü. Açığma-Kün'

den başka bir şey düşünemez oldu. Tapıncağa gidip yalvardı, olmadı. Ekşi kımız içip esridi, kâr etmedi. Tatlı şarap içip kendinden geçti, fayda vermedi. Kağan savaş açınca o da katıldı. Ölmek için atına zırhsız bindi. Oklar sağından, solundan uçtu; biri değmedi. Kalkansız, tulgasız vuruştu. Kılıçlar sağından, solundan geçti; biri vurmadı.

Yine yurduna döndü. Açığma-Kün'den başka bir şey düşünmez oldu. Benzi sarardı. Hasta olup yatağa düştü. Burkay'ın iyi yürekli bir evdeşi vardı. Erkeği iyi olsun diye okuyucular, bakıcılar, kamlar, bakşılar getirtti. Hiçbir ilâç, hiçbir dua, hiçbir büyü fayda vermedi. Günden güne eridi, soldu, bitti. Ölecek hale geldi. Bir gece Açığma-Kün'ün adını sayıklayınca kadın işi anladı. Bütün Kamlançu'ya adamlar çıkarttı. Kırk gün aradılar, taradılar. Açığma-Kün bulunmadı. Bir gün ihtiyar, çirkin bir büyücü kadın geldi. "Bunun derdine ancak Kilimbi çare bulabilir. O şeytanların akıllısıdır" dedi. Burkay'ı Şeytan Kilimbi'ye götürdü. Burkay ona yüreğini açtı. Sevdiği kızı anlattı. "Bana onu verirsen senin ordundan çeri olurum" dedi. Kilimbi başını salladı: "Yüreğin büyük derde girmiş. Kurtulmak zor. Buna çareyi bulsa bulsa Şeytanlar Başı Madar bulur" dedi. Şeytanlar Başı Madar'a gittiler. Burkay ona yüreğini açtı. Sevdiği kızı anlattı. "Bana onu verirsen senin ordunda çeri olurum" dedi. Madar, başını salladı. "Gönlünü büyük belâya sokmuşsun" dedi. Burkay'ın içi yandı. Gözü dumanlandı. "Hiçbir çare yok mu?" diye sordu. Madar, başını salladı. Ellerini açtı: "Var" dedi. "Eğer evdeşini götürüp Ejderler Kağanı Naranta'ya kurban adarsan Açığma-Kün'ü kaybettiğin yerde bulursun."

Burkay hiçbir şey düşünmeden kabul etti. Gözünü sevda bürümüş, kanına çılgınlık yürümüştü. Evdeşini Naranta'ya adak verdi. Naranta, onu öldürüp yedi. Kadın ölürken ellerini göğe kaldırıp beddua etti: "Burkay! İyiliğe kemlik ettin. Tanrı

seni bedbaht etsin. Kıyamete kadar, dünyaya her gelişinde ruhun ızdırap içinde çalkansın'' dedi. Tanrı bu dileği kabul etti.

Burkay, Şeytan Madar'ın dediklerini yaptıktan sonra çam ağacının olduğu yere gitti. Kız gitti diye yaprakları dökülüp kuruyan çam yine yeşermişti. Açığma-Kün onun gövdesine yaslanarak duruyordu. Burkay yaklaşıp şöyle dedi: ''Nerde kaldın ay bakışlı? Neden gittin inci dişli? Senin için hasta düştüm. Eller gezip dağlar aştım. Artık bana varmaz mısız? Derdime em vermez misin? Gel, benim ol çiçek yüzlüm! İpek saçlım, ışık gözlüm!''

Açığma-Kün bir şey demedi. Büyülü gözlerle Burkay'a bakarak gülümsedi. Burkay'ın aklı başından gitti. Azkaldı kımız gibi eriyip akacaktı. Kıza yaklaşarak sıkı sıkı tuttu. Çiçek kokan yüzünü öptü. Onu evine getirip eş edindi. Fakat bununla derdi bitmedi. Açığma-Kün'ü her gün biraz daha çok sevdi. Öpmekle doymadı. Sevmekle kanmadı. Uçan kuştan kıskandı. Esintiden yüksündü. ''Sen insan değilsin. Peri Kan Katun'sun'' dedi. Sevgisi durulmadı. Arzusu kırılmadı. Öpmekle kanmaz oldu. Sevgisi dinmez oldu. ''Sen Peri Kan Katun değilsin. Tanrı Katun'sun'' dedi.

Bir gün ihtiyar, çirkin büyücü kadın yine geldi. ''Bunun derdine ancak Madar çare bulabilir'' dedi. Birlikte Madar'a gittiler. Madar güldü. ''Sen Nızvanı cehennemine düşmüşsün. Eğer o da sana bir defa seni seviyorum derse bundan kurtulursun'' dedi.

Burkay yurduna döndü. Açığma-Kün'e ''beni seviyor musun?'' diye sordu. Kadın, saçlarıyla onu sararak ne soracağını unutturdu. Bir ay geçti. Burkay ''beni seviyor musun?'' diye yine sordu. Kadın, kollarıyla onu sıkarak ne soracağını unutturdu. Bir ay daha geçti. Burkay ''beni seviyor musun?'' diye yine sordu. Kadın onu öperek ne soracağını unutturdu.

Böylece aylar geçti. Yıllar geçti. Burkay sevgiden çılgına döndü. Izdırap ızdırap üstüne, keder keder üstüne çekti. Hekimler

geldi ilâç bulamadı. Bakşılar geldi; çare edemedi. "Seni ancak ölüm kurtarır. Açığma-Kün, Tanrı'nın sana bir cezasıdır" dediler. Burkay büyük ızdıraplar içinde öldü. Ölürken yine "beni seviyor musun?" diye sordu. Kadın onu saçlarıyla sardı, kollarıyla sıktı, öptü. Fakat bir şey demedi. Burkay'ın öldüğünü görünce gözleri yaşardı. İnci gibi yaşlar aktı. "Izdırap çekiyorum" diye inledi. Fakat "ben de seni seviyorum" demedi.

Burkay ölmekle ızdıraptan kurtulmuş olmadı. Her yıl bahar olup çiçekler açtıkça, Açığma-Kün'ü görüp sevdiği çam ağacının yanında ruhu dolaşıyor. "Izdırap çekiyorum. Sen de beni seviyor musun?" diye inliyor. O günden bugüne kadar bin yıl geçtiği halde Burkay her bahar orada ağlıyor. Yanında duran Açığma-Kün "sus, sus, ben de ızdırap çekiyorum" diye yanıp yakılıyor. Fakat "ben de seni seviyorum" demiyor ve yıllar böylece akıp geçiyor...

***

B. HİKÂYELERİ:

H. Nihâl Atsız'ın hikâyeleri ilk önce (Y.D.) imzası ile *Atsız Mecmua*'da daha sonraları ise (Atsız) imzası ile *Çınaraltı, Orkun, Ötüken*... gibi dergilerde yayınlanmıştır.

1. "Dönüş"
   a) *Atsız mecmua,* sa. 2, s. 40—41 (1931)'de (Y.D.) imzası ile.
   b) *Orhun,* sa. 10, s. 20—21 (1943)'de (Atsız) imzası ile.
2. "Şehidlerin Duası"
   a) *Atsız Mecmua,* sa. 3, s. 64-67 (1931)'de (Y.D.) imzası ile.
   b) *Orhun,* sa. 12, s. 19-21 (1943)'de (Atsız) imzası ile.
3. "ErkekKız"
   a) *Atsız Mecmua,* sa. 4, s. 85-88 (1931)'de (Y.D.) imzası ile
4. "İki Onbaşı, Galiçya... 1917..."
   a) *Atsız Mecmua,* sa. 6, s. 141-143 (1931)'de (Y.D.) imzası ile.
   b) *Çınaraltı,* sa. 67, s. 11 ve 13 (1942)'de (Atsız) imzası ile.
   c) *Ötüken,* sa. 30, s. 17-18 (1966)'da (Atsız) imzası ile.
5. "Her Çağın Masalı: Bozdoğanla Sarı Yılan"
   Ötüken, sa. 28, s. 22-24 (1966)'te imzasız olarak.

HİKÂYELERİNDEN SEÇMELER

İKİ ONBAŞI

Galiçya... 1917...

Otuz adım aralıkla, iki saatten beri karşı karşıya duruyorlar. Avusturyalıları silip süpüren, Almanlarla Macarları kaldırıp geri atan Rus dalgası, Türk siperlerinin otuz adım önünde bekliyor.

İki hattan birbirine bombalar hediye ediliyor... Ve... Keskin küfürler.

Bir taraftan verilen kumanda öbür yandan da işitiliyor. Süngüler takılmış... Bu yıpratıcı durumdan kurtulmak lâzım.

İlk davranış Türklerden oluyor... Karşı bir saldırışla düşmanı atmak için fırlıyorlar. Fakat karşı taraftan keskin bir takırdama... Makinalılar cepheyi tarıyor ve fırlayanlar bir daha kalkmamak üzere yatıyorlar... Ruslar cesaretleniyor. Otuz adım ileriye atılabilirlerse mesele hallolunacak... Ve, ikinci saldırış onlardan oluyor. Fakat bu sefer işleyenler Türk makinalı tüfekleridir... Ve... Fırlayanlar yere yatmaya mecbur oluyor. Bu onların son yatışıdır...

Tekrar bombalar başlıyor ve arada keskin küfürler... Yaralananların iniltileri... Artık akşam da oluyor. Gökte inci bir ay var...

Onun ışığı Rus siperlerinden Türk siperlerine kadar olan

bütün alandaki tümseklere gölgeler yapıyor ve siperlerdeki askerlere birer dev görünüşü veriyor...

Galiçya artık fâtih ve barbar ırkın bayrağına başeğen bir ülke değil... Fakat orada yine kahraman barbarların ordusu çarpışıyor ve bu ordu tâ nerelerden gelerek arkadaşlarına yardım etmek ve ölmüş bir milleti diriltmek için dövüşüyor...

İki taraf birbirine otuz adım yaklaşınca toplar susmuştu. Şimdi gece olunca makinalılar da susuyor. Artık söz söylemek sırası yalnız bombalarla süngülerindir... Siperlerden siperlere fırlatılan son bombalar patlıyor ve iki taraf süngü davranarak birbirine giriyor...

Bombalar savrulurken küfürler de beraber savruluyordu. İki taraf birbirine doğru koşarken savaş nâraları haykırıldı ve şimdi süngü süngüye vuruşuluyor...

Şu birinci türlü sesler dürtüş yapan ve çelen süngülerin birbirine çarparken çıkardığı donuk sestir. İkinci türlü sesler hedefini bulan süngülerin insan etlerine dalarken çıkardığı matemli sedadır... Üçüncü sesler yaralananların haykırışı ve dördüncüler çarpışanların solumasıdır. Bu soluma bir saatlik uzaktan işitiliyor...

Asırlık düşmanların karanlıkta boğuşması... Bu, heybetli bir manzaradır. Süngü süngüye... Göğüs göğüse... Boğaz boğaza...

Büyük bir güllenin açtığı büyük bir çukurun başında beş altı kişi boğuşuyor. Süngüler... Dürtüşler... Çelişler... Küfürler... Ve sert bir dipçik vuruşu... Biraz sonra ayakta hiç kimse yok... Düşenlerden iki tanesi yavaş yavaş gülle çukuruna yuvarlanıyorlar ve kesik kesik inleyerek orada kalıyorlar... Onlar birbirlerine o kadar yakın ki ellerini uzatsalar birbirlerini tutacaklar. Ay ışığının girmediği bu kuytu çukurda onlar birbirlerinin yüzlerini göremiyorlar... Fakat ikisi de biliyor ki yanında yatan yaralı bi-

raz önce gırtlaklaştığı düşman ordusundan birisidir...

Bir müddet ikisi de baygın yatıyor... Ve artık savaş meydanında hiçbir ses yok... Yalnız arasıra uzaktan gelen bir yaralı sesi...

Çukurdakiler yavaş yavaş kımıldanıyor. Birisi güçlükle matrasını çıkarıyor. Kurumuş dudaklarına götürerek iki yudum içiyor... Sonra ötekine uzatıyor. O da içiyor...

İki yudum suyun hiçbir değeri yoktur. Fakat eğer bu iki yudumu içen insan bir çukura yuvarlanmış bir yaralıysa ve yanında eşi ve hiç kimsesi yoksa o zaman o iki yudum su ona taze bir hayat verebilir. Çünkü o, bilmese bile sezer ki şu dakikada yarasını onaracak şefkatli bir elin gelmesi ihtimali yoktur... Yarasını kendisi sarmaya mecburdur... Ve... İkinci asker elleri titreyerek çantasından sargısını çıkarıyor... Elleri titreyerek yarasını sarıyor ve sargının kalanını ötekine uzatıyor...

Onlar demin yaşamak için boğuşuyorlardı. Şimdi yaşamak için birbirlerine yardım ediyorlar.

Onlar iki onbaşıdır. Biri yalçın Anadolu köylerinden gelmiş, şehitler soyundan bir Türk onbaşısı... Öteki, Polonya'nın yeşil ovalarında büyümüş ve kaderin sevkiyle Rus ordusunda hizmete mecbur olmuş bir Lehli onbaşı...

Onlar şimdi bu karanlık gecede, bu kimselerin görmediği çukurda inliyorlar. Yaralarından akan kan toprağın üstünden sızarak çukurun en derin yerinde birbirine karışıyor... Ve onların gözlerinde bir özleyiş!..

Birbirinin dilini anlamadan konuşuyorlar... Türk: "Yaran çok sızlıyor mu" diye soruyor. Lehli inliyor ve metin olmaya çalışarak: "Siz Türkler vaktiyle bizim için harbettinizdi" diyor. Lehli onbaşı bunu biliyor ve Türkler Lehistan ovalarında yine at oynattıkları için Lehistan dirilecek diye seviniyor. Fakat Türk onbaşısının bundan hiç haberi yok. O, kendi kahramanlığından

habersiz olduğu gibi atalarının yaptığı büyüklüğü de bilmiyor... Yalnız, onun bol bol akmaya alışmış olan temiz kanı, şimdi şurada da, şu yabancı toprakta da bir yabancının kanına karışarak bol bol akıyor...

Er meydanındaki çukurun içinde iki dost onbaşı inliyor... Birinin gözlerinde sarışın Marya'nın aksi, birinin gözlerinde ceylan bakışlı Ayşe'nin hayali var... Birbirinin yüzünü görmeyen iki yaralının yattığı çukurdan bir hasret seyyalesi uzanıyor. Bu seyyale Anadolu'dan Polonya'ya kadar gidiyor. Bu seyyalede parçalanmış bir ümidin kırıntıları var... Ümit ölmez. Ümit en sonra bırakılan şeydir... Fakat iki asker de pek iyi biliyorlar ki kendileriyle ve gözlerindeki akislerle beraber, en son ümitleri de bu çukurda gömülü kalacak... Ve ihtimal biraz sonra yanı başlarında patlayacak olan yeni bir gülle, toprakta açtığı yeni bir çukura karşılık, kendi üzerlerini örterek onlara adsız sansız bir mezar yapacak...

Çukurun içinde iki dost onbaşı inliyor ve onlar biraz sonra öleceklerini biliyorlar. Burada böylece ölecekleri için onlarda bir pişmanlık var mı? Hayır!.. Onlar bir görev için, görevden daha yüksek bir düşünce için öleceklerini biliyorlar...

Birbirlerine hiçbir düşmanlıkları olmadığı halde böyle süngüleşmelerinde büyük bir sebep olduğunu anlıyorlar. Ve o fikri apaydın göremedikleri için ona daha çok inanıyorlar. En büyük hakları olan hayattan ayrılmak fedakârlığını da bunun için yapıyorlar...

Ey savaş!.. Sen acı ve korkunç, kanlı ve berbat, çirkin ve yıpratıcısın... Fakat sen büyük ve azametlisin... Bunun içindir ki insanlar sana ebediyen tapınacaklardır.

İki dost onbaşının nabızları yavaş yavaş ağırlaşıyor ve onlar bu büyük dakikada birbirlerine cesaret vermek için birbirlerine yakın olan kollarını uzatarak el ele tutuşuyorlar. Lehli onbaşı

gözlerini açınca göğün karanlık boşluğunda bir ışık görüyor. Bu ışık bütün göğü kaplıyor. Ortasında Marya, elinde billur bir bardakla su tutuyor. Ve Türk onbaşısı "Marya!.. Marya!.." diye bir şeyler sayıklayan arkadaşının öldüğünü seziyor. Türk onbaşısının anlayamadığı bu sayıklamalar Lehli onbaşının vasiyetidir.

Öteki, arkadaşının öldüğünü, kendi korkunç yalnızlığını anlayınca hıçkırıyor. Kendi diliyle, kendi lehce ve kendi şivesiyle: "Hayat! Sen insanları bu kadar güç mü bırakırsın" diye düşünüyor. Ve biraz önce boğuştukları çukurun tepesinden kendine kollarını açan gürbüz çocuğa sevgiyle bakıyor. Kalkmak, onun yanına gitmek, onu kucağına almak istiyor. Fakat ah!.. Bir üstün kumandası olsa!.. Birden dünya kararıyor. Onbaşının gözlerinde köye ait son bir hayal parlayıp sönüyor... Ve sonra: Sonsuz uyku...

Dakikalar geçiyor... İki beklenen artık dönmeyecek... Fakat dünyada değişen bir şey yok...

Birdenbire büyük çukurun tâ tepesinde bir aydınlatma fişeği patlıyor ve ışığını iki dost onbaşının üzerine serpiyor... Onlar hâlâ el ele tutuşuyorlar... Hâlâ Lehli onbaşının gözlerinde iki damla yaş duruyor... Ve hâlâ Türk onbaşısının dudaklarında bir ümit gülümseyişi var...

* * *

Her Çağın Masalı

BOZDOĞANLA SARI YILAN

Sarı yılan, kavurucu yaz güneşinin altında çöreklenmiş, dinleniyordu. Üzerinde yattığı kaya, güneşin bütün sıcaklığını emiyor ve bu sıcaklığı sarı yılanın derisine geçiriyordu. Bulutsuz, rüzgârsız, gürültüsüz bir yerde uzanmak onun en özlediği şeydi.

Burada kendisini rahatsız edecek hiçbir şey yoktu. Karnı tok olduktan, çevrede düşman bulunmadıktan sonra bahtıyar olmamak için sebep var mıydı?

Yılan keyif sürerken çok yükseklerde uçan bozdoğanın keskin gözleri onu seçti. Yıldırım gibi bir hızla süzülerek aşağıya doğru saldırdı. Herşeye rağmen uzakları kollamakta olan sarı yılan da bu tehlikeli saldırışı görmüş ve bir kaç adım ilerideki kaya kovuğuna sığanacak kadar vakit bulabilmişti.

Bozdoğan kovuğun önüne gelince öfkeli öfkeli güldü:

— Kancık, dedi, meydana çıkıp döğüşeceğine deliğe kaçmaktan utanmıyor musun?

Sarı yılan yerinden emin olduğu için alaydan çekinmedi:

— Ne diye döğüşeyim? Burada rahat rahat oturmak varken neden tatlı canımı eziyete sokayım? Döğüş budalaların işidir!

Bozdoğanın kızıl gözlerinde şimşekler çaktı. Gagasını, sarı yılanın sığınmış olduğu deliğin ağzına vurarak cevap verdi:

— Sen de bütün korkaklar gibi döğüşe budalalık diyorsun. Çünkü mayan kancıklıkla yoğrulmuştur. Yerde sürünmeye alışıksın. Düşmanlarını gizlice zehirlersin. Kuvvetlilerle çarpışmak için yüreğin yoktur. Yalnız menfaat için kıpırdarsın. Şeref için savaşmanın ne olduğunu bilmezsin.

Bu sözler üzerine sarı yılan bir kahkaha koyuverdi:

— Haydi oradan budala! Senin şeref dediğin şey karın doyurur mu? Şeref diye döğüşüp günün birinde geberirsin. Şerefler senin olsun. Ben halimden memnunum!

Bozdoğan döğüşemediği için hırçınlaşıyordu. Kanat çırpıp kovuğun ağzına hızla çarptıktan sonra haykırdı.

— Alçak, namuslu isen, ersen çık da sana dünyayı göstereyim. Deliklere sığınmakla kurtulacağını mı zannediyorsun. Senin gibi deliklere kovuklara sığınan, yerin altına giren nice korkaklar gördüm ki sonunda geberip parçalanmaktan yakalarını sıyıramadılar.

Sarı yılan bu meydan okumalara soğuk ıslıklarla gülerek karşılık veriyordu. Bozdoğan kızgınlıktan delirmiş gibiydi. Kovuğun ağzına saldırarak kanat ve gaga vuruşlarıyla deliği açmaya çabalıyordu. Her vuruşta kayanın küçük bir parçasını kırıyordu. Yılanı birden bire korku aldı. Böyle giderse bir müddet sonra delik büyüyecek ve bozdoğan kendisini parçalayacaktı. İşin şakaya gelir tarafı kalmadığını anlayınca ciddileşti.

— Azizim, dedi, sen boşuna üzülüyorsun. Buraya girdiğim için sen beni korkak sanma. İstersen seninle kuvvet deneşelim. Meselâ ilk önce şu dağın tepesine dek yarışalım!

Bu sözler o kadar umulmadık sözlerdi ki bozdoğanın şaşkınlıktan kanatları düştü. Gözleri öfke yerine hayretle açılarak:

— "Yarışalım mı? Sen mi benimle yarışacaksın? Sen nasıl yarışırsın" diye sordu. Sarı yılan güldü:

— Evet, seninle yarışacağım. Şu dağın tepesine hangimiz daha önce varacağız bakalım? Nasıl? Razı mısın?

Yarışı kaybettiği takdirde sarı yılan bazı tavizler de vermek üzere idi. Fakat bozdoğan bu meydan okumadan o kadar sıkılmıştı ki, her şeyi unuttu. Göğe doğru yükselerek yarışmanın verdiği coşkunlukla:

— Haydi çık, dedi, sana dokunmayacağım. Sen dağın tepesine çıkıncaya kadar ben oraya kaç defa çıkıp ineceğimi hesaplamak istiyorum.

Sarı yılan, bozdoğanın sözünün eri olduğunu biliyordu. Kovuktan sürünerek çıktı. Yan yana durdular. Yılan bir, iki, üç diye saydı ve daha üç demeden önce bütün hızıyla ileri atıldı. Bozdoğan da göğe doğru ok gibi fırladı.

Hava sıcak olduğu için sarı yılan yorulmadan, sağa sola kıvrılmadan ilerliyordu. Bozdoğan ise dövüş durumunu almış olduğu halde yükseliyordu.

Birkaç yüz adım ilerideki ağaçlıkta yuva kurmuş olan kargalar bir bozdoğanın orada olduğunu görünce yavrularını korumak

üzere toplanıp saldırdılar. Bozdoğan yoluna devam etseydi kar galar kendisine yetişemezlerdi. Fakat, o kendisiyle çarpışmak is teyen düşmanları ihmal edemezdi. Geriye döndü ve karga sürüsüne daldı. Birkaç dakika vuruştular. Gaga, pençe ve kanat vuruşlarıyla birkaçını devirdi. Ötekiler kaçtılar. Keyifli keyifli dönerek yeniden yükselmeye başladı.

Bozdoğan kargalarla savaşırken sarı yılan dağa doğru sürünerek çıkıyordu. Yolda uyuyan bir kirpi görüp sessizce yanaşarak onu sokmuş, sonra yine tırmanmaya başlamıştı. Tam bu sırada yükseklerde uçan aksungur onu seçmiş ve yıldırım gibi tepesine inmişti. Bu sefer sığınacak yer de yoktu. Kurnazlıkla kendisini kurtarabilirse kurtaracaktı. Aksungur tepesine inerken bağırdı:

— Aman! Aksungur kardeş! Ben de sana yardıma geliyordum. Bozdoğan seninle döğüşmeye geliyor. Sana bu haberi yetiştirmek için bak ne kadar yoruldum.

Aksungur cevap vermedi. Bozdoğanı görmüştü. Yılanı bırakarak ona döndü. Bozdoğan da şerefli düşmanını görünce yarışı bırakmış, onun üzerine atılmıştı.

Ah, döğüşmek bahtiyarlığı! İki denk düşman şiddetle vuruşuyorlardı. Havada kısa kavisler çiziyorlar, sonra şiddetle birbirine doğru fırlayarak sert kanat ve pençe vuruşları yapıyorlar, gagalarıyla birbirlerinin kanat tüylerini yolarak uçuş kabiliyetlerini azaltmaya çalışıyorlardı. Yılan bir an döğüşe baktı. Bunun uzun süreceğini anlayarak dayanılmaz bir hırsa kapıldı ve olanca hızıyla dağa tırmanmaya başladı.

Döğüş sarı yılanın düşündüğü gibi uzun sürdü. Bozdoğan kanadından ve göğsünden yaralandı. Fakat aksunguru yenerek düşürmeyi başarmıştı. Keskin gözleriyle dağa bakarak yılanın kendisini geçmiş olduğunu görünce hızlanmak istedi. Gerçi yaralı olduğu için eskisi gibi uçamıyordu, fakat ne de olsa sürünerek

çıkan yılan tepeye varıncaya kadar on defa oraya çıkıp inebilirdi. Bir iki kanat çırpışından sonra sarı yılana yetişti ve onu geçerken:

— "Kargalarla ve aksungurla dövüştüğüm için bu kadar geciktim. Yoksa şimdiye kadar iki defa inip çıkmıştım" diye seslendi. Yılan nefes nefese cevap verdi:

— Yalnız sen mi dövüştün? Ben de yolda kirpi ile dövüşüp onu hakladım.

Yükselmekte olan bozdoğan bu sözleri duymamıştı bile. Dağın tepesine varmıştı. Fakat orda yuva kurmuş olan kara kartal bir yabancının geldiğini görünce dışarı fırladı ve bozdoğanı önledi.

Bozdoğan zaferle sarhoştu. Kendisinden güçsüz olanları, kendisiyle denk olanı yenmişti. Şimdi kendisinden güçlü olanla çarpışacaktı. Tanrım!.. Bu dövüşte, hiçbir karşılık beklemeden ün ve şan için yapılan bu çarpışmada ne büyük tat vardı! Bozdoğan yüksünmeden savaşı kabul etti. Yaralı olduğu halde kartalın saldırışına bir saldırışla karşılık verdi.

C. ŞİİRLERİ:

H. Nihâl Atsız'ın "Şiirleri", önce çeşitli dergilerde yayınlanmış, ve bu şiirlerin bir çoğu, daha sonra *Yolların Sonu* adlı kitapta toplanmıştır.

Atsız, *Yolların Sonu,* Şiirler, İstanbul 1946, 131 s. İkinci basım, Ankara 1952, 63 s. Üçüncü basım, Ankara 1963, 76 s. Dördüncü basım, İstanbul 1975, 110 s.

*
* *

1931

Aşağıda bu şiirlerin neşirleri kronolojik olarak sıralanmış ve her şiirin *Yolların Sonu*'nun 4. baskısındaki sahifeleri gösterilmiştir.

1. (Atsız) "BugününGençlerine". *Atsız Mecmua,* sa. 1, s. 12.
   Bk. *Y. S.,* s. 66-67.
2. (Atsız) "Koşma", *Atsız Mecmua,* sa. 2, s. 33.
   Bk. *Y. S.,* s. 78.
3. (Atsız) "Asker Kardeşlerime", *Atsız Mecmua,* sa. 2, s. 36.
   Bk. *Y. S.,* s. 72-73.
4. (Atsız) "Türklerin Türküsü, *Atsız mecmua,* sa. 3, s. 50.
   Bk. *Y. S.,* s. 50.
5. (Atsız) "Topal Asker", *Atsız Mecmua,* sa. 4, s. 82-83.
   Bk. *Y. S.,* s. 13-18.
6. (Atsız) "Muallim Arkadaşlarıma", *Atsız Mecmua,* sa. 5, s. 101.
   Bk. *Y. S.,* s. 68-69.

7. (Atsız) "Şehit Tayyareci Erkânıharp Yüzbaşı Kâmi'nin Büyük Hatırasına", *Atsız Mecmua*, sa. 6, s. 123.
Bk. *Y. S.*, s. 19.

8. (Atsız) "Şiir" (Başlıksızdır), *Atsız Mecmua*, sa. 8, s. 190.
Bk. *Y. S.*, s. 70-71.

1932

9. *(Atsız) "Varsağı".(Başlıksızdır), Atsız Mecmua*, sa. 9, s. 218.
Bk. *Y. S.*, s. 83-84.

10. (Atsız) "Varsağı" (Başlıksızdır), *Atsız Mecmua*, sa. 10, s. 238.
Bk. *Y. S.*, s. 85-86.

11. (Atsız) "Koşma" (Başlıksızdır), *Atsız Mecmua*, s. 12, s. 296.
Bk. *Y. S.*, s. 79.

12. (Atsız) "Toprak Mazi", *Atsız Mecmua*, s. 14, s. 40-41.
Bk. *Y. S.*, s. 20-24.

13. (Atsız) "Bugünün Gençlerine" (Başlıksızdır), *Atsız Mecmua*, sa. 16, s. 74.
Bk. *Y. S.*, s. 74-75.

14. (Atsız) "Varsağı" (Başlıksızdır), *Atsız Mecmua*, sa. 17, s. 101.
Bk. *Y. S.*, s. 87-88.

15. (Atsız) "Ayrılık", *Atsız Mecmua*, s. 17, s. 175.
Bk. *Y. S.*, 'nda yoktur.

16. (Atsız) "Yolların Sonu", *Atsız Mecmua*. s. 17, s. 176.
Bk. *Y. S.*, s. 11-12.

1933

17. (Atsız) "Dün Gece", *Orhun*, sa. 1, s. 3.
Bk. *Y. S.*, s. 52-53.

18. (Atsız) "O Gece", *Orhun,* sa. 2, s. 44
Bk. *Y. S.*, s. 56-58.

1934

19. (Atsız) "Şiir" (Başlıksızdır), *Orhun,* sa. 3, s. 54.
Bk. *Y. S.*, 'nda yok.

1938

20. (Boz kurt) "Bugünün Gençlerine", *Ergenekon,* sa. 1, s. 7.
Bk. *Y. S.*, s. 66-67.
21. (Boz kurt) "Türklerin türküsü", *Ergenekon,* sa. 2, s. 19
Bk. *Y. S.*, s. 50.
22. (Boz kurt) "Asker Kardeşlerime", *Ergenekon, sa. 3, s. 7.*
Bk. Y. S., s. 72-73.

1941

23. (Atsız) "Hatıralar", *Çınaraltı,* s. 2, s.6.
Bk. *Y. S.*, s. 91.
24. (Atsız) "Yarının Türküsü", *Çınaraltı,* sa. 10, s. 5.
Bk. *Y. S.*, s. 33-34.

1942

25. (Atsız) "Türk Kızı", *Tanrıdağ,* sa. 4, s. 8.
Bk. *Y. S.*, s. 35.

1943

26. (Atsız) "Toprak-mazi (1932)", *Kopuz,* sa. 3, s. 50-51.
Bk. *Y. S.*, s. 20-24.
27. (Atsız) "Topal Asker", *Kopuz,* sa. 4, s. 75-76.
Bk. *Y. S.*, s. 13-18.

1944

28. (Atsız) "Bahtiyarlık", *Kopuz,* sa. 10, s. 218.
Bk. *Y. S.*, s. 48-49.

1951

29. (Atsız) "Geri Gelen Mektup", *Orkun,* sa. 44, s. 5.
Bk. *Y. S.*, s. 97-98; *Ruh Adam,* İst. 1972, s. 246-247.
30. (Atsız) "Dünden Sesler: Yarının Türküsü", *Orkun,* sa. 53. s. 5.
Bk. *Y. S.*, s. 33-34.
31. (Atsız) "Dünden Sesler: Koşma", *Orkun,* sa. 58, s. 9
Bk. *Y. S.*, s. 70-71.

1964

32. (Atsız) "Kömen", *Ötüken,* sa. 2, s. 5.
Bk. *Y. S.*, s. 36-40.

1966

33. (Atsız) "Kömen", *Ötüken,* sa. 28, s. 18-19.
Bk. *Y. S.*, s. 36-40.

1970

34. (Atsız) "Macar İhtilâlcileri". *Ötüken,* sa: 79, s. 4.
Bk. *Y. S.*, s. 51.
35. (Atsız) "Macar İhtilâlcileri", *Ötüken,* s. 82, s. 9.
Bk. *Y. S.*, s. 51.

1971

36. (Atsız) "Kömen", *Ötüken,* sa. 95, s. 8-9.
Bk. *Y. S.*, s. 36-40.

1973

37. (Atsız) "Türkçülük Bayrağı", *Ötüken*, sa. 119-120. s. 3
Bk. *Y. S.*, s. 76.

1975

38. (Atsız) "Nejdet Sançar'a Ağıt" *Ötüken*, sa. 138, s. 3.
Y. S.'nda yoktur.

ATSIZ'IN ŞİİRLERİNDE ÜLKÜ

Atsız, herşeyden önce bir ülkü adamıdır. Bütün faaliyet sahaları; tarihçiliği, edebiyat araştırıcılığı, romancılığı gibi şairliği de, bağlı bulunduğu ülkü mihveri etrafında döner. Bundan dolayı onun şiirlerini, Türklük ve Türkçülük fikirlerinden ayırarak incelemek mümkün değildir. Türk milliyetçiliğinin hem fikir, hem mücadele tarihinde Atsız, şüphesiz ki bir merhale teşkil eder. Onun fikir tarihimiz içindeki yerini tâyin etmek, bu konuda araştırma yapacakların işidir. Ancak biz şu kadarını söylemek istiyoruz. O Türkçülüğü üç cephesi olan bir bütün olarak kabul eder. Bunlar ırkçılık, turancılık ve militarizm cepheleridir. Atsız'ın bağlı bulunduğu ırkçılık, Gökalp'ın "Türkçülüğün Esasları"nda reddettiği antropolojik ırkçılık değildir. Onun Türkçülük sistemindeki ırkçılık prensibi; Türk soyunun bütün başka soylardan üstün olduğuna inanmak, bu soyun karışmamasını istemek, devletin mühim mevkilerine yabancı soydan geldiği bilinen kimseleri getirmemek şeklinde hülâsa edilebilir. Turancılık, bütün Türklerin aynı siyasî birlik içinde toplanması ve eskiden Türk'e ait olan toprakların yine Türk'ün olmasıdır. Militarizm ise, orduyu ve askerlik işlerini ön plâna almak, eğitimde askerliğe birinci derecede yer vermektir.

Atsız'ın milliyetçilik için koyduğu merhaleler de ona fikir tarihimizde orijinal bir yer ayırmamızı gerektirir. 1944'te yazdığı bir makalede bu merhaleleri şöyle anlatıyor: "Millî ülkülerde, azdan çoğa doğru üç dönem vardır: Bağımsızlık, birlik, fetihler... Millî ülkünün ilk dönemi bağımsızlık kazanmaktır. Bağımsız olmayanlar bunu kazanmak, kazanmış olanlar ise onu koruyup sağlamlaştırmak düşüncesi ardından koşarlar... Millî ülkünün ikinci dönemi birliktir. Yani bir milletin bütün fertleri-

nin tek bayrak altında, tek devlet hâline gelmesidir... Millî ülkünün üçüncü dönemi ise fetihlerdir."[1]

Atsız'ın şiirlerinin büyük bir çoğunluğu ülkü için yazılmıştır. Doğrudan doğruya aşkla ilgili olan şiirleri pek azdır. Bâzı şiirleri ise dâvâ uğrundaki mücâdeleleri sırasında çektiği ızdırapları, yalnızlıkları ve özleyişleri dile getirir.

Ülkü şiirleri ya doğrudan doğruya ülkünün kendisini anlatır, ya da ülküyü besleyen toprak (vatan), mâzi (tarih), kahramanlık, savaş, mitoloji gibi çeşitli unsurları ele alır. Atsız için ülkü, insan olmanın şartıdır:

Bir kemiğin ardında saatlerce yol giden
İtler bile gülecek kimsesizliğimize.[2]

mısrâlarıyla millî ülkünün dışındaki maddî gayeleri aşağılar. İnsan olmak için mânevî gayeler peşinde koşmak şarttır. 1955'te yazdığı bir makalede bu fikir şu şekilde ifâde edilir: "İnsanlar ancak ülkü ile hayvanlardan ayrılabiliyorlar. Millî bir ülkü olmadıktan sonra, insanın hayvandan ne farkı kalır?"[3]

Atsız, şiirlerinde her vesile ile ülküye olan bağlılık ile beşerî aşkı mukayese eder. Bu, mutasavvıfların ilâhî aşkla beşerî aşkı karşılaştırmasına benzer. Toprak-Mazi şiirinde:

Sevgiliden sevgili bir mefkûre vardır.[4]

diyen Atsız, ülküyü dâima beşerî aşktan üstün tutar. Ona göre

---

(1) Atsız, **Türk Ülküsü**, Ankara 1973, s. 22-25.
(2) Atsız, **Yolların Sonu**, Ankara 1963, s. 9.
(3) Atsız, **Türk Ülküsü**, s. 10.
(4) Atsız, **Yolların Sonu**, s. 18.

âşık için sevgili neyse, ülkücü için de mefkûre odur. Yakarış şiirinde sevgiliye benzetilen mefkûre "Tanrı Dağı" ile sembolleştirilmiştir:

Âşık nasıl bulursa iç açan bir serin su
Sevdiği bir güzelin som yalaz dudağında,
Sönecektir bizim de gönlümüzün tamusu
Tanrıların gezdiği yüce Tanrı dağında.[5]

Şu mısrâda ise ülkü, doğrudan doğruya nazlı bir geline benzetilir:

Ülkü denen nazlı gelin erde şan ister![6]

Ülkü nasıl bir sevgilinin bütün vasıflarına sâhipse, ülkücü de âşığın bütün vasıflarına sahiptir. Âşık gibi sevgiliden başka hiç bir şey düşünmez:

Mefkûresinden başka her varlığı unutan
Kahramanlar gibi sen, ebedî kalmalısın...[7]

Ancak burada dikkatimizi çeken bir husus vardır. Ülkücü, edebiyatımızdaki Mecnun veya Kerem tipinden bir noktada ayrılmaktadır. O, sevgilisi için her şeyi unutan bir âşık, fakat kendisini bırakan, çöllere düşen bir mecnun değildir; şanlı bir er, ebedî kalacak bir kahramandır. Zaten mefkûre de ebediyetle birdir:

---

(5) a.g.e., s. 5.
(6) a.g.e., s. 25.
(7) a.g.e., s. 46.

Ya mefkûre? Ebediyet onunla birdir.[8]

Şu halde sonsuzluk ülkü ile mümkündür. Ancak ülkü sayesinde insanlar ölümsüzlüğe kavuşurlar. Burada Atsız'ın ebedîliği, sonsuza doğru akan bir millet hayatı içinde düşündüğünü hatırlamamız gerekir. O, milletleri ve insanları belli zaman kesitleri içinde ele almaz. Onda kesintisiz bir devamlılık fikri vardır. Daha ileri giderek; bugünü dünden, hâli mâziden ayıran zamanı Atsız'ın âdeta yok farzettiğini söyleyebiliriz. Dünün kahramanları bugün de yaşıyor gibidir:

Kılıç Arslan öldü sanma, yaşıyor bizde!
Atilâ'nın ateşi var içerimizde!
Kanije'nin gazileri daha dipdiri![9]

Bir gün olur, elbette eski beğler dirilir;
Yine kılıç kuşanır tarihteki paşalar.
....
Yine batıların üçüncü Kosova'da
Topraklara sereriz, bir değil, birkaçını.[10]

Bu mısrâlar sadece basit bir mâzi özlemiyle izah edilemez. Dikkatli bir bakış; mâziyle hâli ve istikbâli karıştıran bu mısrâlardan derin bir hayat felsefesi çıkarır. Aşağıdaki mısrâlarda bu felsefeyi daha açık olarak görmek mümkündür:

---

(8) **a.g.e.**, s. 18
(9) **a.g.e.**, s. 26.
(10) **a.g.e.**, s. 7

Şu gördüğün ne varsa birer küçük damladır,
Bir denize akıyor hepsi yerli yerince.
Bitiş gördüğün baştır, mezar beşiğe aştır,
Ölü diriye eştir, düşün biraz derince.[11]

Atsız'da zaman bir bütündür. Geçmiş, hal, gelecek diye parçalanamaz. O, şiirlerinde olduğu gibi romanlarında da yalnız bugün değil, mâzide ve istikbalde de yaşar. *Ruh Adam* romanındaki Uygur hikâyesi Hun hükümdarı Mete zamanında yaşamış bir yüzbaşıyı, 10. asırda Uygurlar arasında yaşattığı gibi, Atsız'ın romanı da aynı yüzbaşıyı Selim Pusat (yazarın kendisi) olarak yaşatmaya devam ediyor. Atsız'ın hayat mâcerasına çok benzeyen ve bütün romanın "mütekâsif ve sembolik bir hülâsası" diyebileceğimiz Uygur hikâyesindeki şu satırlar ebediyeti ifade ediyor: "Burkay! İyiliğe kemlik ettin. Tanrı seni bedbaht etsin. Kıyamete kadar dünyaya her gelişinde ruhun ızdırap içinde çalkansın... Burkay ölmekle ızdıraptan kurtulmuş olmadı. Her yıl bahar olup çiçekler açtıkça, Açığma-Kün'ü görüp sevdiği çam ağacının yanında ruhu dolaşıyor."[12] Hikâyenin yorumuyla romana girilir. Hikâyeyi yorumlayan kadın, hikâyeyi bugünkü dile nakleden romanın esas kahramanına "sen Mete ordusunun hiç ihtiyarlamadan bugüne erişmiş bir subayısın" der.[13] Hakikaten Yüzbaşı Selim Pusat Çamlı Koru'daki çam ağacının yanında dolaşmaya devam edecektir. Romanın sonundaki sahnede, Kız Lisesinin bahçesindeki üç genç kızın konuşması ile hikâyenin bitmediğini, Mete ordusundaki yüzbaşının yaşamaya devam edece-

---

(11) **a.g.e.**, s. 62
(12) Atsız, **Ruh Adam**, İstanbul 1972, s. 9.
(13) **a.g.e.**, s. 14.

ğini anlıyoruz. Atsız için mâziyi istikbâle bağlayan âdeta mücessem bağlar vardır. İnsanlar birbirlerine tutunmuş, mâziden istikbâle koşuyor gibidirler. *Bozkurtların Ölümü*'ndeki "Romanın Hikâyesi" adlı girişte yazar, romanını anlatırken şu cümleleri kullanır: "Bir roman ki, size 1300 yıl öncesini yaşatacak ve birbiri ardınca sahneye çıkan kahramanlar günümüze kadar gelecek."[14] Romanda Kıraç Ata'nın Yüzbaşı Böğü Alp'a söylediği şu sözler de bu devamlılığı ifade eder: "Adınız unutulmayacak... Bin üç yüz yıllık ölümden sonra dirileceksiniz... Acunun batımına dek adınız gönüllerde kalacak."[15] Ve romanın sonunda Böğü Alp ölürken "bin üç yüz yıl sonra..."[16] diye mırıldanır.

Görülüyor ki Bozkurtlar'daki yüzbaşı Bögü Alp ile Uygur hikâyesindeki Burkay ve Ruh Adam'daki Yüzbaşı Selim pusat arasında organik bir bağ vardır. Bunlar hangi çağda yaşarlarsa yaşasınlar aynı insanlardır. Atsız'ın bu düşünüş tarzındaki hareket noktası, kendi şahsiyetiyle mensup olduğu milleti ayırmamasıdır. Milletin herhangi bir ferdi ile milletin heyet-i mecmuası arasında gelişi güzel bir münasebet değil, âdeta biyolojik bir bağ vardır. Binaenaleyh fert de sonsuzluğa doğru uzanan milletle beraber yaşamaya devam ediyor gibidir. Daha yalın bir ifade ile fert millet, millet de fert demektir. Bunu, tasavvuftaki vahdet-i vücut felsefesine benzeterek fertler, milletin tecellilerinden ibarettir de diyebiliriz. Ferdin devamlılığı, ancak milletin devamlılığı ile mümkündür. Buna karşılık fertler de ırmağın damlaları gibi[17] milletin hem terkibini, hem de zaman içinde akışını sağlarlar.

---

(14) Atsız, **Bozkurtların Ölümü**, İstanbul 1973, s. 9.
(15) **a.g.e.**, s. 163
(16) **a.g.e.**, s. 405.
(17) Şu mısrada millet bir sel gibi düşünülmektedir:
"Mâzi ırkın yarattığı coşkun bir seldir.",
Toprak-Mazi, **Yolların Sonu**, s. 17.

Doğup ölmek... Millet için bunlar bir hızdır.[18]

mısrâında; fert hayatının, ferdin doğum ve ölümünün milletin aktivitesi olarak kabul edildiğini görüyoruz. Binaenaleyh mühim olan genç veya ihtiyar ölmek değildir; milletin canlılığını temin edici ölümler, ferdin de canlılığını temin ederler. Buradan Atsız'ın hayat görüşünün bir başka noktasına geçebiliriz. Ona göre hayatın eşası mücadeledir. Devamlı bir mücadele. Bizzat kendi hayatı da çetin mücadelelerle geçen Atsız için böyle düşünmekten daha tabiî bir şey yoktur.

Tabiatın yürüyüşü belki yavaştır;
Hız verecek biricik şey ona savaştır![19]

Hayat, "büyük balığın küçük balığı yutması" esası üzerine kurulmuştur. Bitkiler ve hayvanlar âleminde bu böyle olduğu gibi insanlar âleminde de bu böyledir. Kuvvetli olanın varlığını devam ettirebilmesi için zayıfı yutması şarttır. Yalnız, insanlar arasındaki mücadelede hangi "ünite" esas alınacaktır? Fert mi, sınıf mı, millet mi? Bu noktada tarihe başvurma zarureti doğuyor. Geçmişin olayları bize kesinlikle gösteriyor ki "tarih milletler mücadelesinden ibarettir." Hele Türk milleti için bu hüküm daha da kuvvetlidir:

Savaş... Bunun tadını ey Türk sen bulamazsın
Ne sevgili yanında, ne baba ocağında...[20]

"Ülküler Saldırıcıdır" adlı makalesinde Atsız, ülkü ile hayatın mücadele esası üzerine kurulduğu fikri arasında şöyle bir münasebet kurar: "Biyoloji bakımından canlıların, yani hayvan-

(18) a.g.e., s. 16.
(19) a.g.e., s. 25.
(20) a.g.e., s. 49.

larla bitkilerin gayesi, kendi soyunun bütün dünyayı bürümesidir. Hiç bir hayvan veya bitki cinsi dünyayı kaplayamıyorsa, bunun sebebi aynı gayeyi güden başka cinslerin mukavemetiyle karşılaşmasıdır. Cinslerin, aynı gaye için yaptıkları bu tesir ve karşılaştıkları tepkiden "hayat kavgası" doğuyor. Bu arada güçsüzler eziliyor, azalıyor; güçlüler yayılıp çoğalıyor. Bazı soylar ise yeryüzünden büsbütün kalkıyor.

Milletler arasında da aynı yasa hüküm sürer. Millet, âdeta bir şuuraltı itişiyle, dünyaya yayılıp hâkim olmak ister. Fakat, yayılırken, başka milletlerin mukavemetine çarpar. Böylelikle aralarında savaş başlar. Sonunda güçlüler kazanır.

İnsan toplulukları, yani milletler, yüksek bir şuur derecesine eriştikleri için, onlar arasındaki hayat kavgası, yalnız tabiat yasaları içinde sürüp gitmekle kalmaz. Buna, insan şuurunun sistemi ve metodu da eklenir. Bundan da millî ülküler doğar. Demek ki millî ülkü, milletin şuuraltında bulunan "yayılıp hâkim olma" içgüdüsünün, başkanlar ve kılavuzlar tarafından şuurlandırılıp sistemlendirilmiş şeklidir."[21]

Mücadeleyi millî ülkünün mesnedi ve hattâ menşei kabul eden Atsız'ın hayatında ve fikirlerinde savaş ile savaşa bağlı askerlik ve kahramanlık kavramları çok derin bir yer tutar. Yazımızın başında da ifade ettiğimiz gibi milliyetçiliğinin bu cephesi onun en orijinal taraflarından birisidir. Askerlik onda yalnız bir düşünce değil, bir duygu, bir ruhtur. *Bozkurtların Ölümü* ve *Deli Kurt* baştanbaşa askerlerin mâcerasını anlatır. *Ruh Adam*'ın kahramanı Selim Pusat bir yüzbaşıdır. Bütün felâketler ordudan ayrıldıktan sonra başına gelir. Askerî Tıbbiye'nin üçüncü sınıfından çıkarılan Atsız'ın bu ocağı unutmadığı mu-

---

(21) Atsız, **Türk Ülküsü**, s. 21.

hakkaktır. Bu çıkarılışın her yıldönümünde onun İstanbul'a inip mâzideki hâtıralarını yâdettiğini biliyoruz. Yakarış şiirinde:

Yiğit harbiyeliler! Öğrenin dersinizi:
Kahraman göz kırpmadan düşmana saldırandır. [22]

diye hitap ettiği Harbiyeliye ne kadar ehemmiyet verdiğini de yine kendi satırlarıyla gösterelim: "Gerçekçi olan Türkçülük yaşamak için kavga yasasının sonuna kadar devam edeceğine inandığından, askerliğe karşı saygı duymakta ve soyumuzun asker millet olmak geleneğini geliştirme amacını gütmektedir."[23] Aynı yazıda askerliğin en mühim meslek olduğunu da şöyle ifade eder: "Her mesleğin faydası ve önemi olmakla beraber Türkçüler, en çok Harb Okulu'na, Mülkiye'ye ve öğretmen okullarına girmelidir."[24] Görülüyor ki, Harbiye birinci sırayı işgal etmektedir. Bunda Türk devletinin daima askerler tarafından idare edilmesinin rolü olduğu da muhakkaktır.

Felsefe ve ilim zihnî şeylerdir. Hayâtî olan mücadelenin bunlardan önce gelmesi tabiîdir. Bu yüzdendir ki Atsız, şiir kitabına:

Anlamalıyız hayatı felsefeyle, ilimle;
Hayat çelik ellerle atılan zar olmalı.
Rahat yatakta ölmek acap olmaz mı çile?
Kanlı sınır boyları bize mezar olmalı. [25]

---

(22) Atsız, **Yolların Sonu**, s. 8.
(23) Atsız, **Türk Ülküsü**, s. 93.
(24) **a.g.e.**, s. 98.
(25) Atsız, **Yolların Sonu**, s. 5.

mısrâlarıyla başlar. Ona göre Türk milleti başından beri hayatı böyle anlamış ve askerliğe daima birinci plânda yer vermiştir:

Buyursunlar... Bizim için savaş düğündür;
Din Arabın, hukuk sizin, harp Türklüğündür.
....
Kalem, fırça, mermer nedir? Birer oyuncak!
Şaheserler süngülerle yazılır ancak![26]

Türk tarihinin sadece savaşlardan ibaret olmadığı, Türklerin büyük medeniyetler ve üstün sanat eserleri de yarattığı muhakkaktır. Fakat milletimizin tarihinde savaşın birinci derecede yer tuttuğu ve millî hayat görüşümüzün de buna göre belirlendiği inkâr edilemez. Atsız, yukarıdaki mısrâlarıyla bu hakikatı anlatmak istemiştir. Yoksa onun ilme, sanata, hukuka ve dine karşı olduğunu düşünemeyiz. Hayatının büyük bir kısmını ilme vakfetmiş, ömrü boyunca kalemini elinden bırakmamış, şiirler ve romanlar yazmış Atsız'ın bu kavramlara muhalif olması mümkün değildir.

"Devamlı mücadele" fikrinden doğan hayat görüşü, Atsız'ı toprak ve mazi üzerinde düşünmeye sevkeder. Karşılıklı konuşma tarzını denediği "Toprak-Mazi" şiirinde bu kavramları işler. Toprak mukaddestir; çünkü:

Hem yaratan, hem büyüten topraktır bizi,
Üzerinde işitiriz ilk ninnimizi;
Fışkırttığı serin sular bize can verir!
Ormanları gönlümüze heyecan verir.[27]

---

(26) a.g.e., s. 23.
(27) a.g.e., s. 15.

Doğmak ve yaşamak için toprağın şart olduğunu biliyoruz. İnsanın topraktan yaratılmış olması ve toprağın verdiği nimetlerle büyümesi, çok eskiden beri insanları toprağa bağlanmaya ve ona saygı duymaya sevketmiştir. Bu vasıflarıyla toprak bir "anne" gibi düşünülmüştür. Milletlerin şuuraltlarında da toprak, anne kadar mühim bir yer tutar. Bütün milletlerin yaratılış efsanelerinde ve dinlerin yaratılışla ilgili rivâyetlerinde toprağa verilen ehemmiyet malûmdur. Bizim kullandığımız "anavatan" tâbirinde de bu millî şuuraltından gelen düşüncelerin akisleri vardır. Atsız da toprağı bir "anne" olarak kabul eder:

Mazi bizim atamızdır, toprak anamız.
Biri bizi yetiştirir, biri verir hız.[28]

Yaratıcı ve büyütücü toprak ana, sînesine ölülerimizi de tevdi ettiğimiz bir mezardır. Bu vasfıyla toprağın artık "vatan" olduğunu görüyoruz:

Sevdiğin kız şu toprağa eğer girdiyse,
Sen toprağı eskisinden fazla benimse.
Bil ki toprak ebediyen senin olmuştur.[29]

Toprağı vatan yapan sadece ölülerimizi ve şehitlerimizi sînesinde barındırması değildir. "İlk ninnimizi" onun üzerinde isitir, onun üzerindeki güzelliklerle heyecanlanırız. Fakat toprağı vatanlaştıran ve ona kudsiyet veren bunlardan başka bir şey daha vardır. Bu, hakikattır. İnsanlar, asırlardan beri hakikatı, toprağın dışında aramışlardır. Oysa topraktan gelip toprağa giden in-

(28) a.g.e., s. 18.
(29) a.g.e., s. 18.

san için hakikatın ilk aranacağı yerin toprak olması gerekmez mi? Aşağıdaki mısrâlar Atsız'daki hakikat kavramı için izahı gerektirmeyen açıklıklar getiriyor:

Hakikat ne şu göklerin derinliğinde,
Ne suların şâirâne serinliğinde...
Aristo'nun mantığında zerresi yoktur,
Fisagor'da, Eflâtun'da nebzesi yoktur.
Mefkûreler âleminde olunca kıtlık
Kafaların içersinde başlar çıfıtlık;
Bir budala "zulüm yeter" diye haykırır,
Bir it çıkar, "proleter" diye haykırır!
Bir hayvanda hâkim olur cinsî heyecan,
Froyd denen Yahudiye gider, verir can...
Kimi kördür... Kendisine büyük gelir pek
Lenin denen o maskara vatansız köpek...
O ne felsefenin, ne de dinin hiçinde,
O, toprağın asırlardan beri içinde...
Hakikatı bulmak için onu eşmeli,
Yükselmekten bir şey çıkmaz, derinleşmeli. [30]

Topraktaki hakikat nedir? Toprak, derinliklerinde hangi hakikati saklamaktadır? İşte burada karşımıza şiirin ikinci kavramı çıkıyor. Toprağın içindeki hakikat, onun sakladığı mazidir:

Şu ne başı, ne de sonu olmayan toprak
Gömdüğümüz vücutlardan gıda alarak
Bize hayat, bize tarih, mazi yaratır. [31]

---

(30) **a.g.e.**, s. 16.
(31) **a.g.e.**, s. 16.

Mâzi, Atsız için her şeydir. İlmî araştırmalarının, romanlarının ve hayallerinin konusudur. İnsanı insan yapan mâzidir:

Mâzideki kanlar, düşünüşler ve sadâlar
İnsan denilen fertleri insanlığa bağlar!
Geçmişle bütün bağları çözmek ne ağırdır,
Hayvanların ancak, dünü, mâzisi sağırdır. [32]

İnsanların şahsiyetini yapan nasıl hâtıralarsa, milletlerin karakterini oluşturan da milletlerin hâtıraları demek olan mâzidir. Bu hâtıralar, çeşitli mes'ut ve bedbaht anları içinde saklar:

Savaşları, töreleri, yasalarıyla,
Zaferleri, bozgunları, tasalarıyla
Mazi ırkın yarattığı bir şaheserdir... [33]

Hâtıralarının yarattığı şahsiyetlerine göre istikballerini çizen insanlar gibi, mâzilerinin yarattığı karakterlerine göre milletler de istikballerini hazırlar. Bir milletin istikbalinin, o milletin karakteriyle, karakterinin de mâzisiyle irtibatı vardır. İşte bu irtibata dayanarak mâzinin istikbali yarattığı söylenebilir:

İstikbali kucağında bu mazi taşır
Arkasında olmasaydı şanlı bir mazi
Bu milletten çıkar mıydı bir büyük Gazi? [34]

---

(32) a.g.e., s. 63.
(33) a.g.e., s. 19.
(34) a.g.e., s. 18.

Atsız, Tevfik Fikret'in Târih-i Kadîm'indeki geçmişi horlayan, mâziye "kanlı bir gece" diyen görüşün aleyhindedir. Toprak-Mazi şiirinde Fikret'in bu görüşüne cevap veriyor gibidir:

Toprak ejder, mâzi kanlı bir gece dersen,
İleriye bakamazsın, gözün kamaşır[35]

Türk tarihini bir "kahramanlık şiiri" olarak gören Atsız'ın bu konuda bir çok aydınımıza ve tarihçiye tesir eden görüşleri vardır. "Türk Tarihinde Meseleler" adlı kitabında toplanan tarih görüşleri üzerinde burada durmayacağım. Onun tarihî görüşlerinden birçoğu hemen hemen bütün milliyetçi Türk aydınına mâl olmuştur:

Hangisini hangisinden üstün tutmalı?
Her birisi bu toprağın, bu ırkın malı...[36]

dediği tarihî kahramanları birbirinden ayırmamakla beraber onun çok sık tekrarladığı tarihî şahsiyetler vardır. "Atsız'ın kahramanları" diyebileceğimiz bu şahsiyetler; *Motun (Mete), Kür Şad, Kül Tegin* ve *Çağrı Beğ*'dir. *Motun,* Türk birliğinin gerçekleştiricisi ve disiplin temelleri üzerinde mensup olduğumuz ordu milletin kurucusu olarak; *Kür Şad, Bozkurtların Ölümü*'ndeki destânî şahsiyetiyle; *Kül Tegin* ve *Çağrı Beğ,* devlet için kardeşlerinin hizmetinde çalışmayı kabul eden fedakârlıklarıyla Atsız'ın gönlünü çelerler. *Çengiz* ve *Temür* de Türk birliğini gerçekleştiren büyük kahramanlar olarak Atsız'da mühim bir yer işgal eder.

(35) a.g.e., s. 18.
(36) a.g.e., s. 17.

Hakikatı aradıktan ve toprakla mâzi arasında münasebet kurduktan sonra tarihteki kahramanlara yer veren *Toprak-Mazi* şiiri bu muhtevâ ve kompozisyonuyla Ziya Gökalp'ın ''*Turan*'' şiirini hatırlatır: Şiirde adı Türk kahramanları şunlardır: *Mete, Cengiz, Tonyukuk, Alp Arslan, Kılıç Arslan, Yıldırım, Temür, Baltacı Mehmed Paşa, Cezzar Ahmed Paşa* ve *Mustafa Kemal.* Son yazılarında sık geçen ve ölümü Kür Şad'ın ölümüne çok benzeyen *Oruç Reis*'in de Atsız'ın tutkun olduğu kahramanlardan olduğunu kaydedelim. Ayrıca bütün *Osmanlı Pâdişahları,* Atsız için büyük bir soyun mukaddes kahramanlarıdır. Bütün bu kahramanlar onda, fedakârlığa dayanan bir kahramanlık kavramı geliştirmiştir. Atsız'a göre kahramanlık, yükselmek değil, ''ileriye atılmak ve sonra dönmemektir.''[37]

Atsız'ın ülkü anlayışı, onun düşünce sisteminin sadece bir parçasını teşkil eder. Fakat öyle zannediyorum ki, düşünce sisteminin mihveri olan ülküyü anlamak Atsız'ı büyük ölçüde anlamaya kâfidir. Biz onun ülkü anlayışını, zaman zaman başka yazılarına da başvurmakla beraber şiirlerinden çıkartmaya çalıştık. Bir ülkü ve fikir adamının yalnız duygularını değil, düşüncelerini de yansıtan bu şiirler, yeni yetişen nesillere heyecanla beslenmiş bir fikir sistemi verecek kadar kuvvetlidir.

---

(37) a.g.e., s. 34.

ŞİİRLERİNDEN ÖRNEKLER

KADER

Dünyada gerçi olmadı bir şeyde kârımız
Ukbâda belki olsa gerek îtibârımız.
Ağyâr gül kopardı dikenden demet demet,
Hâr oldu bağrımızda çiçek yüzlü yârımız.
Yükseldi arşa neşvesi dûnun, esâfilin;
Toprakta gizli kaldı bizim âh ü zârımız.
Baş eğmedik edâniye ikbâl ü câh için;
Mâziye, ırka, sancağadır iftihârımız.
Şâd olmamak olur mu, Kızıl Elma semtine
Bir gün dönerse râyet-i âlî-tebârımız.
Hiçbir emel gönülde karâr etmiyor bugün,
Ermektedir. şitâya hazin sonbahârımız.
Hakanların dikilmeli Altay'da tuğları,
Varsın cihanda olmayagörsün mezârımız.

1952

TÜRKLERİN TÜRKÜSÜ

Dilek yolunda ölmek Türklere olmaz tasa,
Türke boyun eğdirir yalnız türeyle yasa;
Yedi ordu birleşip karşımızda parlasa
Onu kanla söndürüp parçalarız, yeneriz.

Biz Turfanı yarattık uyku uyurken Batı,
Nuh doğmadan kişnedi ordularımızın atı.
Sorsan şöyle diyecek gök denilen şu çatı:
Türk gücü bir yıldırım, Türk bilgisi bir deniz.

Delinse yer, çökse gök; yansa, kül olsa dört yan
Yüce dileğe doğru yine yürürüz yayan.
Yıldırımdan, tipiden, kasırgadan yılmayan,
Ölümlerle eğlenen tunç yürekli Türkleriz...

1931

KAHRAMANLIK

Kahramanlık ne yalnız bir yükseliş demektir,
Ne de yıldızlar gibi parlayıp sönmemektir.
Ölmezliği düşünmek boşuna bir emektir;
Kahramanlık: Saldırıp bir daha dönmemektir.

Sızlasa da gönüller düşenlerin yasından
Koşaradım gitmeli onların arkasından.
Kahramanlık: İçerek acı ölüm tasından
İleriye atılmak ve sonra dönmemektir.

Yırtıcılar az yaşar... Uzun sürmez doğanlık...
Her ışığın ardında gizlidir bir karanlık;
Adsız sansız olsa da, en büyük kahramanlık:
Göz kırpmadan saldırıp bir daha dönmemektir.

Kahramanlık ne yalnız bir yükseliş demektir,
Ne de güneşler gibi parlayıp sönmemektir.
Bunun için ölüme bir atılış gerektir.
Atıldıktan sonra da bir daha dönmemektir...

1933

BAHTIYARLIK

Bahtıyarlık ne zafer kısrağına binmektir;
Ne yaşarken bir dünya uçmağına inmektir.
Şekli olmaz, rengi yok, belirsizdir ve tektir.
Bahtıyarlık: Ömründe bir kere sevinmektir.

Bir karanlık geceye akıyorken bu varlık
Bulunur mu dünyada ebedî bahtıyarlık?
Mükâfatın, yapsan da en yüce bir yararlık
Nihayet zafer adlı bir kısrağa binmektir.

Dört hecelik söz olan "bahtıyarlık"... O bir sır...
Bilmeyecek insanlık bunu daha bin asır.
Bilgi, bolluk, şan, para... Hepsi boş, hepsi kısır...
En fazlası bir dünya uçmağına inmektir.

Her şeyin bir şekli var, her derdin bir ilâcı...
Türlü türlü yemişler verir dünya ağacı.
Zafer çetin, ilim güç, bozgun kötü, aşk acı.
Halbuki bahtıyarlık: Belirsizdir ve tektir.

Bahtıyarlık: Boraca yüce dağları aşmak,
Varılmadan ölünen uzak yerlere koşmak,
Tanrı'nın sofrasında mest olarak konuşmak
Ve ömründe bir kere, bir kere sevinmektir...

1933

GERİ GELEN MEKTUP

Ruhun mu ateş, yoksa o gözler mi alevden?
Bilmem, bu yanardağ ne biçim korla tutuştu?
Pervane olan kendini gizler mi alevden;
Sen istedin, ondan bu gönül zorla tutuştu...

Gün senden ışık alsa da bir renge bürünse;
Ay secde edip çehrene yerlerde sürünse;
Her şey silinip kayboluyorken nazarımdan
Yalnız o yeşil gözlerinin nûru görünse...

Ey sen ki kül ettin beni onmaz yakışınla,
Ey sen ki gönüller tutuşur her bakışınla!..
Hançer gibi keskin ve çiçekler gibi ince
Çehren bana uğrunda ölüm hazzı verince
Gönlümdeki azgın devi rüzgârlara attım;
Gözlerle günah işlemenin zevkini tattım.
Gözler ki birer parçasıdır sende İlâh'ın,
Gözler ki senin en katı zulmün ve silâhın,
Vur şanlı silâhınla gönül mülkü düzelsin;
Sen öldürüyorken de, vururken de güzelsin!

Bir başka füsun fışkırıyor sanki yüzünden,
Bir yüz ki yapılmış dişi kaplanla hüzünden...
Hasret sana ey yirmi yılın taze baharı,
Vaslınla da dinmez yine bağrımdaki ağrı.
Dinmez! Gönülün, tapmanın, aşkın sesidir bu!
Dinmez! Ebedî özleyişin bestesidir bu!
Hasret çekerek uğruna ölmek de kolaydı,
Görmek seni ukbâdan eğer mümkün olaydı:

Dünyayı boğup mahşere döndürse denizler,
Tek bendeki volkanları söndürse denizler...
Hâlâ yaşıyor gizlenerek ruhuma "Kaabil";
İmkânı bulunsaydı, bütün ömre mukabil
Sırretmeye elden seni bir perde olurdum.
Toprak gibi her çiğnediğin yerde olurdum.

Mehtaplı yüzün Tanrı'yı kıskandırıyordur.
En hisli şiirden de örülmez bu güzellik.
Yaklaşması güç, senden uzaklaşması zordur,
Kalbin işidir, gözle görülmez bu güzellik!

•

DÖRTLÜK

Üç ömre bedel kırk yedi yıl gün gibi geçti,
Dünyadaki her zevke dedim: Yok kadar azmış.
Bir başka hayat, başka cihan özlüyorum ben,
Bildim ki ölümden öte gerçek olamazmış...

12 Ocak 1952

SONA DOĞRU

Bilsin cihan ki ben bu cihânın nesindeyim:
Bir ülkünün mehâbetinin zirvesindeyim.
Dünya denen mezellete dalsın her isteyen;
Ben ırkımın şeref taşan efsanesindeyim.
Herkes bir özleyişle yaşar... Ben de öylece
Altaylar'ın ve Tanrıdağ'ın çevresindeyim.
Merdânelikle şöyle bakıp ayrılıklara
Son menzilin hüzün dolu kâşânesindeyim.
Artık vedâ zamânına pek fazla kalmadı;
Yorgun ve kimsesiz ölümün bahçesindeyim...

Ç. DİĞER KİTAPLARI:

1. Nihâl Atsız, *Divan-ı Türki-i Basit, gramer ve lugati,* 1930, Mezuniyet Tezi, Türkiyat Enstitüsü.no 82, 111 s.

2. H. Nihâl (Atsız), *"Sart başı"na Cevap, Yerli doktorlar olmadığı için ölen "merhum" Atsız Mecmua Müdürü'nden, ecnebi doktorlar sayesinde yaşayan Yaş Türkistan Müdürü'ne,* İstanbul 1933, 8 s.

3. Atsız, *Çanakkale'ye Yürüyüş,* İstanbul 1933, 54 s. (9 resim ile).

4 Atsız, *XVIncı asır şâirlerinden Edirneli Nazmî'nin Eseri ve Bu Eserin Türk Dili ve Kültürü Bakımından Ehemmiyeti,* İstanbul 1934, 16 s.

5. Atsız, *Türk Tarihi Üzerinde Toplamalar, Birinci Bölüm, En eski zamanlardan başlayarak Apar sülalesinin düşmesi tarihi olan milâdî 552'ye kadar,* İstanbul 1935, X + 138 s. (bir harita ile).

6. Atsız, *Komünist Don Kişotu Proleter Burjuva Nâzım Hikmetof Yoldaşa,* İstanbul 1935, 16 s. (İlk 12 sahife Atsız'ın, 13-16. sahifelerde isę Abdülbaki Gölpınarlı'nın Nâzım aleyhine yazdığı bir şiir var).

7. Atsız, *XVinci Asır Tarihçisi Şükrüllah, Dokuz Boy Türkler ve Osmanlı Sultanları Tarihi, Eski Türklerle Fatih Sultan Mehmed'in tahta oturuşuna kadar olan Osmanlı tarihinden bahseder,* İstanbul 1939, IV + 72 s.

8. Nihâl Atsız, *Müneccimbaşı, Şeyh Ahmet Dede Efendi, Hayatı ve Eserleri,* İstanbul 1940, 51 s. (Necati Lugal'ın "Karahanlılar" ve Hasan Fehmi Turgal'ın "Anadolu Selçükleri" adlı tetkikleriyle birlikte).

9. Atsız, *900üncü Yıl Dönümü (1040-1940),* İstanbul 1940, 32 s., 2. baskı 1955.

10. Atsız, *İçimizdeki Şeytanlar,* İstanbul 1940, 16 s.

11. Atsız. *En Sinsi Tehlike,* 1) Komünist Don Kişotu Proleter Burjuva Nâzım Hikmetof Yoldaşa, 2,İçimizdeki Şeytanlar, 3) Üç rejim, 4) En Sinsi Tehlike, İstanbul 1 Ağustos 1943 53 s.

12. Atsız, *Türk Edebiyatı Tarihi. En eski çağlardan başlayarak Büyük Selçüklülerin sonuna kadar,* Birinci basım, İstanbul 1940, 46 s.; İkinci bakım, İstanbul 1943, 76 s.

13. Atsız, *Hesap Böyle Verilir,* İstanbul 1943, 48 s, İlk 33 sahife Atsız'ın, 33-48. sahifeler arası Hamza Sâdi Özbek'in Reha Oğuz Türkkan'a cevaplarıdır).

14. İ. Süruri Ermete (Üçüncü dereceden harb malûlü piyade subayı), *Türkiye Asla Boyun Eğmeyecektir* (Türk-Rus savaşlarının özeti), İstanbul 10 Haziran 1946 Üsküdar, 30 s.

15. Atsız, *Ahmedî, Dâstân veTevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osman,* Türkiye Yayınevi'nin İstanbul'da 1949'da yayınladığı *Osmanlı Tarihleri I,* adlı eserin 1-35. sahifelerinde.

16. Atsız, *Şükrullah, Behcetü't-tevârîh,* Türkiye Yayınevi'nin İstanbul'da yayınladığı *Osmanlı Tarihleri I,* adlı eserin 37-76. sahifelerinde.

17. Atsız, *Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî, Tevârih-i Âl-i Osman,* Türkiye Yayınevi'nin İstanbul'da 1949'da yayınladığı *Osmanlı Tarihleri I,* adlı eserin 77-318. sahifelerinde.

18. Atsız, *900'üncü Yıldönümü - Devletimizin Kuruluşu,* İstanbul, 20 Mayıs 1955, 1-51, 51-64 s.

19. Atsız, *Türk Ülküsü,* İstanbul 1956, 146 s. İkinci basım 1966. Üçüncü baskı 1973. (Birinci baskının 5- 19 sahifelerinde İsmet Tümtürk'ün "Atsız hakkında bir kaç söz" başlıklı bir tetkiki var)

20. Atsız, *Osman* (Bayburtlu), *Tevârîh-i Cedîd-i Mir'ât-i Cihân,* İstanbul 1961, 84 s.

21. Atsız, *Osmanlı Tarihine Ait Takvimler I, 824, 835 ve 843 tarihli takvimler,* İstanbul 1961, 123 s.

22. Atsız, *Ordinaryüs'ün Fahiş Yanlışları (Ali Fuad Başgil'e cevap),* İstanbul, 15 Ekim 1961, 8 s.

23. Atsız, *Türk Tarihinde Mes'eleler,* Afşın Yayınları, no 8, Ankara 1966, 158 s.

24. Atsız, *Birgili Mehmed Efendi Bibliyografyası,* İstanbul 1966.

25. Atsız, *İstanbul Kütüphanelerine Göre Ebüssuud Bibliyografyası,* İstanbul 1967, 61 s.

26. Atsız, *Âlî Bibliyografyası,* İstanbul 1968, 121 s.

27. Atsız, *Âşıkpaşaoğlu Tarihi,* 1000 Temel Eser no 23, İstanbul 1970, V + 234 s.

28. Atsız, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nden Seçmeler I,* 1000 Temel Eser, no 60/1, İstanbul 1971, XII + 308 s.

29. Atsız, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nden Seçmeler II,* Türk Kültürü Kaynak Eserleri Dizisi, İstanbul 1972, 308 s.

30. Atsız, *Oruç Beğ Tarihi,* Tercüman 1001 Temel Eser, no 5, İstanbul 1973, 141 + XIV + 98 s.

D. TÜRK (İNÖNÜ) ANSİKLOPEDİSİ'NDEKİ MADDELER:

G

Gülşeni (İbrahim)

H

Hafîd Efendi

Handan Vâlide Sultan (Manası anlaşılamayacak şekilde redakse edilerek yayınlanmıştır).

Hayreddin Paşa (Barbaros) (Hayreddin Paşa'nın vakıflarının listesi çıkarılarak yayınlanmıştır).

Hızır Beğ Çelebi (Manası anlaşılamayacak şekilde redakse edilerek yayınlanmıştır).

I

Işbara Han

Işbara Kağan

Ivaz Mehmed Paşa

İ

İbrahim İnal

İçin Kağan (Çok eksik bir şekilde yayınlanmıştır).

İçing Katun

İlbilge Katun

İlteriş Kutluğ Kağan

İlyas

İshak Hocası Ahmed Rızaî

İshak Paşa

İshak Reis

TÜRK ANSİKLOPEDİSİ'NDEKİ MADDELERİNDEN
I

IŞBARA HAN, Doğu Gök Türkleri'nin kağanlarından Kara Kağan zamanında (619 - 630) han unvanını almış bir şahsiyet ise de, hakkında fazla bilgi yoktur. Unvanı, kendisinin Gök Türk Eçine hanedanına mensup olduğunu ve memleketin mühim bir bölümünü idare ettiğini göstermektedir. Işbara, cesur mânâsında bir kelime olup Çinliler tarafından Şa - po - lio şeklinde yazılmış, birçok Türk hanları ve beyleri bu unvanı taşımıştır. Orhun yazıtlarında da Işbara Yamtar diye bir beyin adı geçer.

Işbara Han, 630 yılında Kara Kağan ile birlikte tutsak edilerek Çin'in başkenti Siganfu'ya getirilmiş ve kendisine hassa kumandanlığı verilmişti.

634'te Kara Kağan'ın esarette ölümü Türkler arasında o kadar büyük bir keder ve heyecan uyandırmıştır ki Türk büyüklerinden olup Uluğ Tarkan diye anılan birisi, arkadan da Işbara Han, intihar ederek millî felâketi karakterlendirmişlerdir. (19. cilt, s. 478)

İL BİLGE KATUN, Gök Türk katun (imparatoriçe) u. Türk târihinin büyük şahsiyetlerinden İlteriş Kutluğ Kağan (b. bk.)'ın zevcesi ve Bilge Kağan'la Kül Tegin'in anasıdır.

İl Bilge ad olmayıp bütün eski Türklerde âdet olduğu üzere unvandır. *İl*, "devlet ve millet", *bilge*, "bilgili" demek olduğuna göre bu üç kelimeli tamlama "ilin bilgili imparatoriçesi" anlamına gelmektedir. Türk soyundan bir prenses olduğu muhakkak olmakla beraber kimin kızı olduğu, doğum ve ölüm târihleri belli değildir.

Kül Tigin anıtından anlaşıldığına göre, İlteriş Kutluğ Kağan'ın ihtilâl bayrağını açtığı 681 yılında onunla evli bulunuyordu.

Bilge Kağan ağzından yazılıp 732'de dikilen Kül Tigin anıtında, Kül Tigin'i yetiştirmiş olması dolayısıyla kendisinden kısaca bahsolunmaktadır. Babası İlteriş Kutluğ Kağan öldüğü zaman 7 yaşında kalmış olan Kül Tigin'in "Umay gibi" olan o kadın tarafından yetiştirildiği ifade olunmuştur. Mübalâğaya hemen hiç yer verilmeyen Orhon yazıtlarında bu kadının şefkat tanrıçası olan Umay'a benzetilmesi, meziyet ve faziletinin en büyük delilidir. (20. cilt, s. 70)

İLTERİŞ KUTLUĞ KAĞAN (asıl adı büyük bir ihtimalle **Kutluğ** = Kutlu; 681 - 693), Doğu Gök Türk kağanlarının en önemlilerinden biri ve Çin saldırısıyla 630'da yıkılarak Doğu Gök Türk ülkesinde hâkimiyetin Sırtarduşlar'a geçmesinden sonra Gök Türk hanedanını yine başa geçirmek için yapılan birçok başarısız teşebbüsün sonunda bunu başarabilen bir millî kahraman. Kara Kağan (619 - 630) soyundan gelmedir ve herhalde onun torunu veyâ torununun oğlu olacaktır.

681'de 17 kişiyle Gök Türk Devleti'ni diriltmek gibi cüretli bir teşebbüse giriştiği zaman kendisine ilk katılanlar arasında Bilge Tonyukuk gibi çok akıllı ve bilgili birisinin de bulunması Kutluğ'un işini kolaylaştırmıştır. Tanınmış bir tegin olduğu için yanına koşanlarla 70 kişi olduktan sonra adam toplamak için Çinlilerle çarpışmaya başlamış, hızla büyüyen maiyeti 700 kişi olunca bağımsızlıklarını ilân etmişlerdir. Bilge Tonyukuk yazıtında bu 700 kişiden üçte ikisinin atlı, üçte birinin yaya olduğu açıklanır. O zamanki Türk ordusu hep atlılardan meydana geldiği için 700 kişinin üçte birinin yaya olması başlangıçta çok yoksul olduklarını gösterir.

5 000 kişi oldukları zaman devleti eski Türk türesine göre yeniden düzene koymuşlardır. Yine eski geleneğe uyularak Kutluğ'a devleti ve milleti derleyip toparladığı için İlteriş Kağan unvanı verilmiştir.

İlteriş Kutluğ Kağan Doğu Gök Türk Kağanlığı'nı diriltmek için 12 yıllık kağanlığında 17'si Çinlilere karşı olan 47 sefere çıkıp bunların 20'sinde savaşmıştır. Bu, kağanın durup dinlenmeden milleti için uğraştığını gösterir. Düşmanla çarpışılmayan seferler doyumluk toplandıktan sonra düşmanı beklemeden dönülen seferlerdir.

47 seferin 30'u eskiden devlete bağlı olup sonra Kara Kağan'ın 630'daki tutsaklığı ile kendi başlarına buyruk kesilen eski tabaaya, yâni Dokuz Oğuz, Otuz Tatar, Kırgız, Üç Kurıkan, Kıtay ve Tatabılar'a karşı yapılmış, bunlar devlete bağlanmıştır.

682'de Çin'e yapılan akınlar çok başarılı olmuş, millet zenginleşmiştir. 683'te Çin'e yine akın edilmiş, 684 ve 685'te yapılan akınlarda Çin orduları yenilmiştir. Çinliler pek büyük hazırlıktan sonra ancak 686'da İlteriş Kutluğ Kağan'ın akınlarını durdurabilmişlerdir. Türkler Gobi Çölü'nün kuzeyine çekilince, 200 000 kişilik büyük bir ordu gönderen Çinliler İlteriş Kutluğ Kağan'ı yok etmek istemişlerse de, Çin kumandanının beceriksizliği yüzünden başarı kazanamamışlardır.

690'da Batı Türkleri'ni de devlete katmak için yaptığı seferde Batı ülkesinin bir bölümünü almıştır. Büyük devlet kurucularından ve başbuğlardan ve büyük kusurları olmayan büyüklerdendir. Eski Türk yazıtlarında söylendiği gibi, azlık milleti çoğaltmış, yoksul milleti zengin etmiştir. Eşi İl Bilge Katun da fazilet timsali bir kadındı ki İlteriş Kutluğ Kağan'ın 8 ve 7 yaşında yetim kalan oğullarını büyütmüş, bunlardan küçüğü Kül Tegin (b. bk.) büyük kahraman ve kumandan olarak târihe geçmiştir. (20. cilt, s. 101)

KAĞAN, Türk devlet başkanlarının eski çağlardaki unvanı, imparator. Bu unvan eski Türk devleti olan Hunlar'da yoktu. Hunlar, devlet başkanlarına "yabgu" diyorlardı ki XI. yüzyıla

kadar Karluk ve Oğuz Türkleri arasında kullanılmıştır. Kağan kelimesinin ilk önce, Hunlar'dan sonra Türk devleti hâkimiyetini ele alan Siyenpi'lerde kullanıldığı görülüyor.

Türkler üzerindeki hakimiyetleri 216-394 yılları arasında devam eden, Siyenpi'lerde, 265 yıllarında *kağan* kelimesinin kullanıldığı ortaya konmuştur (A. Caferoğlu, Tukyu ve Uygurlarda Han Unvanları, Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası I, 1931).

Türk devlet geleneğinde devlet başkanlarının bir başarıdan sonra yeni unvan alması âdet olduğundan Kağan unvanını alan Siyenpi hükümdarının Çinlilerce adı Lie - vi şeklinde yazılıp Türkçesi bilinmeyen ve 261 - 277 yılları arasında hükümdarlık eden şahıs olduğu ve 271'de Kuzey Çin'in bir bölümünü zaptetmesi üzerine bu unvanı aldığı düşünülebilir.

Siyenpi'lerin yerine geçen Aparlar (394 - 552)'ın ilk hüküm darları Tolun (394 - 410)'da, 402 yılında büyük fütuhatla esk Hun devletini hemen hemen aynen tekrar kurunca o zamana kadar kullandığı yabgu unvanını küçük görerek Kağan unvanını aldı. Bundan sonra bu unvan Aparlar'da, Gök Türkler (552 - 745)'de, Dokuz Oğuz - On Uygurlar (745 - 840)'da aynen devam etmiştir. Karahanlılar'da Kağan şekli biraz değişip *hakan* şeklini alarak, Çingizliler'de Kağan biçimine bürünerek kullanıldı.

Türkçe kelime içindeki g ve ğ'lerin düşmesi, baştaki k'ların h olması şeklindeki dil kaidesi gereğince kelime han biçimini alarak günümüze kadar gelmiştir.

Bununla beraber Kağan'ın kısaltılmış biçimi olan *kan* kelimesinin 720 - 725 yıllarında dikilen Bilge Tonyukuk anıtında görülmesi de dikkate değer. Kül Tegin ve Bilge Kağan anıtlarındaki edebî dil yerine daha ziyade halk diliyle yazılmış olan Bilge Tonyukuk anıtında kelimenin halk ağzındaki biçimi kullanılmıştır diye düşünülebilir.

Kağan kelimesi Türkiye'de "Kağan Arslan" tamlaması şeklinde XVI. yüzyıl sonuna kadar kullanılmıştır. Ilkönce *Dede Korkut* kitabında geçen "Kağan arslan"ın bugünkü bilgimize göre son kullanılışı *Tevârîh-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihân* adlı ve H. 1000 yıllarında (M. 1591 - 1592) yazılan târih kitabındadır. Kitabın müellifi olan Osman İskender'le Dârâ'nın savaşını anlatan bir manzumesinde iki hükümdar için "ol iki kağan arslan" tabirini kullanıyor (*Tevârîh-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihân,* s. 8, İstanbul, 1961).

"Kağan arslan"ın ne demek olduğu Taşkentli Mîrek Muhammed Nakşıbendî'nin sözlüğünde izah edilmiştir. Mîrek Muhammed bu sözlüğünde (Şehid Ali Paşa 2621, 82[b] - 121[a]) bazı Arapça ve Farsça kelimeleri açıklamaktadır. Sözlüğün 120[a] yaprağında "şîr - i yele"nin izahı şöyledir:

"Kendi öz başıyle gezen ve kayd ü bende mümkin olmayan arslan mânâsındadır. Türkide ana kağan arslan derler".

Kağan kelimesinin menşei ve anlamı kesinlikle aydınlanmış değildir. Bu kelimenin Moğol, hatta Suğdak menşeli olduğunu söyleyenler bulunmuştur. A. Caferoğlu ise, bu konudaki ihtimalleri saymış olmakla beraber kendisi bir hükme gitmemiştir.

Caferoğlu'nun dikkati çektiğine göre, bugünkü bazı Türk lehçelerinde "büyük" ve ağabey" anlamında bir *kağa* kelimesi vardır.

İmparatoriçe anlamındaki *katun* kelimesinin eski biçiminin *kağatun* olduğuna bakarak, her ikisinin başındaki *kağa*'lar dolayısıyla *kağan* kelimesinin "büyük" demek olan *kağa*'dan çıktığını, ihtirazî kayıtla birlikte, kabul edebiliriz.

Kağan kelimesi devlet başkanı (imparator) demek olduğu halde bazen olağanüstü durumlarda veyâ mecburiyet karşısında Gök Türkler çağında, aynı zamanda birden fazla Kağan'ın bulunduğu devreler görülmüştür. Nazarî olarak Kağan'lardan birinin "büyük Kağan" olması kabul edilmiş bulunmakla beraber

gerçekte güçlü olanın hükmü ve buyruğu yürümüştür ki bu da federatif ve merkeziyetsiz Türk devlet sisteminin sonucudur. (21. cilt, s. 111-112)

KÜL TEGİN (686 - 731), Gök Türk Hanedanı prensi ve kumandanı. Türk birliğinin korunması ve devletin yaşaması için uğraşan ve bu uğurda can veren büyük kahraman olarak tarihe geçmiştir.

Büyük Türk kağanlarından İlteriş Kutlug Kağan ile imparatoriçe İl Bilge Katun'un oğlu olarak 686'da doğdu. ''Kül Tegin'', adı olmayıp resmî ünvanıdır. ''Tegin'', prens demek olup ''kül'' kelimesi de kuvvet ifade eden ve ''kür'', ''kül'', ''küli'' şekillerinde kullanıldığı bilinen bir sıfattır. Birçok Türk beğlerinin unvanlarından önce kullanılmıştır. (Kür Şad, Kül Tegin, Küli Çur). Bu kelime bugünkü Türkçede ''ses'', ''su'' ve ''saç'' için kullanılan ''gür'' kelimesinin eski şeklidir. İlhanlılar çağında Anadolu'daki Uygur asıllı bir Moğol beğinin adı da ''Kür Buğa'' idi.

Kül Tegin'in asıl adını bilmiyoruz. Babası öldüğü zaman 7 yaşında idi ve kendisini ''Umay gibi'' olan anası yetiştirdi.

16 yaşında iken, yani 702 yılında, amcası Kapağan Kağan'ın devletine bilfiil hizmet etmeye başladı. Mâverâünnehir'deki Altı Çub - Suğdaklar'a karşı yapılıp onların itaate alınmasıyla biten seferde bulundu.

706 yılında, Kül Tegin 20 Yaşında iken Ong Tutuk tarafından kumanda edilen 50 000 kişilik Çin ordusunun yok edildiği savaşa katıldı. Bu savaşta düşmana yayalarla hücum ederek Çin kumandanını tutsak etti ve silâhlarıyla kağana gönderdi.

707 yılında, 21 yaşında iken Çaça Sengün kumandasındaki 80 000 kişilik Çin ordusuyla yapılan savaşta mühim rol oynadı. Bu savaş pek sert oldu. Kül Tegin'in üç atı öldü. Kendisinin de zırhlarına ve giyimlerine birçok ok deydiyse de zararı dokunma-

dı. Kül Tegin'in, anıtta belirtilen yaman hücumlarıyla Çin ordusu yok edildi. Aynı yıl, kuzeydeki Yer - Bayırkular, Türgi Yargun gölü yanındaki savaşta yenildi.

Çinlilerin, Gök Türk devletini yıkmak için, Gök Türkler'e bağlı Kırgız ve Türgişler'i de ayaklandırarak giriştiği 710 - 712 savaşında Kül Tegin yine temel şahsiyetlerden biri oldu.

26 yaşında iken, yani 712'de, kuzeydeki Kırgızlar'a karşı yapılan sefere katıldı. Bilge Tonyukuk'un başkumandanlık ettiği bu seferde süngü batımı karı söküp Kögmen Dağı'nı aşarak Kırgızlar'a baskın tarzında saldırdılar. Sunga ormanı yanında savaştılar. Kül Tegin bu savaşta bir eri okla, iki eri kargıyla öldürdü. Bindiği atın uyluğu kırıldıysa da kağanları öldürülen Kırgızlar yenilerek devlete tâbi edildi. Aynı yıl batıdaki Türgişler'e karşı yüründü. Altın Yış'ı tırmanarak, İrtiş Irmağı'nı geçerek ilerlediler. Bu mühim seferde de başkumandan Bilge Tonyukuk'tan başka Kapağan Kağan'ın oğlu İni El - Kağan (= Bögü Kağan), Mergen Tegin (yani sonraki Bilge Kağan) ve Kül Tegin bulunuyordu. "Bolçu" denilen yerde, ateş ve bora gibi gelen Türgişler yenilerek kağanları öldürüldü ve Türgişler'le müttefik hareket eden Azlar'ın tutuğu (kumandanı, başı) tutsak edildi. Kül Tegin kumandasındaki bir Gök Türk kolu, direnmekte devam eden Türgişler üzerine sevkolundu. Demir Kapı'yı geçip Suğdaklar'ı itaate alan bu kolun durumu kritikti. Yiyecekleri bitmiş, atları güçsüz kalmıştı. Fakat Kül Tegin büyük bir savaş vererek Türgişleri itaate aldı. Buradan dönerken de Koşu Tutuk'la savaşıp yendi. Bu Koşu Tutug'un kim olduğu belli değildir.

713'te başlayan Karluk isyanı uzun sürdü. 716'da, Kül Tegin 30 yaşında iken, Tamag denilen ve mukaddes sayılan, ırmak olması muhtemel bir yerin başında Karluklar'la yapılan savaşta onları yendiler. Kül Tegin bu savaşta iki kişiyi kargıladı.

Aynı yılın yazında Kapağan Kağan, Bayırkular'ın isyanını bastırdıktan sonra ihtiyatsızlığı sebebiyle pusuya düşüp öldürüldüğünden kağanlık tahtı için Kapağan'ın oğlu olup İni El-Kağan ve Bögü Kağan unvanları taşıyan prensle İlteriş Kutluğ Kağan'ın oğulları Mergen ve Kül Tegin arasında çarpışmalar oldu. Bu savaşları İlteriş'in oğulları kazandı. Bögü Kağan çarpışmada öldü. Kül Tegin'den bir yaş büyük olan Mergen (nişancı demektir) Bilge Kağan unvanıyla tahta çıkarak kardeşini ülkenin doğu bölümüne "şad" yaptı (= Tölis Şad). Aynı zamanda ona başkumandanlık verdi.

Kağan değişikliği ve taht kavgası, zaten türlü Türk budunlarının isyanlarıyla sarsılan ülkeyi büsbütün sarstı. 717'de, Kül Tegin 31 yaşında iken, düşmanlıkta direnen Azlar'ı Kara Göl yakınında yenip İlteber (başkan)'lerini tutsak etti. Sonra da atının düştüğü bir savaşta İzgiller'i yendi.

Bilge Kağan çağında Kül Tegin'in en buyük savaşları güçlü ve gözüpek Dokuz Oğuzlar'a karşı yapılmıştır. 730 - 731'deki bu savaşlar 6 tanedir. 730'daki beş savaşın hepsini Kül Tegin kazanmıştır:

Togu Balık'taki savaşta Kül Tegin atla Dokuz Oğuzlar'a dalıp altı eri kargılamış, göğüs göğüse gelindiği sırada yedinci eri kılıçlamıştır.

İkinci savaş Dokuz Oğuzlar'dan Edizler'le olmuş, Kuşlıgak'taki savaşta Kül Tegin bir eri kargılamış, dokuz eri de çevirerek vurmuştur.

Andırgu'daki üçüncü savaşta Dokuz Oğuzlar'ı yine yenmiş, fakat Gök Türkler de çok zayıf düşmüştür.

Nitekim Çuş Başı'ndaki dördüncü savaşta Gök Türkler sarsılır gibi olmuşlarsa da Kül Tegin düşmanı püskürtmeyi başarmıştır.

Ezgenti Kadaz'daki beşinci savaşta Kül Tegin iki eri kargılayarak yine savaşı kazanmıştır.

O kışı Maga Kurgan'da kıtlık içinde geçiren Gök Türkler baharda Dokuz Oğuzlar'ın üç koldan yaptıkları hücuma uğramışlardır. Bu savaşta Kül Tegin karargâhı korumaya memurdu. Dokuz Oğuzlar karargâha saldırınca sert bir savunma yaptı. Dokuz eri kargıladı. Karargâhı vermedi. Fakat hayatını verdi. 46 - 47 yaşındaydı.

Kahramanca ölümü Gök Türkler arasında büyük üzüntü ve heyecan yarattı. Bu üzüntü ve heyecan, Kül Tegin anıtında Bilge Kağan ağzından âdeta şâirâne bir uslûpla söylenir: İnsan oğullarının ölmek üzere doğduğunu düşünerek, ağlamaktan milletin gözleri bozulacak diye korkarak eleme boğulduğunu anlatır ve o olmasaydı Gök Türkler mahvolacaktı diye hatırlatır.

Kül Tegin adına 21 Ağustos 732'de dikilen anıt büyük kardeşi Bilge Kağan ağzından ve hükümdar ailesinden Yulug Tegin tarafından 20 günde yazılmıştır. (22. cilt, s. 417)

KÜL TEGİN ANIT VE YAZITI, gerek Kül Tegin gerekse başkaları için dikilmiş bulunan anıt ve yazıtlardan ilk önce XIII. yüzyılın ünlü müverrihi Cüveynî, "Târih-i Cihangüşâ" adlı mühim eserinde bahsetmiş, fakat bu kayıtlar dikkati çekmemişti.

1709 Temmuzunda, Poltava savaşında Ruslar'a tutsak düşerek Sibirya'ya sürülen ve orada serbestçe gezmesine izin verilen Von Strahlenberg adlı bir İsveç subayı gezintileri sırasında bu taşlardan bazılarını görmüş, kopyalarını almış ve 1722'de İsveç'e döndüğü zaman yayınlandığı hâtıralarında bu yazıtlardan da bahsetmiş, hattâ bazılarının elle çizilmiş kopyalarını da vermişti. XVIII. yüzyılın sonlarıyla XIX. yüzyıl başlarında birtakım araştırıcılar da bu yazıtlardan bahsedip kopyalarını yayınladılar.

Bunların Türkler'e ait olması gerektiğini ilk önce 1825'te Abel Rémusat ileri sürdü. Nihayet 1893'te Danimarkalı Thomsen dâhiyâne bir şekilde bu yazıları okumayı başardı. Ondan sonra gerek Thomsen'in ve gerekse başta Alman asıllı Rus Radloff olmak üzere diğer birçok Türkologların bu anıtlar ve tabiî bu arada Kül Tegin anıtı üzerindeki araştırma ve çalışmaları devam etti.

Türkiye'de de bu konuda epey yayınlar yapılmıştır. Şem seddin Sami'nin yarım kalan teşebbüsünden sonra Kül Tegin yazıtı üzerinde şu çalışmalar olmuştur:

1. Necib Âsım, *Orhun Âbideleri*, İstanbul 1340. Bu 165 sayfalık eserde Kül Tegin ve Bilge Kağan yazıtlarının transkripsiyonlu metinleri, tercümeleri vardır. Arap harfleriyle yapılan transkripsiyonlar ve tercümeleri başarılı sayılmazsa da eserin ilk 100 sayfasını teşkil eden tarihî bölüm iyidir. Burada yazıtlardaki olaylar Çin tarihlerinin verdiği bilgilerle iyi bağdaştırılmıştır.

2. Atsız, *İkinci Türk Müverrihi: Yulız Tigin (Orhun,* 5. sayı, 21 Mart 1934). Bu yazı Kül Tegin yazıtının Türkiye Türkçesine çevrilmesinden ibarettir. Burada Thomsen'in birkaç tercüme yanlışı düzeltilmiştir.

3. Hüseyin Namık Orkun, *Eski Türk Yazıtları,* 4 cilt, İstanbul 1936 - 1941 (Türk Dil Kurumu Yayınları). Kül Tegin yazıtı birinci cilttedir. Yazıtlar hem Orkun alfabesiyle, hem transkripsiyonla, hem de bugünkü Türkçeye tercümesiyle verilmiştir. Açıklamaları da vardır. Büyük bir himmetin mahsulüdür. Fakat tercümeler pek başarılı sayılamaz.

4. Muharrem Ergin, *Orhun Âbideleri,* İstanbul 1970 (*1000 Temel Eser* Yayınları). Kül Tegin, Bilge Kağan ve Bilge Tonyukuk yazıtlarının metin ve tercümeleriyle Orkun yazılı metinlerin fotoğraflarını ihtiva eder. Geniş bir kitle için hazırlanmıştır.

Şimdiye kadar bulunmuş irili ufaklı birçok yazıt içinde en

mühimleri olan Kül Tegin ve Bilge Kağan yazıtları Orkun ırmağına yakın bir yerde bulunduğu için bu taşlar Orkun anıtları veya Orkun yazıtları adıyla, yazılmış oldukları alfabe de Orkun veya Gök Türk alfabesi diye tanınmıştır.

Kül Tegin ve Bilge Kağan yazıtları birbirinden aşağı yukarı bir kilometre mesafede dikilmiştir. İkisi de Orkun Irmağı vadisinde ve Koşu Çaydam gölü yakınında, 47,5° enlem ve 102,5° boylam üzerinde bulunmaktadır.

Kül Tegin yazıtının boyu 375 cm'dir. Kireç taşından yapılmıştır. Taşın alt bölümü üstünden daha kalındır. Doğu ve batı yüzlerinin alt bölümü 132, üst bölümü 122 cm genişliğindedir. Kuzey ve güney yüzlerinin ise altları 46, üstleri 44 cm'dir.

Dört yüzü de yazılarla doludur. Doğu yüzünde 40, kuzey ve güney yüzlerinde 13'er satır vardır. Satırlar yukardan aşağıya doğrudur. İlk satırdan sonrakiler sırasıyla onun soluna dizilmiştir. Batı yüzünde Çince yazılar bulunuyor.

375 cm'lik taşın 235 cm'i yazılarla kaplıdır.

Çince bölümü Çin imparatorunun dostluk nişanesini bildiren, Kül Tegin'i öven yazılardır.

Son zamanlarda Kül Tegin anıtının bulunduğu alanda yapılan araştırmalarda yeni kalıntılar ortaya çıkmış, bunlardan birinin Kül Tegin'in başı olduğu iddia edilmiştir. Oralarda birçok heykel bulunduğu için bu heykel başının Kül Tegin'e ait olup olmadığı konusunda kesin bir hükme varmak için henüz erkendir.

Kül Tegin yazıtının dili dünya Türkoloji âleminde büyük tesir yapmış; dilin güzelliği, edebîliği ve kuvveti, çok eski bir dil olgunlaşmasına delâlet eder diye haklı bir sonuca varılmış, hattâ yazıda manzum parçalar olduğu bile ileri sürülmüştür. Bk. ORHUN ANITLARI.

Birtakım yerlerinin 1200 yılı aşan bir zamanın tahribatına uğraması dolayısı ile bozuk olması, iyi okunamaması-bazı mü-

him cümlelerin anlaşılmasına engel teşkil etmekte, tarihî bakımdan mühim bazı noktalar belirsiz kalmaktadır. Buna rağmen Kül Tegin anıtı Türk tarihini, dili ve edebiyatı bakımından ölmez eserlerin başında gelenlerden biridir. (22. cilt, s. 418)

KÜR ŞAD, Gök Türk prensi ve Doğu Gök Türk Kağanlığı'nı Çin tutsaklığından kurtarmak için, delice denecek bir kahramanlıkla yapılan ihtilâlin kahramanı.

619 - 621 yıllarında Doğu Gök Türkleri Kağanı olan Çuluk Kağan'ın küçük oğludur. Çuluk Kağan'ın küçük kardeşi olup kendisinden sonra Kara Kağan unvanıyla Doğu Gök Türk kağanlığına çıkan hükümdarın küçük oğlu olduğu şeklinde de bir kayıt varsa da tarihî gidiş birinci söylentinin kuvvetli olduğunu gösteriyor.

Çin yazısıyla "Kiüe - şe" şeklinde yazılan "Kür Şad", bilindiği gibi resmî unvanıdır ve prensler arasında üstün bir yeri olduğunu gösterir. Asıl adı sinologlar tarafından "So" veya "Şoay" şeklinde okunuyor. Bunun Türkçe "Şu" olması muhtemeldir. Dîvânü Lugâti't-Türk'te, İskender'le çağdaş, "Şu" adında bir Türk hakanından bahsolunması Türkler'de böyle bir kişi adı olacağını gösteriyor.

630 yılında Kara Kağan, tab'asından 100.000 kadar Türk'le tutsak edilip Çin'e getirilince ve Türkeli'nin hâkimiyeti Gök Türkler'in Batı ulusları olan Sırtarduşlar'a geçince birçok Türk büyüklerine, askerî kabiliyetleri dolayısıyla Çin'de görevler verilmiş, Kür Şad da Çin hassa subaylarından olmuştu. Hassa subaylığına hangi yılda getirildiği bilinmiyor. 630 vukuatında ve daha önceki olaylarda adı geçmediğine göre pek genç olduğu ve hassa subaylığına 630'dan epey sonra getirildiği anlaşılıyor.

Tutsaklık ve Kara Kağan'ın kederden ölmesi, iki Türk büyüğünün intiharı, izzetinefislerine düşkün olan Gök Türkler'de bir şeyler yapmak düşüncesini doğurduğundan Kür Şad 639'da

bir darbe hareketine girişmeye karar verdi: Her gece kılık değiştirerek, yanına muhafız almadan şehri gezmeye çıktığından haberdar olduğu Çin imparatorunu bir gece tutuklamak, gerekirse öldürmek ve Gök Türk prenslerinden Urku (Ho - loko) yu kaçırarak Gök Türk kağanı yapmak.

Kür Şad'ın bu düşüncesi uygulanabildiği taktirde Gök Türk türesine tıpatıp uygun olacaktı. Çünkü babası Çuluk Kağan'dan sonra kağanlığa geçmesi gereken Tulu Han'ı (ki Kür Şad'ın ağabeyi idi) Kurultay cılız diye bu makama getirmemiş, onun yerine amcaları Kara Kağan'ı geçirmişti.

639'da artık Kara Kağan da, Tulu Han da ölmüş olduğu için kağanlığın usulen Tulu Han'ın oğlu Urku'ya ait olması gerekirdi.

Kür Şad ihtilâli gerçekleştirmek için 40 Türk'le anlaşmıştı. Fakat darbeyi yapacakları gece fırtına çıkıp ortalık karardığından imparator sokağa çıkmadı. İhtilâli geciktirirlerse duyulacağından çekinen Kür Şad o gece imparatorun sarayına saldırmak gibi eşi görülmedik bir yiğitlik yaptı. Bu, yiğitliğin de ilerisinde bir delilik, hattâ çılgınlıktı. Keskin nişancı olan Kür Şad'ın okları saray muhafızlarından birçoğunu yere serdiyse de kalabalık karşısında başarı kazanamayarak imparatorun ahırına saldırıp seyisleri öldürdüler. Atları alıp kuzeye doğru çekildiler. Fakat Vey ırmağını geçemiyerek öldürüldüler.

Kür Şad'ın bu kahramanca davranışı başarısızlıkla bittiyse de Çinliler'i fena halde korkuttuğundan Türkler'i Çin'de alıkoyarak Çinleştirmek sevdasından vazgeçip onları unvanlar verdikleri bir Gök Türk prensinin idaresinde eski yurtlarına gönderdiler. Gök Türkeli, Sırtarduşlar'ın elinde olduğundan bu prens ülkenin güneyinde, Çin sınırına yakın bir yerde yurt tuttu.

Kür Şad, tarihin nâdir yetiştirdiği insanlardan biridir. Hem milletini kurtarmak, hem de türeyi sayarak, kağan olmak hakkı

da varken, bunu yeğenine vermeyi düşünmek gibi büyüklüklerle şeref kazanmıştır.

Destânî davranışı ile Çin'e dehşet salarak Türkler'in Çin'den kurtulmasını sağlamasaydı onlar zamanla Çinlileşip kaybolacak, Türkeli'nde hâkimiyet kuran Sırtarduşlar, Gök Türkler gibi kuvvetli ve devlet geleneğine sahip olmadıkları için Türk İmparatorluğunu yaşatamayacaklar, Türk ırkı daha sonraki tarihinde ulaştığı büyüklüğe kavuşmak imkânını kaybedecekti.

Bundan dolayı Kür Şad, adı tek olaya karışan şahıs olmakla beraber bu olayın şümul ve sonuçları bakımından Türk tarihinde çok büyük rol oynamış en büyük şahsiyetlerden biridir. (22. cilt, s. 424)

METE (hük. M. Ö. 209 - 174), Büyük Türk hakanı ve Türk milliyetinin kurucusu. Kunlar'ın ilk yabgusu olan Tuman Yabgu (M. Ö. 220 - 209)'nun oğludur.

Bu büyük hakanın adının, Türkçe anlamının ne olduğu bilinmiyor. Çincede iki işaretle yazılan bu ad, sinologlar tarafından "Mete", "Mode", "Mado", "Modok", "Motun", "Maotun" şekillerinde okunuyor. Hangi okunuşun gerçeğe daha yakın olduğunu kestirmeye imkân yoktur. Bazı bilginler bunun Türkçesinin "batur" olacağını söylüyorlar. Bu, doğru olmasa gerektir. Çünkü "batur"un eski şekli "bagatur" olup, Gök Türk'ler çağında da bu unvanı alan kağanlar bulunmuş, fakat Çinliler bunu "mo-ho-to" şeklinde yazmışlardır. Memleketimizde bu kelime ilk defa "Mete" şeklinde yazılıp kabûl olunduğundan, pek çok Türk "Mete" adını almış bulunduğundan biz de METE şeklini kabûl etmiş bulunuyoruz.

Çin'in "Tsin" sülâlesi imparatorlarından Şi-huang-ti (M.Ö. 247-210) zamanında Çin Devleti çok kuvvetlendiğinden

bugünkü Orta ve Batı Moğolistan'la Ordos'a hâkim olan Tuman Yabgu, daha kuzeye çekilerek Çin'in taarruzlarından korunmak istemiş, M. Ö. 214'te de Çinliler meşhur Çin Seddi'ni tamamlamışlardır.

Bu sırada Doğu Moğolistan'da Tunguzlar (ki içinde Türk ve Moğol unsuru da pek boldu), Kunlar'ın güney - batısı olan Kansu'da Türk soyundan Yüeçiler, Çungarya ile İle ırmağı boyunda bir Türk devleti olan Usunlar, Orta Tiyanşan'da da yine bir Türk devleti olan Sakalar bulunuyordu. Bunların arasında, o sırada, en güçsüzü Kunlar'dı.

Fakat M. Ö. 210'da Çin'de yine iç savaşlar başlayınca Kunlar Sarı Irmağ'a kadar olan yerleri yeniden işgal ettiler. Bununla beraber Yüeçiler daha kuvvetli olmakta devam ediyorlardı.

Tuman Yabgu'nun başka bir zevcesinden olan diğer bir oğlu daha vardı. Bu zevce, veliaht olan Mete'yi bertaraf ederek kendi oğlunu veliaht yapmak için Tuman Yabgu'yu sıkıştırıyordu. Tuman bu baskıya karşı koyamayarak oğlu Mete'yi güneybatı komşuları olan Yüeçiler'e rehine olarak gönderdi. Kuvvetli Yüeçiler'in saldırısından böylece kurtulmuş oluyordu. Fakat ikinci zevce, Tuman Yabgu'yu bir defa daha kandırarak Yüeçilere savaş açtırdı. Yüeçiler de ellerinde barış rehinesi olan Mete'yi öldürmek istediler. Mete durumu farkedince Yüeçiler'in atlarını çalarak kendi yurduna kadar gelmeyi başardı. Babası, oğlunun bu başarısına sevinerek veya sevinmiş görünerek onu 10 000 çadırlık bir halkın başına geçirdi. Mete ise babasından, üvey anasından ve kardeşinden öç almaktan başka bir şey düşünmedi.

10 000 atlıdan oluşan bir ordu kurdu. Atılırken ıslık sesi çıkaran bir ok icad ederek askerlerini bununla atıcılığa ve buyruklara kayıtsız şartsız itaate alıştırdı. Islık çalan oklarla önce kuşlara atış yapıldı. Mete nereye ok atarsa askerleri de oraya atmaya mecburdu. Aksi halde ölümle cezalandırıyordu. Bir gün ıslık ça-

lan oku kendi atına attı. Bu, mühim bir olaydı. Çünkü, Milâttan iki üç bin yıl önce Türk'ler tarafından ehlileştirilip, yük ve binek hayvanı olarak kullanılan at, onların hem en büyük serveti, sevgilisi, aynı zamanda atalar ruhuna kurban edilen kutsal bir varlık hâline gelmiştir. Bu sebeple askerlerin bazısı kendi atlarına ok atmaya cesaret edemedi, Mete bunları ölümle cezalandırdı.

Daha sonra, askerlerinin sadakat ve cesaretini son ve müthiş bir denemeden geçirmek için Mete okunu sevgilisine attı. Askerlerine de eşlerine ok atmaları buyruğunu verdi. Bir takımı dehşet içinde kalarak bunu yapmadı. Mete bunları da idâm ettirdi. Ondan sonra bu kadar sadık, disiplinli ve nişancı askerlerle babasına karşı harekete geçti. Yabgu öldürüldükten sonra, üveyanasını, kardeşini ve babasına sadık olanları da yok eden Mete, M. Ö. 209'da Kun tahtına oturdu ve "Tanrıkut" unvanını aldı ki bugünkü "majeste"nin karşılığıdır.

Bu iç savaş, komşulara göre zaten güçsüz olan Kunlar'ı daha da zayıflatmıştı. Çok kuvvetli olan doğu komşuları Tunguzlar, Kun ülkesinde gayrımemnunların çoğalmasından faydalanmak istediler. Elçi yollayarak Tuman Yabgu zamanından kalan ve çok hızlı koşan bir atı istediler. Mete Yabgu, beğleriyle konuştu. Beğler, Kunlar'ın hazinesi olan bu atı vermemek düşüncesinde idiler. Mete, bunun savaşa yol açacağını, Kunlar'ın henüz toparlanmamış olduğunu düşünerek "bir millete komşu olarak yaşadıktan sonra onlardan bir atı kıskanmak nasıl olur" diyerek atı verdi.

Tunguzlar cesaretlenerek yeni bir elçi gönderip Mete'nin zevcelerinden birini istediler. Beğler, bu hareketi vicdansızlıkla suçlayarak vermek istemediler. Mete "mademki komşuyuz onlardan bir kadını esirgemek nasıl olur" diye bir kadına olan sevgisinin, tebasını korkunç komşularla neticesi şüpheli bir savaşa

sürükleyecek kadar olmadığını söyledi ve evdeşlerinden birini gönderdi.

Bunun üzerine Tunguz kralı çok gururlandı. Kunlar'la Tunguzlar'ın sınırında, şimdiki Kalgan'ın güney-batısındaki kum çölüne rastlayan ve Kunlar'a ait olan boş araziyi istedi. Mete Yabgu, beğlerini toplayarak düşüncelerini sordu. Birkaçı bu çorak toprağı verip vermemenin bir olduğunu söylediler. Tanrıkut bunu söyleyenlere karşı büyük bir öfke gösterdi: "Toprak devletin temelidir. Nasıl olur da verilir" diyerek vermek fikrinde bulunanları idam ettirdi. At ve kadın kendisinin olduğu için verebilirdi. Fakat toprak şahsına âit değildi.

Derhal hareket emrini vererek ordusunu yürüttü. Kunlar'ı hâlâ güçsüz sanarak böyle bir taarruzu beklemeyen ve hazırlıksız olan Tunguzlar'ın üzerine ansızın saldırdı. Onları gafil avlayarak krallarını öldürdü. Mallarını zaptetti. Tebaasının bir kısmını esir aldı. Kurtulanlar Pekin'in kuzeyinde, bugün Karçin denilen vilâyetteki dağlara kaçtılar. Orada ikiye ayrılarak "Siyenpi" ve "Uhuan" adlarını aldılar.

Mete, doğu komşularını ortadan kaldırdıktan sonra, ordularını güney - batı komşuları olan ve Çin'in bugünkü Kansu eyâletinde oturan Yüeçiler'e yürüttü. Onları yendi. Fakat Yüeçiler çok güçlü olduğu için ortadan kaldırmadı. Sonra Ordos'ta bulunan dağınık Türk beğlerini de itaate aldı. Tsin hânedanının vaktiyle Kunlar'dan almış olduğu bütün yerleri kurtardı.

Daha sonra kuzey ve kuzey-batıya yönelerek içlerinde Kırgızlar da bulunan birçok Türk ve Turanlı urukları devletine kattı. O zaman, Tuman Yabgu taraftarı olan Kunlar da Mete'nin gücünü ve başarısını görerek ona katıldılar (M. Ö. 201). Kun devleti çok güçlendi.

Bu sırada Çin'in başına yeni geçmiş olan Han sülâlesi Çin'in birliğini yeniden sağlamış, imparator "Kao - ti" kuzey sı-

nırlarının korunması için "Sin" adında bir generalini görevlendirmiş, Sin de "Maye" şehrinde karargâhını kurmuştu.

Türk birliğini kurmuş olup, Çin'le hesaplaşmaya bahane arayan Mete Yabğu, sınırı aşarak Maye'yi kuşattı. General Sin, Mete'ye karşı duramayacağını bildiği için Çin devletinden yardım istemişti. Fakat onun bu isteğine değer verilmedi. Hattâ Kunlar'la anlaşmış olacağından şüphe edilerek kendisine bir tevbihnâme gönderildi. Buna çok kızan Sin, tevbihnâmeyi getirenleri öldürerek Maye şehrini Kunlar'a teslim etti. Bu mühim yeri ele geçiren Kunlar daha güneye kadar ilerlediler. Kunlar'ın öncü birliklerine General Sin kumanda ediyordu.

Bu durum karşısında gerçeği anlayan Çin imparatoru Kao-ti, ordularının başına geçerek Kunlar'a doğru ilerledi. General Sin'in kumanda ettiği Kun öncülerini püskürttü (M. Ö. 200).

Kış çok sert oldu. Fakat, imparator, askerlerinden birçoğunun parmaklarının donmasına rağmen, ilerlemekte devam etti. Mete Yabgu, ise Ta-tung-fu'da karargâh kurmuş ve Çinlileri aldatmak için tertibat almıştı. Şöyle ki: Karargâhta kötü atlarla zayıf efradı bırakarak asıl ordusunu gizlemişti. İmparatorun gönderdiği casuslar bu hiyleye aldandı. Bunun üzerine imparator, çoğu yaya olan 320 000 kişilik ordusundan ayrılarak, bir kısım kuvvetle ilerlemekte devam etti. Fakat bir yandan da ihtiyatı elden bırakmayarak bir generalini yine keşfe gönderdi. Bu general gerçek durumu öğrenip imparatora rapor edince bu sefer imparator kızdı. Ordunun mâneviyatını bozuyor bahanesiyle bu akıllı generalini zincire vurdurdu. İmparatorun asıl kuvvetten ayrılmasını fırsat bilen Mete, 30 000 seçme askeriyle imparatoru bastırıp dört yandan kuşattı. Atların rengi cihetlere göre değişikti: Kuzey kolunun atları kara (yağız), doğudakilerin boz, güneydekilerin kızıl, batıdakilerin ak (kır)'dı. Kuşatma yedi gün sürdü. İmparator asıl ordusundan ne yardım, ne de yiyecek alamadı.

Bu tehlikeden kurtulmak için Yabgu'nun evdeşinin şefaatine başvurmaktan başka çare bulamadı. Gizlice memurlar göndererek kadını kandırmaya çalıştı. Kadın, Mete'ye Çin'i alsa bile orada yaşayamayacağını, bu işi iyi düşünmesini söyledi. Mete, kadının düşüncesini kabûl etti. Fakat, asıl sebep, kendisine sığınmış olan Çinli General Sin'in buyruğundaki iki Çinli kumandanın, önceki karara rağmen kendisine katılmamış olmasıydı. Mete Yabgu, bunların tekrar Çin'e dönmüş olmasından şüphelendi. Bu şüphe doğru değildi ama Mete bu sırada hakikatı bilmiyordu. Bu sebeple kuşatmayı gevşetti. Çin imparatoru Kao-ti de generallerinden biri ve en iyi askeriyle sisten faydalanıp kaçarak asıl ordusuna gelebildi. Zincire vurdurmuş olduğu generali hapisten çıkararak taltif etti. Mete'nin hiylesine aldananları idam ettirdi.

İmparator çekilirken Mete de çekildi. Fakat, barış yapılmamış olduğundan Kunlar derhal akınlara başladılar. Hattâ Çin'in kuzey valilerinden birisi vilâyeti Kunlar'a bırakarak Çin'e kaçmaya mecbur oldu.

Daha önce Mete'nin savaş hiylesini keşfetmiş olan Çin generali Mete gibi sert bir hükümdara karşı hiyle kullanmak gerektiğini, savaş yerine onu Çinli bir prensesle yenmek lâzım geldiğini söyledi. İmparator da Mete Yabgu ile savaşmanın ne demek olduğunu öğrenmiş bulunduğundan razı olup Mete'ye saray beğlerinden birinin kızını göndermek, her yıl belli miktarda ipek kumaş, pamuk, şarap, pirinç göndermek şartıyla M. Ö. 198'de barış yapıldı. Böylece Çin imparatorluğu haraca bağlanmış oldu. Bu barışla Sarı Irmağ'ın güneyindeki bir bölüm toprak da Kunlar'a geçmiş oluyordu. Çin'in o zamanki başşehri Siganfu şehri Kun sınırından 350 km kadar uzaklıkta kalıyordu ki, Kun orduları için üç günlük yoldu. Çinliler bunda tehlike gördüklerinden, Çin'in en cesur halkından bir milyon kişiyi Siganfu ile sınır arasındaki bölgeye yerleştirdiler.

M. Ö. 195'te Çin'in Yan valisi 10 000 kişiyle Kunlar'a sığınınca Kun akınları yine başladı. Bu sırada Çin imparatoru ölmüş, Çin'i Mete'nin nefret ettiği imparatoriçe Tai-heu idâre etmeye başlamıştı.

M. Ö. 192'de Mete Yabgu, bu imparatoriçeye çok ağır bir mektup yazdı. Bu mektupta imparatoriçeyi bataklıkta doğmuş, atlar ve öküzler arasında büyümüş öksüz ve köhne bir padişah olarak tavsif ediyor, kendisini de, memleketini de almak istediğini söylüyordu.

Bu hakarete son derece kızan imparatoriçe, mektubu getiren elçileri öldürtmek ve Kunlar'a savaş açmak meselesini konuşmak üzere meclisi topladı. Bu mecliste, birkaç yıl önce Kao-ti'nin nasıl kuşatıldığı, ne büyük tehlikeler geçirildiği, o zaman yaralananların daha yeni iyileştiği konuşuldu. Neticede savaşılamayacağına karar verilerek Mete'ye zelîlâne bir mektup yazıldı. Bu mektupta imparatoriçe, Tanrıkut Mete'nin mektubuyla dehşet içinde kaldığını yazıyor ve kendisine müsamaha gösterilmesini istiyordu. Mektupla birlikte iki tane padîşah arabası ve sekiz at, hediye olarak Mete Yabgu'ya gönderildi.

Mete bu mektuba da cevap vererek şimdiye kadar Çin'den nezaket görmediğini, kendi sertliğinin imparatoriçe tarafından mazur görüldüğü için memnun olduğunu ve teşekkür ettiğini bildirdi. Böylece M. Ö. 181'de Kunlar'la Çinliler arasında barış yapıldı.

M. Ö. 189'da imparatoriçe öldü. Yerine geçen İmparator Hiao-ven-ti barışı yeniledi.

M. Ö. 177'ye kadar Mete Yabgu, o zamana kadar Kun devletine katılmamış olan dağınık Türk boylarının birliklerini de devlete katarak Yayık, belki de İdil ırmağına kadar olan yerleri elegeçirdi. Böylece Türk birliği tarihte ilk defa olarak gerçekleşti.

Mete, yalnız fütuhatçılıkla kalmadı. Devleti teşkilâtlandırdı.

Ülke önce "sol" ve "sağ" olarak ikiye ayrıldı. Kunlar esas duruşu yüzleri güneye dönük olduğu halde düşündüklerinden, "sol" demek "doğu" demek oluyordu. Böylece "sağ" da "batı" idi. "Sol" (= doğu) ve "sağ" (= batı)'ın başında birer beğlerbeği vardı. Bunlar daima Yabgu âilesinden olur ve devletin veliahdi "sol" (= doğu) beğlerbeğliği makamında bulunurdu.

Ayrıca, bu iki beğlerbeğli altışara bölünerek idâre edilir, bu suretle devlet 12 idarî bölgeye ayrılmış olurdu. 12 parçanın her biri de kendi arasında ikiye ayrıldığından devlet 24 bölümlü ve beğler tarafından yönetilen bir şekil alıyordu.

Bu 2 beğle ikinci, üçüncü derecede bulunan bütün beğler ki her birisinin idârî, askerî, adlî vazifeleri vardı, her yılın ilk ayında Yabgu'nun karargâhında tapınağa gelirlerdi. Orada törenle kurbanlar kesilirdi. Beşinci ayda da başka bir yerde yine toplanırlar; göğe, yere, ruhlara ve atalara kurbanlar keserlerdi. Güzün, yine başka bir yerde toplanıp devlet mülkü olan ormanları dolaşır, yoklar, insanlarla hayvanların sayısına bakarlardı.

Mete'nin babasıyla mücadelesi, büyük fütuhatı, ülkesini sol ve sağ diye ikiye ayırıp bunları da 24 parçaya bölmesi ve kanunlar koyması Oğuz destanındaki Oğuz Han ile babası Kara Han arasındaki mücadeleye benzemekte, Oğuzlar'ın da 24 boya ayrılışı Kunlar'ın teşkilâtını akla getirmektedir. Bundan çıkan sonuç şudur: Kunlar, Oğuzlar'ın doğrudan doğruya atalarıdır ve Mete, Oğuzlar'ın hâtırasında "Oğuz Han" olarak yaşamıştır.

Mete'nin, orduyu 10, 100, 1 000, 10 000 kişilik bölümlere ayırarak bunların başına onbaşı, yüzbaşı, binbaşı ve tümenbaşılar getirmesi Türk ordu teşkilâtında ufak tefek değişikliklerle günümüze kadar sürüp gelmiştir.

Ordusuna aşıladığı kayıtsız şartsız itaat duygusu da, daha sonraki devirlerde Türk ordularının geleneği hâline gelmiş, Türk

askerinin savaş gücü ve disiplin inancı Türk devlet ve milletinin yaşamasını sağlamıştır.

Mete için yalnız birleşik Türk devletini değil, Türk milletini de yaratan adam demek yanlış olmaz. O katı disiplin olmasaydı, Türklerin yaşadığı uçsuz ve merhametsiz bozkırlardaki insanları büyük bir devlet hâline getirmek mümkün olmaz, uruklar ve boylar birbirlerini yok etmekle uğraşan yiğit, fakat şuursuz yığınlar olmaktan ileri gidemezdi. Mete, Türkler'e büyük devlet fikrini verdiği gibi toprağın kutlu olduğu düşüncesini de aşılamış, evdeşini verdiği halde çorak bir toprak parçasını, vatan parçasıdır diye vermemiştir.

M. Ö. 174'te öldüğü zaman yerine oğlu "Ki-yo" geçti. "Kiok" şeklinde de okunan bu isim Türkçe "kök" (= gök, mavi) ve "kayı, kayıg" olabilir. Fakat bunun sadece bir ihtimal olduğu unutulmamalıdır. (24. cilt, s. 68-70)

OĞUZ HAN, Büyük destan kahramanı. Biri Uygur yazısıyla yazılmış eski, biri de Arap yazısıyla yazılmış yeni olmak üzere iki şekli vardır. Yeni şekli çok tafsilâtlıdır. Bu tafsilâtlı şekle göre Oğuz, babası Kara Han'la çarpışıp onu öldürdükten sonra devletin başına geçip büyük fütuhat yapar. Hattâ Mısır'ı da alır. Tarihte görülen Uygur, Kıpçak, Kanklı, Karluk, Kalaç gibi Türk kavimlerinin adlarını koyar. Sonra büyük bir şölenle altı oğlunun devletteki hisselerini tâyin eder.

Oğuz Han'ın, tarihî bir şahsiyetin destanlaşmış şekli olduğu eskiden beri tarihçilerin dikkatini çekmiştir. Bunlara göre Oğuz Han, büyük Kun yabgusu Mete yahut Moton'un (M. Ö. 209-174) halk muhayyelesinde aldığı şeklidir. Arada çok büyük benzerlikler vardır:

1) Oğuz Han, babası Kara Han'la mücadele edip onu öldürdükten sonra tahta geçer.

Mete de babası Tuman Yabgu ile çarpışıp onu öldürdükten sonra tahta geçmişti.

2) Oğuz'la babasının savaşına sebep, Oğuz'un amcalarının kızları olan zevceleri, yani kadınlar olmuştu.

Mete ile babasının çarpışmasına, Mete'nin üveyanası olan kadın sebep olmuştu.

3) Oğuz, Uzakdoğu'dan İdil ırmağına ve Mısır'a kadar olan yerleri zapteder.

Mete, Mancurya'dan İdil'e kadar olan yerleri almıştı.

4) Oğuz, devletini 6 oğlu ve 24 torunu arasında bölüştürür. Mete de devletini 24 parçaya bölmüştür.

5) Oğuz, devletine kanunlarla yeni bir düzen verir. Mete de aynı şeyi yapmıştır.

Bu kadar benzerliğin bir tesadüf olamayacağı tabiîdir. Esasen her destan kahramanı bir tarihî kahramanın az veya çok mübalegalanmış şekli olduğuna göre Oğuz Han'ın da Mete Yabgu'nun biraz değiştirilmiş bir şekli olduğu muhakkaktır. Eski Türkler Oğuz Han destânına eski tarihleri gözüyle bakıyorlardı.

Kunlar daha sonraki Oğuz ve Kıpçaklar'ın eski topluluğu olduğuna göre bu destânın Oğuzlar arasında yaşaması, Kun Devleti'nde hâkimiyetin Oğuzlar'da olduğunu ve Oğuzlar'ın Kıpçaklar'dan daha kalabalık olduğunu gösterir. (25. cilt, s. 384)

ÖTÜKEN, Gök Türk Kağanlığı'nın doğudaki merkezî bölgesinin adıdır. Kağan unvanı olan "Tengri + Kaan"ın bileşik bir kelime olup "Tengriken" olması gibi bunun da "Ötük + Kaan"ın birleşmesinden doğup "Ötüken" olduğu düşünülebilir.

Kelime "Ötüken Yış" şeklinde olarak ilkönce Sekizinci Asır'a âit Orkun yazıtlarında geçmektedir. "Yış", orman de-

mektir. Bugün bile Altay bölgesindeki küçük bir Türk oymağının adı "Yış Kişi"dir. Fakat Sekizinci Asır'da bu kelimenin "dağlık bölgedeki orman", "dağ ormanı" anlamına geldiği anlaşılıyor. Çünkü Orkun yazıtlarında Kırgız ve Türgişler'e karşı yapılan seferlerde "yış"ların tırmanarak aşıldığı söyleniyor ki tırmanmak ancak dağa yapılacağına göre "yış"ın da dağ ormanı olduğu ortaya çıkıyor.

Ötüken, Sekizinci Asır'daki Türklerce kutlu tanınıyordu. Orkun yazıtlarında Türk milletine "Mukaddes Ötüken ormanının kavmi" diye hitap olunması bunu gösteriyor. Ötüken'e verilen ehemmiyet anıtların diğer üç yerinde şu cümlelerle belirtiliyor:

1. Türk kağanı Ötüken ormanında oturursa elde sıkıntı yoktur.

2. Ülke idare edilecek yer Ötüken ormanıdır.

3. Ötüken yerinde oturup kervan ve kafile gönderirsen, hiçbir sıkıntı olmayan Ötüken ormanında oturursan ebedî bir Eli muhafaza ederek duracaksın.

Ötüken adı İslâmiyetten sonra da unutulmamıştır. 1072'de yazılan *Kutadgu Bilig*'de "Ötüken Begi" tâbiri geçmektedir. Kâşgarlı Mahmûd'un 1077'de tamamladığı *Divânü Lugaat'it-Türk*'te "Tatar bozkırlarında bir yer" olarak anılmaktadır. XIII. yüzyılda Reşîdeddin bir Ötüken ırmağından bahsetmiştir.

Ötüken bölgesinin ehemmiyeti, 630'da Doğu Gök Türk'leri yıkıldığı zaman onların yerini tutan Sırtarduşlar'ın orasını merkez edinmelerinden de anlaşılmaktadır. Bu ehemmiyet, bölgenin su ve ağaç bakımından zengin, aynı zamanda savunmaya elverişli olmasından ileri gelmektedir.

Bugünkü Moğolistan devleti sınırları içinde kalan Ötüken'in neresi olduğu hakkında Türk tarihiyle uğraşan Batılı bilginler türlü fikirler ileri sürmüştür. En sonra J. Schubert

1957, 1959 ve 1961 yıllarında Moğolistan'a gidip yerinde incelemeler yaparak şimdilik kesin sayılabilecek bir sonuca varmıştır. Schubert'e göre Ötüken 47-48 derece enlem ve 97-98 derece boylamlar arasındaki bölgedir. Hangay dağlarının merkezî bölgesidir. Tepesi daima karlı olan en yüksek tepesinin râkımı 4031 m. dir. Bugün Ötüken çevresinde yaşayan Moğollar da burasını, eskiden burada yaşayan Türkler gibi mukaddes saymaktadır. Buraya "Ötgün Tengri" yani Ötüken Tanrı diyorlardı. Son yıllarda Moğolistan komünist olunca bu ad değiştirilip "Barış Tepesi" adı verilmiştir.

Orada bugün de mukaddes bir Ötüken ırmağı vardır. Ormanları hâlâ mevcuttur.

E. DERGİLERDEKİ MAKALELERİ:

Kısaltmalar:

Atsız	Türkçü Siyaset ve Kültür Dergisi (Aylık), Ekim 1972—Mart—Nisan 1973 (7 sayı)
Altın-Işık	İlmi—Edebî Siyasî Dergi. Her ayın onbeşinde çıkar, 15 Ocak 1947—25 Eylül 1947 (8 sayı)
Atsız Mecmua	Aylık Fikir Mecmuası, 15 Mayıs 1931—25 Eylül 1932 (17 sayı)
A Y B	*Azerbaycan Yurt Bilgisi,* (Aylık), Ocak 1932—Kasım—Aralık 1934, (36 sayı). IV cilt Şubat 1954'te tek sayı olarak (37. sayı) yayınlanmıştır.
Büyük Doğu	(Haftalık), 6 Mart 1959—16 Ekim 1959 (33 sayı)
Çınaraltı	Dilde, Fikirde, İşde Birlik, Haftalık İlim ve Sanat Dergisi (Haftalık Türkçü, Fikir ve Sanat Mecmuası), 9 Ağustos 1941—Mart 1944 (140 sayı).
Ergenekon	Gençlik ve Fikir Dergisi, ilmî—edebî—ictimaî, —Şimdilik ayda bir çıkar—, 10.11.1938 —10.1.1938 (3 sayı).
Gözlem	Haftalık Siyasî Dergi, 25 Kasım 1968—24 Nisan 1969 (22 sayı).
H B H	*Halk Bilgisi Haberleri,* (Aylık), 1 teşrini sani 1929.
H T M	*Hayat Tarih Mecmuası,* (Aylık), İstanbul, Şubat 1965—Bugün.

İ E D	*İstanbul Enstitüsü Dergisi*, İstanbul 1955.
Kızıl Elma	Cuma günleri çıkar Siyasi milliyetçi mecmua, 31 Ekim 1947—23 Nisan 1948 (18 sayı).
Kopuz	(Aylık), 1. seri, 15 Nisan 1939—15 Ocak 1940 (9 sayı). 2. seri, Mayıs 1943—Mayıs 1944 (13 sayı).
K K K T B	*Komünizme ve Komünistlere Karşı Türk Basını*, 1965—1966. (10 cilt).
Kür Şad	Türkçü Dergi, (Şimdilik ayda bir çıkar), 3 Nisan 1947—3 Ekim 1947, (5 sayı).
Orhun	Aylık Türkçü Mecmua, 5 Kasım (İkinci teşrin) 1933—16 Temmuz. 1934, Edirne, sa. 1—9, (9 sayı).
Orhun	Aylık Türkçü Dergi, 1 Ekim 1943—1 Nisan 1944, İstanbul, sa. 10—16. (7 sayı).
Orkun	Haftalık Türkçü Dergi, 6 Ekim 1950—18 Ocak 1952, (68 sayı).
Orkun	Aylık Türkçü Dergi, 13 Haziran 1962—Ocak 1964, (24 sayı).
Ötüken	Her ayın on beşinde çıkar fikir ve ülkü dergisi, 15 Ocak 1964—Kasım 1975 (143 sayı).
Özleyiş	Bilim—Sanat—Ülkü, (Şimdilik ayda bir çıkar), Ekim 1946—Kasım 1947, (7 sayı).
S A D	*Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Ankara 1966—Bugün, (4 cilt).
Ş M	*Şarkiyat Mecmuası*, İstanbul 1956—Bugün, (7 cilt).
Tanrıdağ	(Haftalık), İlmî, Edebî, Türkçü, 8 Mayıs 1942—4 Eylül 1942, (18 sayı).
Turan	Aylık Türkçü Siyasi Dergi, İstanbul 1976.

T K D B	Türk Kütüphâneciler Derneği Bülteni.
T M	Türkiyat Mecmuası, İstanbul 1926—Bugün (18 cilt).
Türk Sazı	(Aylık) 15 Mayıs 1943'te tek sayı çıkmıştır.
T Y	*Türk Yurdu,* Ankara 1959.

Makaleler

1928

(H. Nihâl) - Ahmed Naci ile birlikte-, Anadolu'da Türklere ait yer isimleri, *T M,* II, (1928), s. 243-260.

1931

(H. Nihâl) Türkler hangi ırktandır?, *Atsız Mecmua,* sa. 1, s. 6-7.

(H. Nihâl) "İzmir'den Sesler" hakkında, *Atsız Mecmua,* sa. 4, s. 93-94.

(H. Nihâl) "İzmir'den Sesler" hakkında, *Atsız Mecmua,* sa. 5, s. 118-119.

(Atsız) Hindenburg'un sözleri, *Atsız Mecmua,* sa. 8, s. 211-212.

1932

(H. Nihâl) Bugünün meseleleri: Aynı tarihî yanlışlığa düşüyor muyuz?, *Atsız Mecmua,* sa. 11, s. 279-281.

(H. Nihâl) Bugünün meseleleri: Aynı tarihî yanlışlığa düşüyor muyuz?, *Atsız Mecmua,* sa. 12, s. 290-292.

(H. Nihâl) Bugünün meseleleri: "Millî Seciye" buhranı: *Atsız Mecmua,* sa. 14. s. 27-28.

(H. Nihâl) Türk vatanını peşkiş çekenlere, *Atsız Mecmua,* sa. 15, s. 56-57.

(H. Nihâl) Sadri Etem Bey'e cevap, *Atsız Mecmua,* sa. 16, s. 85-88.

(H. Nihâl) Bugünün meseleleri: Askerlik aleyhtarlığı, *Atsız Mecmua,* sa. 17, s. 100-104.
(H. Nihâl) Çokayoğlu Mustafa Bey'e son cevap, *Atsız Mecmua,* sa. 17, s. 163-164.
(H. Nihâl) Darülfünunun kara, daha doğru bir tabirle, yüz kızartacak listesi, *Atsız Mecmua,* sa. 17, s. 166-170.
(H. Nihâl) Vâlâ Nurettin Beyden bir sual, *Atsız Mecmua,* sa. 17, s. 175.
(Çiftçi-Oğlu H. Nihâl) Dede Korkut Kitabı hakkında, *A Y B,* c. 1, s. 60-61.

1933

(***) Kuş bakışı: Orhun, *Orhun,* sa. 1, s. 1.
(Atsız) Türk Tarihi Uzerinde Toplamalar I. Türkeli, II. İlk Türkler. *Orhun,* sa. 1, s. 4-11.
(Atsız) En eski Türk müverrihi: Bilge Tonyukuk, *Orhun,* sa. 1, s. 16-20.
(***) Kuş bakışı: Türk Dili, *Orhun,* sa. 2, s. 25-26.
(Atsız) Türk Tarihi Uzerinde Toplamalar II. Yabancıların Türkeline saldırışı, IV. Milâttan önceki 5-4üncü asırlarda Türkelinde doğudan Çinlilerin, Batıdan Yunanlıların saldırışı, *Orhun,* sa. 2, s. 28-31.

1934

(***) X meselesi, *Orhun,* sa. 3, s. 49-50.
(Atsız) Haddini bil!, *Orhun,* sa. 3, s. 51-55.
(Atsız) Türk Tarihi Üzerinde Toplamalar: V. Milâttan önce 3-2nci asırlarda Türkler arasında dahilî savaşlar, *Orhun,* sa. 3, s. 58-63.
(Atsız) Edirne Mebusu Şeref Bey'e cevap, *Orhun,* sa. 4, s. 77-85
(Atsız) Ahmet Muhip Bey'e cevap, *Orhun,* sa. 4, s. 86-88.
(Atsız) Şarkî Türkistan, *Orhun,* sa. 4, s. 88.

(Atsız) Türk Tarihi Üzerinde Toplamalar: VI. Kun devletinin dahilî teşkilâtı, VII. Kun (Oğuz) sülâlesi devrinde Türk birliği, *Orhun,* sa. 4, s. 90-92.
(Atsız) Komünist, Yahudi ve Dalkavuk, *Orhun,* sa. 5, s. 93-94.
(Atsız) İkinci Türk Müverrihi: Yulıg Tigin, *Orhun,* sa.5, s. 95-102,
(Atsız) Alaylı Âlimler, *Orhun,* sa. 5, s. 102-105.
(Atsız) Edirne Mebusu Şeref ve Hakimiyeti Milliye muharriri A. Muhip Beylere Açık Mektup, *Orhun,* sa. 5, s. 106-108.
(Atsız) Alaylı âlimlerden Sadri Maksudi Bey'e bir ders, *Orhun,* sa 6, s. 109-110.
(Atsız) Cihan Tarihinin en büyük kahramanı: Kür Şad, *Orhun,* sa. 6, s. 111-113.
(Atsız) Türk Tarihi Üzerinde Toplamalar, *Orhun,* sa. 6, s. 113-117.
(Atsız) Türk ordusunun iftihar levhası, *Orhun,* sa. 6, s. 117-122.
(Atsız) Edirne Mebusu Şeref Bey'e İkinci Mektup, *Orhun,* sa. 6, s. 124.
(Atsız) Gaza topraklarının gazi ve şehit çocukları, *Orhun,* sa. 7, s. 125.
(Atsız) Türk Tarihi Üzerinde Toplamalar, *Orhun,* sa. 7, s. 126-130.
(Atsız) Büyük bir Türkçünün Hâtırasının kutlulanması, *Orhun,* sa. 7, s. 136-137.
(Atsız) Edebiyat Fakültesi Talebe Cemiyetinin değerli bir işi, *Orhun,* sa. 7, s. 137-138.
(Atsız) Baş makarnacının sırtı kaşınıyor, *Orhun,* sa. 7, s. 138-139.
(Atsız) İnkılâp Enstitüsü Dersleri, *Orhun,* sa. 7, s. 139.
(Atsız) Musa'nın Necip (!) evlâtları bilsinler ki:, *Orhun,* sa. 7, s. 139-140.
(Atsız) Tavzih, *Orhun,* sa. 7, s. 140.

(Atsız) Yirminci asırda Türk meselesi I. Türk Birliği, *Orhun*, sa. 8, s. 141-144.

(Atsız) Türk Tarihi Üzerinde Toplamalar, *Orhun*, sa. 8, s. 145-148.

(Atsız) Kanun Ahmet Muhip Efendiyi çarptı, *Orhun*, sa. 8, s. 148 -150.

(Atsız) "Moyunçur kağan" âbidesi, *Orhun*, sa. 8, s. 150-154 ve 156.

(Atsız) İstanbulun Fethi yılına ait bir mezar taşı, *Orhun*, sa. 8, s. 155-156.

(Atsız) Yirminci asırda Türk meselesi II. Türk Irkı = Türk milleti, *Orhun*, sa. 9, s. 157-160.

(Atsız) Türk Tarihi Üzerinde Toplamalar, *Orhun*, sa. 9, s. 161-165.

(Atsız) 16ncı asır şâirlerinden Edirneli Nazmî ve bu eserin Türk dili ve kültürü bakımından ehemmiyeti, *Orhun*, sa. 9, s. 165-172.

1936

(Atsız) (Nâmık Kemâl hakkındaki fikirleri), *Namık Kemal*, Millî Türk Talebe Birliği neşriyatından, sayı 3, 1936, s. 53-54.

1938

(Atsız) On beşinci asra ait bir türkü. *H B H*, yıl 7, sa. 84, (Ekim 1938), son sahife.

1939

(Atsız) Dede Korkut, *Yücel*, (Şubat 1939), c. VIII, sa. 48, s. 306-310.

(Atsız) Cihan tarihinin en büyük kahramanı: Kürşad, *Kopuz*, sa. 3, s. 85-87.

(Çiftçi-oğlu) Atalarımızdan kalan eserleri yıkmak vatana ihanettir, *Kobuz*, sa. 5, s. 161-162.

1941

(Atsız) Türk tarihine bakışımız nasıl olmalıdır?, *Çınaraltı* sa. 1, s. 6-8.

(Atsız) Koca Ragıp Paşa, Haşmet ve Fıtnat hanım arasında şakalár, *Çınaraltı*, sa. 3, s. 5-6.

(Atsız) Dilimizi Türkçeleştirmek için amelî yollar, *Çınaraltı*, sa. 5, s. 8-10.

(Atsız) Türk ahlâkı, *Çınaraltı*, sa. 7, s. 7.

(Atsız) 10 İlkteşrin 1944 Varna meydan savaşı, *Çınaraltı*, sa. 15, s. 5-7.

(Atsız) Büyük günler, *Çınaraltı*, sa. 16, s. 3-4.

(Atsız) İki mühim eser, *Çınaraltı*, sa. 17, s. 11-12.

(Atsız) En eski zamana ait Türk destanı. Alp Er Tunga Destanı, *Çınaraltı*, sa. 19, s. 12-14.

1942

(Atsız) Namık Kemal, *Çınaraltı*, sa. 22, s. 8-9.

(Atsız) Mühim bir dergi, *Çınaraltı*, sa. 27, s. 13.

(Atsız) Millî şuur uyanıklığı, *Çınaraltı*, sa. 33, s. 6.

(Atsız) Türk gençliği nasıl yetişmeli?, *Çınaraltı*, sa. 35, s. 6-7 ve 15

(Atsız) İran Türkleri, *Çınaraltı*, sa. 36, s. 6.

(Atsız) Türk dilinde ekler ve kökler, *Çınaraltı*, sa. 38, s. 12.

(Atsız) Dil meselesi, *Çınaraltı*, sa. 42, s. 6-7.

(Atsız) Rıza Nur, *Çınaraltı*, sa. 52, s. 12.

(Atsız) Yeni bir Selçukname, *Çınaraltı*, sa. 58, s. 6-7.

(Atsız) Günümüzün baş müverrihi ve büyük bir eseri, *Tanrıdağ*, c. 1, sa. 7, s. 10-11.

(Atsız) Osmanlı Padişahları, *Tanrıdağ*, c. 1, sa. 10, s. 6-8.

(Atsız) Osmanlı Padişahları II, *Tanrıdağ*, c. 1, sa. 11, s. 8-11.

1943

(Atsız) Yeni eserler: "Adana fethinin destanı", *Çınaraltı,* sa. 82, s. 12.

(Atsız) Türk tarihinin şeref galerisi, *Çınaraltı,* sa. 85, s. 7.

(Atsız) Fatih Sultan Mehmet, *Çınaraltı,* sa. 88, s. 5.

(Atsız) Türk milletinin şeref şehrahı, *Kopuz,* sa. 1, s. 2-4.

(Atsız) Rıza Nur, *Kopuz,* sa. 5-6, s. 111-112.

(Atsız) *Azizim Tevetoğlu* başlıklı mektup, *Kopuz,* sa. 7, s. 165-166. (s. 165'de sonu 29 Haziran 1943 tarihli ve *Azizim Atsız* başlıklı, Tevetoğlu'nun bir mektubu var).

(Atsız) Türk Sazı, *Türk Sazı,* sa. 1, s. 1.

(T. Bayındırlı) Türkiyenin Millî Futbol Maçları, *Türk Sazı,* sa. 1, s. 23-24.

(Atsız) Türkçülük, *Orhun,* sa. 10, s. 1.

(Atsız) Türkçülere birinci teklif, *Orhun,* sa. 10, s. 16.

(Atsız) İki büyük yıl dönümü, *Orhun,* sa. 10, s. 22.

(İmzasız) Türk gençlerine düşündürücü levhalar: 1, *Orhun,* sa. 10, s. 22.

(T. Bayındırlı) Türkiye'nin Millî Fudbol Maçları, *Orhun,* sa. 10, s. 23-24.

(Atsız) Büyük bir yıl dönümü, *Orhun,* sa. 11, s. 8.

(Atsız) Türkçülere ikinci teklif, *Orhun,* sa. 11, s. 14.

(İmzasız) Türk gençlerine düşündürücü levhalar: 2. 1915 Çanakkale savaşlarının bilançosu, *Orhun,* sa. 11, s. 23.

(T. Bayındırlı) Türkiyenin Millî Atletizm Maçları, *Orhun,* sa. 11, s. 24.

(Atsız) Savaş aleyhtarlığı, *Orhun,* sa. 12, s. 1.

(Atsız) İki şanlı yıl dönümü, *Orhun,* sa. 12, s. 8.

(Atsız) Türkçülere üçüncü teklif, *Orhun,* sa. 12, s. 8.

(İmzasız) Türk gençlerine düşündürücü levhalar: 3, *Orhun,* sa. 12, s. 24.

(T. Bayındırlı) Türkiyenin Millî Kılıç Maçları, *Orhun*, sa. 12, s. 24.

1944

(Atsız) Şanlı bir yıl dönümü, *Orhun*, sa. 13, s. 11.

(T. Bayındırlı) Türkiye'nin Balkanlararası Millî Güreş Maçları, *Orhun*, sa. 13, s. 14.

(Atsız) Türk kızları nasıl yetiştirilmeli, *Orhun*, sa. 13, s. 15.

(Atsız) Türk gençlerine düşündürücü levhalar: 4, *Orhun*, sa. 13, s. 15.

(Atsız) Türkçülere dördüncü teklif, *Orhun*, sa. 13, s. 42.

(Atsız) Türkçülere beşinci teklif, *Orhun*, sa. 14, s. 9.

(Atsız) Yabancı bayraklar altında ölenlere ağıt, *Orhun*, sa. 14, s. 21-22.

(Atsız) Ulküler taarruzîdir, *Orhun*, sa. 14, s. 23-25.

(Atsız) Varsağı, *Orhun*, sa. 14, s. 32.

(Atsız) Başvekil Saracoğlu Şükrü'ye Açık Mektup (20 Şubat 1944 Pazar), *Orhun*, sa. 15, s. 1-4; sa. 16, s. 9-12.

(Atsız) Başvekil Saracoğlu Şükrü'ye İkinci Açık Mektup (21 Mart 1944, Maltepe), *Orhun*, sa. 16, s. 1-6.

1947

(Atsız) Işık, *Altın-Işık*, sa. 1, s. 1.

(Atsız) Millî mukaddesat düşmanları, *Altın-Işık*, sa. 2, s. 12-14.

(Atsız) Propaganda, *Altın-Işık*, sa. 3, s. 3-5.

(Atsız) Hasan Âli hesap vermelidir, *Altın-Işık, sa. 4, s. 3-5.*

(Atsız) Unutmayacağız, *Altın-Işık*, sa. 5, s. 3-4.

(Atsız) "Millet"in ifşaatı, *Altın-Işık*, sa. 6, s. 3.

(Atsız) Kültür davasının başı, *Altın-Işık*, sa. 7, s. 3.

(Atsız) Büyük Türkçü Doktor Rıza Nur (1879-1942), (11 Temmuz 1943, Maltepe), *Altın-Işık*, sa. 8, s. 13-16.

(Atsız) Millet ve tarih: Büyük adam, *Özleyiş,* sa. 6, s. 4-5.
(Atsız) En büyük Türk kahramanı: Kür Şad, *Kür Şad,* sa. 1, s. 3.
(Atsız) 3 Mayıs 1944, *Kür Şad,* sa. 2, s. 3.
(Atsız) Sıfıra cevap, *Kür Şad,* sa. 4-5, s. 5-11.
(Atsız) Kızılelma, *Kızılelma,* sa. 1, s. 3-4 ve 13.
(Atsız) Kurtulmamış Türkeli, *Kızılelma,* sa. 6, s. 4-5.
(Atsız) Mehmet Âkif, *Kızılelma,* sa. 9, s. 8-9.

1948

(Atsız) Millî şuur uyanıklığı, *Kızılelma,* sa. 10, s. 5 ve 13.
Atsız diyor ki:- "Türkçülük hakkındaki telakkiniz nedir?" sorusuna cevaptır-, *Kızılelma,* sa. 10, s. 9.
(Atsız) Gençlik ve ahlâk, *Kızılelma,* sa. 12, s. 4 ve 12.

1950

(Atsız) Türkçülük, *Orkun,* sa. 1, s. 3.
(Atsız) Dışardan gelmemiş olan tek düşünce, *Orkun,* sa. 2, s. 3.
(Atsız) Türk tarihinde yabancıkanlıların ihanet serisi: Birinci ihanet, *Orkun,* sa. 2, s. 13.
(Atsız) Türkçülere birinci teklif, *Orkun,* sa. 2, s. 16.
(Atsız) Türkçü kimdir?, *Orkun,* sa. 3, s. 3.
(Atsız) Türkçülere ikinci teklif, *Orkun,* sa. 3, s. 7.
(Atsız) Türk tarihinde yabancıkanlıların ihanet serisi: İkinci ihanet, *Orkun,* sa. 3, s. 7.
(Atsız) Türkçülük değişmez bir fikirdir, *Orkun,* sa. 4, s. 3.
(Atsız) Türkçülere üçüncü teklif, *Orkun,* sa. 4, s. 11.
(Atsız) Tarihin barışmaz düşmanları, *Orkun,* sa. 5, s. 3-4.
(Atsız) Türk tarihinde yabancıkanlıların ihanet serisi: Üçüncü ihanet, *Orkun,* sa. 5, s. 5.
(Atsız) Türkçülere dördüncü teklif, *Orkun,* sa. 5, s. 15.
(Atsız) Türk tarihinde yabancıkanlıların ihanet serisi: Dördüncü ihanet, *Orkun,* sa. 6, s. 11.

(Atsız) Ülküler taarruzîdir, *Orkun,* sa. 7, s. 3-5.
(Atsız) Türk tarihinde yabancıkanlıların ihanet serisi: Beşinci ihanet, *Orkun,* sa. 7, s. 7.
(Atsız) Türkiye'nin yeniden kurulması, *Orkun,* sa. 8, s. 3.
(Atsız) Kurucular meclisi, *Orkun,* sa. 9, s. 3-4.
(Atsız) Türkiye'nin Türkleşmesi, *Orkun,* sa. 10, s. 3.
(Atsız) Türk tarihinde yabancıkanlıların ihanet serisi: Altıncı ihanet, *Orkun,* sa. 10, s. 15.
(Atsız) Türk tarihinde yabancıkanlıların ihanet serisi: Yedinci ihanet, *Orkun,* sa. 11, s. 15.
(Atsız) Türk tarihinde yabancıkanlıların ihanet serisi: Sekizinci ihanet, *Orkun,* sa. 12, s. 5.
(İmzasız) 1944-1945 Irkçılık-Turancılık davası, *Orkun,* sa.3, s. 10; sa. 4, s. 11-13; sa. 5, s. 12-13; sa. 6, s. 8-9; sa. 8, s. 6-7; sa. 11, s. 10-11.

1951

(İmzasız) 1944-1945 Irkçılık-Turancılık davası, *Orkun,* sa. 20, s. 8-12; sa. 21, s. 11-12; sa. 22, s. 9-14; sa. 23, s. 12-14; sa. 24, s. 12-14; sa. 25, s. 13-15; sa. 26, s. 11-12; sa. 27, s. 13-15; sa. 28, s. 13-15; sa. 30, s. 13-15; sa. 31, s. 13-15; sa. 32, s. 13-15; sa. 33, s. 13-15; sa. 34, s. 13-14; sa. 36, s. 14-16; sa. 37, s. 13-16; sa. 38, s. 14-15; sa. 39, s. 12-15; sa. 40, s. 15-16; sa. 42, s. 13-16; sa. 43, s. 12-15; sa. 44, s. 13-15; sa. 45, s. 14-15; sa. 46, s. 14-15; sa. 47, s. 14-16; sa. 48, s. 13-14; sa. 50, s. 13-14; sa. 51, s. 15-16; sa. 52, s. 14-15; sa. 53, s. 14-15; sa. 55, s. 13-14; sa. 57, s. 10-11; sa. 58, s. 11-16; sa. 59, s. 13-16; sa. 61, s. 13-15.
(Atsız) Faruk Nafiz'e bir ihtar, *Orkun,* sa. 19, s. 3-4.
(Atsız) Millî birlik, *Orkun,* sa. 21, s. 3-4.
(Atsız) Tarih şuuru, *Orkun,* sa. 29, s. 3-5.

(Atsız) Türk destanı üzerinde incelemeler: I. Türk destanı, *Orkun,* sa. 30, s. 10-11.
(Atsız) Türk destanı üzerinde incelemeler: II. Türk destanı üzerinde çalışanlar, *Orkun,* sa. 31, s. 10-11.
(Atsız) Türk destanı üzerinde incelemeler: 3. Türk destanını tasnif etmek tecrübesi, *Orkun,* sa. 32, s. 5-6.
(Atsız) Türk destanı üzerinde incelemeler: 4. Türk destanını nazma çekmek teşebbüsleri, *Orkun,* sa. 33, s. 6-7.
(Atsız) Yalan, *Orkun,* sa. 34, s. 3.
(Atsız) Türk destanı üzerinde incelemeler: 5. Kopuzlama ve Oğuzlama, *Orkun,* sa. 34, s. 10-11.
(Selim Pusat) Asıl mesele, *Orkun,* sa. 36, s. 6-7.
(Selim Pusat) Askerî düşünce-Siyasî düşünce, *Orkun,* sa. 37, s. 5.
(Selim Pusat) "Devlet" adındaki "Harâmi Ocakları" ile siyâsi bağları mühafaza etmek faydasızdır, *Orkun,* sa. 42, s. 3.
(Atsız) Türk ahlâkı, *Orkun,* sa. 43, s. 3-4.
(Atsız) Büyük Türkçü doktor Rıza Nur, 1879-1942, *Orkun,* sa. 49, s. 2-5; sa. 50, s. 4-5.
(Atsız) Rıza Nur, *Orkun,* sa. 50, s. 5-6.
(Atsız) Millî kültürü koruma kanunu, *Orkun,* sa. 55, s. 2-3.

1952

(Selim Pusat) Tarih Önünde Baltacı Mehmet Paşa ve İsmet Paşa, *Orkun,* sa. 67, s. 2-3.
(Atsız) Veda, *Orkun,* sa. 68, s. 2-7.
(Atsız) Dünden sesler: Yakarış I, Yakarış II, *Orkun,* sa. 68, s. 17.

1957

(Atsız) Fatih Sultan Mehmed'e sunulmuş tarîhî bir takvim, *İED,* III, s. 17-23.
(Atsız) Atsız Kütüphanelerinde Tanınmıs Osmanlı Tarihleri, *T K D B,* c. VI, sa. 1-2, s. 47-81.

1959

(Atsız) Türkçülüğe karşı Haçlı seferi ve çektiklerimiz hatırat-, *Büyük Doğu,* sa. 1, s. 11; sa. 2, s. 11; sa. 3, s. 11; sa. 4, s. 11; sa. 5, s. 11; sa. 6, s. 11; sa. 7, s. 11; sa. 8, s. 11; sa. 9, s. 11; sa. 10, s. 11; sa. 11, s. 11; sa. 12, s. 11; sa. 13, s. 11; sa. 14, s. 11; sa. 15, s. 11; sa. 16, s. 11; sa. 17, s. 11; sa. 18, s. 11; sa. 19, s. 11; sa. 20, s. 11; sa. 21, s. 11; sa. 22, s. 11; sa. 23, s. 11; sa. 24, s. 11; sa. 25, s. 11; sa. 26, s. 11; sa. 27, s. 11; sa. 28, s. 11; sa. 29, s. 11; sa. 30, s.11,sa. 31, s. 11; sa. 32, s. 11; sa. 33, s. 11 (16 Ekim 1959'da çıkan 33. sayıdan sonra *Büyük Doğu* mecmuası kapatıldığı için bu tefrika tamamlanamamış, yarım kalmıştır).

(Atsız) Malazgird savaşı, *Türk Yurdu,* sa. 6, (Ankara 1959), s. 20-21.

1962

(Atsız) Ziya Gök Alp, *Orkun,* sa. 1, s. 14-15.

(Atsız) Türk milletine çağrı, *Orkun,* sa. 1, s. 16-18 ve 32.

(Atsız) 3 Mayıs 1944, *Orkun,* sa. 3-4, s. 1.

(   ) Atsız'dan seçilmiş parçalar, *Orkun,* sa. 3-4, s. 41-42.

(H. Çiftçioğlu) Orhan Seyfi Orhon, *Orkun,* sa. 6, s. 14.

(Atsız) Rıza Nur'un Türkçülüğe en büyük hizmeti, *Orkun,* sa. 8, s. 2.

1963

(Atsız) Çağrı Bey, *Orkun,* sa. 9, s. 1-4.

(Atsız) Devletimizin kuruluşunu sağlayan savaş, *Orkun,* sa. 10, s. 2-4.

(Çiftçioğlu) Zeki Sofuoğlu, *Orkun,* sa. 10, s. 17-18.

(Çiftçioğlu) Dr. Hikmet Tanyu, *Orkun,* sa. 11, s. 24-25.

(Atsız) Türkçülük, *Orkun,* sa. 17. s. 1.

(Atsız) Türk kara ordusu ne zaman kuruldu?, *Orkun,* sa. 18, s. 1.

1964

(Atsız) Büyüklük ülküsü, *Orkun,* sa. 21, s. 1.
(Atsız) Bir felsefe öğretmeninin yanlışları (N. Topçu'ya cevap), *Orkun,* sa. 23, s. 14-17.
(Atsız) Türkçülük, *Ötüken,* sa. 1, s. 1.
(Atsız) Ordu ve Dernek, *Ötüken,* sa. 1, s. 3.
(Atsız) Türk milletinin asıl meseleleri, *Ötüken,* sa. 2, s. 1.
(Atsız) Uydurma milliyetçilik, *Ötüken,* sa. 2, s. 6-7.
(İmzasız) Anılacak günler, *Ötüken,* sa. 2, s. 8; sa. 3, s. 8; sa. 4, s. 10; sa. 5, s. 8.
(Atsız) Nurculuk denen sayıklama, *Ötüken,* sa. 3, s. 1-4.
(Atsız) 800 Kazan Türkü, *Ötüken,* sa. 3, s. 4-5; sa. 4, s. 11.
(İmzasız) 18 Mart 1915, *Ötüken,* sa. 3, s. 5.
(İmzasız) Türk gençlerine düşündürücü levhalar, *Ötüken,* sa. 3, s. 7.
(Atsız) İslâm birliği kuruntusu, *Ötüken,* sa. 4, s. 7-9.
(İmzasız) Türk milletinin büyük yas günü, *Ötüken,* sa. 4, s. 9.
(İmzasız) Yeni bir Türk tarihi, *Ötüken,* sa. 4. s. 9.
(İmzasız) Türk milletinin yalnızlığı, *Ötüken,* sa. 4, s. 11.
(İmzasız) Dumlupınar ve Sakarya zaferlerinden daha tesirli bir darbe, *Ötüken,* sa. 4. s. 12.
(Atsız) Birleşmiş milletler ideali, *Ötüken,* sa. 5, s. 1-2.
(Atsız) Sosyalizm maskaralığı, *Ötüken,* sa. 5, s. 5-6.
(İmzasız) 3 Mayıs, *Ötüken,* sa. 5, s. 7.
(İmzasız) Türklüğün büyük günü, *Ötüken,* sa. 5, s. 7.
(İmzasız) 28 Mayıs 1918, *Ötüken,* sa. 5. s. 7.
(İmzasız) Dumlupınar ve Sakarya zaferlerinden daha tesirli darbe, *Ötüken,* sa. 5, s. 12.
(Atsız) Yorulanlar, *Ötüken,* sa. 6, s. 1.
(Atsız) İşte Sosyalizm, *Ötüken,* sa. 6. s. 6.
(Atsız) Eseri olmayan eşsiz profesörler, *Ötüken,* sa. 7, s. 1-4.

(İmzasız) Enteresan haberler, *Ötüken,* sa. 7, s. 12.
(Atsız) Milliyetçilik taslayan ihtiyar kozmopolit, *Ötüken,* sa. 8, s. 1-2.
(İmzasız) Türkiye Tarihi, *Ötüken,* sa. 8, s. 6.
(İmzasız) Falih Rıfkı'nın Tarih kültürü, *Ötüken,* sa. 8, s. 7-8.
(Atsız) Mendebur Amerikalı, *Ötüken,* sa. 9, s. 1-2.
(Atsız) Hâtıramsı bir yazı serisinde karanlık noktalar, *Ötüken,* sa. 9, s. 10-11.
(Atsız) Devletin yüksek kademelerinde ve gizli teşkilâtı içinde hainler ve casuslar mı var?, *Ötüken,* sa. 10, s. 1-4.
(İmzasız) Albay-Onbaşı, *Ötüken,* sa. 10, s. 4.
(İmzasız) İki türlü "Kafatasçı", *Ötüken,* sa. 10, s. 6.
(Atsız) Sosyal yüzsüzlük, *Ötüken,* sa. 11, s. 1-2.
(Atsız) İlericiler, *Ötüken,* sa. 12, s. 1.
(İmzasız) Said-i Kürdici'ye, *Ötüken,* sa. 12, s. 7.
(İmzasız) Türkiye Tarihi, *Ötüken,* sa. 12, s. 12.

1965

(Atsız) Antika Komünistler, *Ötüken,* sa. 13, s. 9-10.
(Atsız) Churchill masalı, *Ötüken,* sa. 14, s. 3-4.
(Atsız) Milliyetçi gençlik, *Ötüken,* sa. 15, s. 1-2.
(Atsız) Düşmanlara koz veriliyor, *Ötüken,* sa. 15, s. 9-10.
(İmzasız) Ellinci yıl dönümü, *Ötüken,* sa. 15, s. 10.
(İmzasız) Dünyanın Çatısı Turan ve Rus kafası, *Ötüken,* sa. 15, s. 10.
(İmzasız) Türkiye Tarihi, *Ötüken,* sa. 15, s. 11.
(İmzasız) Türk milletinin büyük yas günü, *Ötüken,* sa. 16, s. 3.
(Atsız) Bizim günümüz, *Ötüken,* sa. 17, s. 1.
(Atsız) Mantık şaheserleri, *Ötüken,* sa. 17, s. 5-6.
(İmzasız) Türkiye'nin kurtulduğu gün, *Ötüken,* sa. 17, s. 9.
(Atsız) Kıbrıs'tan sonra Kerkük, *Ötüken,* sa. 19, s. 1-2.

(Atsız) Yok olmaya mahkum olanlar, *Ötüken,* sa. 19, s. 16.
(Nihâl Atsız) Atsız'ın Sağlık Bakanına dilekçesi, *Ötüken,* sa. 19, s. 17.
(Atsız) Tarihin akışı değiştirilemiyor. *Ötüken,* sa. 21, s. 2-3.
(Atsız) Büyük bir yanlışlık, *Ötüken,* sa. 21, s. 14-15.
(Atsız) Komünistler, *Ötüken,* sa. 22, s. 1-3.
(Atsız) Ahlâkî adalet: 1500 Harbiyelinin Macerası, *Ötüken,* sa. 23, s. 1-2.
(Atsız) Millî savunma gücünün yok edilmesi, *Ötüken,* sa. 23, s. 15-16.
(Atsız) Komünizmin ahmak kardeşi: Sosyalizm, *Ötüken,* sa. 24, s. 1-2.
(Atsız) Millî benlik, *Ötüken,* sa. 24, s. 3.
(Atsız) Düşmana taviz verilmez, *Ötüken,* sa. 24, s. 3.
(Atsız) İngiltere Kraliçesi II. Elizabeth'e dilekçe, *Ötüken,* sa. 24, s. 7.
(Atsız) Sosyal yüzsüzlük, *K K K T B,* sa. 3, s. 113-115.
(Atsız) İlericiler, *K K K T B,* sa. 3, s. 116-117.

1966

(Atsız) Biz ne istediğimizi biliyoruz, *Ötüken,* sa. 26, s. 1-3.
(Atsız) Kürtler ve Komünistler, *Ötüken,* sa. 28, s. 2-3.
(Atsız) Senin seviyen bu mu?, *Ötüken,* sa. 28, s. 20-21.
(Atsız) Millî Bayram, *Ötüken,* sa. 29, s. 2.
(Atsız) Kızılay görevini yapmadı, *Ötüken,* sa. 30, s. 2.
(Atsız) Votka fabrikası, *Ötüken,* sa. 30, s. 11.
(Atsız) 72 Kazak ailesinin bitmeyen çilesi, *Ötüken,* sa. 30, s. 14.
(Atsız) Turancıyız!... Ne Olacak?, *Ötüken,* sa. 30, s. 17-18.
(Atsız) "Çengiz Han" ve "Aksak Temir Bek" hakkında, *Ötüken,* sa. 31-32, s. 4-5.
(Atsız) Komünizmin ahmak kardeşi: Sosyalizm, *K K K T B,* sa. 5, s. 49-52.

(Atsız) Komünistler, *K K K T B,* sa. 6, s. 100-105.
(Atsız) Kemalpaşa-oğlu'nun eserleri, *Ş M,* c. 6, s. 71-112.

1967

(Atsız) Konuşmalar, I, *Ötüken,* sa. 40, s. 2-10; II, sa. 41, s. 2-4; III, sa. 43, s. 2-5.
(Atsız) Kızıl Kürtlerin yaygarası, *Ötüken,* sa. 42, s. 2-4.
(Atsız) "Bağımsız Kürt Devleti" propagandası, *Ötüken,* sa. 45, s. 3-5.
(Atsız) Doğu mitinglerinde perde arkası, *Ötüken,* sa. 47, s. 8-11.
(Atsız) Satılmışlar-Moskof uşakları, *Ötüken,* sa. 48, s. 3.

1968

(Atsız) Sağcı kimdir?, *Ötüken,* sa. 50, s. 3-4.
(Atsız) Turancılık romantik bir hayal değildir, *Ötüken,* sa. 51, s. 3-4.
(Atsız) Hürriyetin sınırları, *Ötüken,* sa. 52, s. 3-5.
(İmzasız) Azerbaycan Cumhuriyetinin 50. yıldönümü, *Ötüken,* sa. 54, s. 3.
(Atsız) Turancılık ve Faruk Güventürk, *Ötüken,* sa. 54, s. 3-5.
(Atsız) Türkiye'de sosyalist ve komünist faaliyetler, *Ötüken,* sa. 55, s. 3-5.
(Atsız) Sol'un 94 yılı, *Ötüken,* sa. 56, s. 3-7.
(Atsız) Bozulan Türkçe, *Ötüken,* sa. 59, s. 3-4.
(Atsız) Edebî dil, *Ötüken,* sa. 60, s. 3-4.
(Atsız) Atsız'ın yazısı: İran Türkleri, *Gözlem,* sa. 1, s. 14; II, sa. 2, s. 14-15.
(Atsız) Atsız'ın yazısı: Eğitim ve Gençlik, *Gözlem,* sa. 2, s. 14-16.
(Atsız) Atsız'ın yazısı: Partiler ve tutumları, *Gözlem,* sa. 3, s. 6-7.
(Atsız) Atsız'ın yazısı: Nato'ya hayır! Peki, sonra?, *Gözlem,* sa. 4, s. 14-15.
(Atsız) Atsız'ın yazısı: Millî siyaset, *Gözlem,* sa. 5, s. 14-15.

1969

(Atsız) Türk halkı değiliz, Türk milletiyiz, *Ötüken,* sa. 61, s. 3-4.

(Atsız) Öğretmen kıyımı, *Ötüken.* sa. 62, s. 3-4.

(İmzasız) Genç Türkçülere teklifler: 1, *Ötüken,* sa. 62, s. 7.

(Atsız) Malazgirt zaferinin 900'üncü yıldönümü, *Ötüken,* sa. 63, s. 3-4.

(Atsız) Sessiz hizmet, *Ötüken,* sa. 63, s. 8.

(Atsız) Dindar ve mutaassıp Hacı bayanın Türklüğe hakaretleri, *Ötüken,* sa. 64, s. 3-5.

(Atsız) 16 devlet masalı ve uydurma bayraklar, *Ötüken,* sa. 65, s. 3-5.

(Atsız) Yasak kitap, *Ötüken,* sa. 66, s. 3-4.

(Atsız) Solcu foyası, *Ötüken,* sa. 67, s. 3-7 ve 16.

(İmzasız) Çok mühim bir eser, *Ötüken,* sa. 67, s. 9.

(Atsız) Amerikalılar Aya giderken, *Ötüken,* sa. 68, s. 3-5.

(Atsız) Otorite, *Ötüken,* sa. 71, s. 3-4.

(Atsız) 68. vilâyete seyehat, *Ötüken,* sa. 72, s. 3-16.

(Atsız) Atsız'ın yazısı: Mecburi gurbette yaşayanlar, *Gözlem,* sa. 6, s. 12-14.

(Atsız) Atsız'ın yazısı: Yunanistan Türkleri, *Gözlem,* sa. 7, s. 9-10.

(Atsız) Atsız'ın yazısı: Siyaset teraneleri, *Gözlem,* sa. 8, s. 16-17.

(Atsız) Atsız'ın yazısı: Açık yürekli olmak..., *Gözlem,* sa. 9, s. 13-14.

(Atsız) Atsız'ın yazısı: Türkiye ve Kıbrıs, *Gözlem,* sa. 10, s. 15-17

(Atsız) Atsız'ın yazısı: Moda yalnız kılık kıyafette değildir, *Gözlem,* sa. 11, s. 14-15.

(Atsız) Atsız'ın yazısı: Grev ve lokavt, *Gözlem,* sa. 12, s. 15-16.

(Atsız) Atsız'ın yazısı: Yoktan mesele çıkarmak..., *Gözlem,* sa. 13, s. 14-15.

(Atsız) Atsız'ın yazısı: Altıncı Filo!?, *Gözlem,* sa. 15, s. 12-13.

(Atsız) Atsız'ın yazısı: Vazife sınırı..., *Gözlem,* sa. 16, s. 17-18.
(Atsız) Atsız'ın yazısı: Komünizm yıkılmaya mahkûmdur, Gözlem, sa. 17, s. 18-19 ve 31.
(Atsız) Atsız'ın yazısı: Anadolu kimin?, *Gözlem,* sa. 18, s. 16-17.
(Atsız) Atsız'ın yazısı: Telkin ve Propaganda, *Gözlem,* sa. 19, s. 16-17.
(Atsız) Atsız'ın yazısı: Halk partisinin tek yanlışı (?), *Gözlem,* sa. 21, s. 16-17.
(Atsız) Atsız'ın yazısı: Artık bir sınır çizmek gerek, *Gözlem,* sa. 22, s. 18-19.

1970

(Atsız) İran Türkleri, *Ötüken,* sa. 73, s. 3-5.
(Atsız) Bizim Radyo ve hoperlörleri, *Ötüken,* sa. 73, s. 10
(Atsız) Millî siyaset, *Ötüken,* sa. 74, s. 3-6.
(Atsız) Türkçülüğe karşı yobazlık, *Ötüken,* sa. 75, s. 3-6.
(Atsız) Yunanistan Türkleri, *Ötüken,* sa. 76, s. 3-4.
(Atsız) Arapları kurtarmak için bir teklif, *Ötüken,* sa. 77, s. 3-4.
(Atsız) Dr. Hasan Ferit Cansever, *Ötüken,* sa. 78, s. 3.
(Atsız) Moda yalnız kılık kıyafette değildir, *Ötüken,* sa. 78, s. 11 ve 16.
(Atsız) Mecburî gurbette yaşayanlar, *Ötüken,* sa. 81, s. 3-4.
(Atsız) "Zâde" değil "Oğul", *Ötüken,* sa. 82. s. 3-5.
(Atsız) Yobazlık bir fikir müstehâsesidir, *Ötüken,* sa. 83, s. 3-7 ve 14.
(Atsız) Çağımızın masalı, *Ötüken,* sa. 84, s. 3.
(Atsız) Kazakistan'da bulunan mezar, *Ötüken,* sa. 84, s. 5-6.

1971

(Atsız) Türkiye ve Kıbrıs, *Ötüken,* sa. 85, s. 3-4.
(Atsız) Ne zaman savaşılır?, *Ötüken,* sa. 86, s. 3-4.

(Atsız) Sessiz hizmet edenler, *Ötüken,* sa. 86, s. 7, ve 12.
(Atsız) Kiralık Subaylar, *Ötüken,* sa. 87, s. 3.
(Atsız) Bir millet nasıl çökertilir?, *Ötüken,* sa. 88, s. 3-4.
(Atsız) Türk ordusuna karşı don kişotlar, *Ötüken,* sa. 89, s. 3-4.
(Atsız) Bu yurdun kutsal yerleri, *Ötüken,* sa. 90, s. 3-4.
(Atsız) Zeki Velidi Togan'ın tarihçiliği, *Ötüken,* sa. 91, s. 3-4.
(Atsız) Malazgird'in 900. yıl dönümü ile Millî kültür, *Ötüken,* sa. 92, s. 3-5.
(Atsız) Mehmet Sadık Aran - Tahsin Demiray, *Ötüken,* sa. 92, s. 12-14.
(Atsız) Hürriyet Sarhoşluğu, *Ötüken,* sa. 93, s. 3-5.
(Atsız) Milletleri ruhlandırmak, *Ötüken,* sa. 94, s. 3-4.
(Atsız) Kültür Bakanı'nın Resmî yazısına açık cevap, *Ötüken,* sa. 96, s. 3-11.
(Atsız) Arslan Yabgu'nun oğlunun adı, *S A D,* III, s. 183-189.
(Atsız) Eski Türk tarihini altüst eden bir keşif, *H T M,* Şubat 1971, sa. 1, s. 35-36.

1972

(Atsız) Millî değerler ve millî ruh, *Ötüken,* s. 97, s. 3-4.
(Atsız) Bozkurt korkusu, *Ötüken,* sa. 98, s. 3.
(Atsız) İşin başı, *Ötüken,* sa. 99, s. 3-4.
(Atsız) Türkiye'nin yeniden kuruluşu, *Ötüken,* sa. 100, s. 3-6.
(Atsız) Mustafa İsmet ve kızıllar, *Ötüken,* sa. 101, s. 3.
(Atsız) Turan, *Ötüken,* sa. 102, s. 3 ve 13.
(Atsız) Millî şerefi koruyanlar unutulmamalı, *Ötüken,* sa. 103, s. 3.
(Atsız) Türkçülük ve siyaset, *Ötüken,* sa. 104, s. 3.
(Atsız) Türk büyüklerine saygı, *Ötüken,* sa. 105, s. 3-4.
(Atsız) Millî şefin bergüzarı, *Ötüken,* sa. 106, s. 3-5.
(Atsız) Korkular, *Ötüken,* sa. 108, s. 3.

(Atsız) Evliyâ Çelebi'den seçmeler: 1. Konya'dan Adana'ya, *H T M,* Mayıs 1972, sa. 4, s. 9-15.
(Atsız) Evliyâ Çelebi'den seçmeler: 2. Adana'dan Çöl'e doğru, *H T M,* Haziran 1972, sa. 5, s. 22-23.
(Atsız) Evliyâ Çelebi'den seçmeler: 3. Ankara, *H T M,* Temmuz 1972, sa. 6, s. 10-17.
(Atsız) Evliyâ Çelebi'den seçmeler: 4. İstanbul'a dönüş ve Şam yolculuğu, *H T M,* Ağustos 1972, sa. 7, s. 59-67.
(Atsız) Evliyâ Çelebi'den seçmeler: 5. Sivas ve çevresi, *H T M,* Eylül 1972, sa. 8, s. 23-31.
(Atsız) Kemalpaşa-oğlu'nun eserleri, *Ş M,* c. 7, s. 83-135.
(Atsız) Türkçülere birinci teklif, *Adsız,* sa. 1, s. 11.
(Atsız) Sağcı kimdir?, *Adsız.* sa. 2, s. 15-17.
(Atsız Dergi) Türkçülere ikinci teklif, *Adsız,* sa. 2, s. 46.

1973

(İmzasız) Türkçülere üçüncü teklif, *Adsız,* sa. 3-4, s. 56.
(İmzasız) Türkçülere dördüncü teklif, *Adsız,* sa. 5, s. 46.
(Atsız) Türk gençlerine düşündürücü levhalar I, *Adsız,* sa. 6-7, s. 30.
(Atsız) Nurculuk denen sayıklama, *Ötüken,* sa. 109, s. 3-6.
(Atsız) Unutmayacağız, *Ötüken,* sa. 110, s. 3.
(Atsız) Ders, *Ötüken,* sa. 111, s. 3.
(Atsız) Türk ordusunun kuruluşu meselesi, *Ötüken,* sa. 112, s. 3.
(Atsız) 3 Mayıs 1944, *Ötüken,* sa. 113, s. 3-4.
(Atsız) Turancılık, *Ötüken,* sa. 114, s. 3-4.
(Atsız) "Altın Elbiseli Adam" hakkında yeni bilgiler, *Ötüken,* sa. 114, s. 8.
(Atsız) Ne yaptığını bilmeyenler, *Ötüken,* sa. 115, s. 3.
(Atsız) Büyük günler, *Ötüken,* sa. 116, s. 3.
(Atsız) Türk korkusu, *Ötüken,* sa. 117, s. 3-4.

(Atsız) Zaman hükmünü veriyor, *Ötüken,* sa. 118, s. 3-4 ve 13.
(Atsız) Alaş, *Ötüken,* sa. 118, s. 8.
(Atsız) Makale, *Ötüken,* sa. 119-120, s. 3.

1974

(Atsız) Gurbetteki mazlumlar, *Ötüken,* sa. 121, s. 3.
(Atsız) Atsız'ın teşekkürü, *Ötüken,* sa. 121, s. 16.
(Atsız) Sol milliyetçi olamaz, *Ötüken,* sa. 122, s. 3.
(Atsız) Kim millî kahramandır?, *Ötüken,* sa. 123, s. 3.
(Atsız) Faşist, *Ötüken,* sa. 124, s. 3.
(Atsız) 3 Mayıs, *Ötüken,* sa. 125, s. 2.
(Atsız) Atsız-Sabahattin Ali Dâvâsında Atsız'ın savunması (müdafaanın başından ve sonundan alınmıştır)., *Ötüken,* sa. 125, s. 5-6.
(Atsız) Irkçılık-Turancılık dâvâsında Atsız'ın savunması, *Ötüken,* sa. 125, s. 7-8.
(Atsız) Millî Semboller, *Ötüken,* sa. 125, s. 17.
(Atsız) İçeriden çökertme, *Ötüken,* sa. 126, s. 3.
(Atsız) Hukuk her şey değildir, *Ötüken,* sa. 127, s. 3.
(Atsız) Türk ve Rum, *Ötüken,* sa. 128, s. 3.
(Atsız) Dün ve Yarın, *Ötüken,* sa. 129, s. 2.
(Atsız) Kıbrıs konusu, *Ötüken,* sa. 129, s. 3.
(Atsız) Millî şuur harekete geçiyor, *Ötüken,* sa. 129, s. 24.
(Atsız) Millî mefâhire saygı, *Ötüken,* sa. 130, s. 3-4.
(Atsız) Millî Eğitim, *Ötüken,* sa. 131, s. 3-4.
(Atsız) Köy enstitüleri açılmalı mı açılmamalı mı? -anket cevabı- *Ötüken,* sa. 131, s. 12.
(Atsız) Prof. Fındıkoğlu Ziyaeddin Fahri, *Ötüken,* sa. 132, s. 4.

1975

(Atsız) Fantaziler, *Ötüken,* sa. 133, s. 3-4.

(Atsız) Profesör Caferoğlu Ahmet, *Ötüken,* sa, 134, s. 3.
(Atsız) Nejdet Sançar (1910-1975), *Ötüken,* sa. 135, s. 3.
(Atsız) 27 Nisan 1920, *Ötüken,* sa. 136, s. 2.
(Atsız) Bir ansiklopedinin büyük yanlışları, *Ötüken,* sa. 136, s. 3-5.
(Atsız) 23 Mayıs (1010) ve 3 Mayıs (1944), *Ötüken,* sa. 137, s. 3.
(Atsız) Türk Budun, Ökün!, *Ötüken,* sa. 138, s. 3.
(Atsız) Kurtarılmamış Türkler, *Ötüken,* sa. 138, s. 3-4.
(Atsız) Düşmana Taviz verilmez, *Ötüken,* sa. 140, s. 2.
(Atsız) Mendebur Amerikalı, *Ötüken,* sa. 140, s. 3-5.
(Atsız) Navarin Baskını (20 Ekim 1827), *Ötüken,* sa. 142, s. 3.
(Atsız) Türk halkı değiliz. Türk milletiyiz., *Ötüken,* sa. 143, s. 3-4.
(Atsız) Hicri 858 yılına ait takvim, *S A D,* c. IV, s. 223-283.

1976

(Atsız) Büyük Günler, *Turan,* sa. 1, s. 16 ve 15.

YAZILARINDAN ÖRNEKLER

"ZÂDE" DEĞİL, "OĞUL"

"Bin Temel Eser" arasında dili, günümüzün Türkçesine çevrilerek tarafımdan hazırlanan "**Âşıkpaşaoğlu Tarihi**" için yazılan bir tenkid cidden canımı sıktı. Bir ilim ve ihtisas konusu olan böyle bir yazıyı, hiç bir şey bilmeden yazan bir insana cevap vermek mecburiyeti elbette ki can sıkıcı olacaktı. Tercüman gibi çok satışlı ve ciddî bir gazetede çıkması dolayısıyla cevap vermek lüzumunu duyduğum yazıdaki iddialar şöyle:

1— Bu eserin müellifi "**Âşıkpaşazade**" olduğu halde ben "**Âşıkpaşaoğlu**" demişim. Sebebi "zade" kelimesinin kafatası ölçülerini beğenmeyişim imiş. Yani burada ırkçılık yapmışım.

2— "**Oğlu**" kelimesi "**zade**"nin yerini tutamazmış. Çünkü "zade o soya dahil erkek mânâsına da gelirmiş. Halbuki "oğlu" sadece "erkek evlât" demekmiş. Bu sebeple "Âşıkpaşaoğlu" denirse bu zatın "**Âşık Paşa**"nın oğlu olduğu mânâsı çıkarmış.

3— "Zade"yi "oğul" yapınca Türkçe olmayan "**Âşık**" yerine "**tutkun**"; "**paşa**" yerine "**orbay**"; "**tarih**" yerine "**geçik bilim**" demek mantıkî olurmuş. Hatta o zaman "**Fuzûlî**"ye "**gereksiz**", "**Nâbî**"ye "**yok-yok**" falan demek gerekirmiş.

4— "Âşıkpaşazade"ye "Âşıkpaşaoğlu" demek benim bir anlık kaprisim neticesi imiş. Halbuki en aşırı dil özleştirmecileri bile şimdiye kadar özel isimlere dokunmak cüretini gösterememiş.

5— Haydi, ben böyle büyük bir hatâ işlemişim; ya Bin Temel Eser'i kontrol edenler arasında bunu gören kimse neden çıkmamış?

★

Kemâl Ayaldı'nın (yani tenkid sahibinin) Türkoloji alanında hiçbir şey bilmediği, bu yazıyı gelişigüzel sırf boy göstermek için yazdığı her satırından belli oluyor. Bilhassa böyle bir yazıda bulunması gereken ciddiyetten mahrum oluşu, Âşıkpaşaoğlu yerine **Tutkunorbayoğlu** demek gerekir kabilinden şaklabanlıklar etmesi ele almak istediği konunun vekarına tezat teşkil ediyor. Şimdi, ona bazı şeyler öğretmek için aşağıdaki satırları yazıyorum:

A) Oğul ve zade kelimeleri Türkçe ve Farsçada aynı mânâya gelmekle beraber Türkçede zade kelimesi zamanla biraz değişik bir mânâ almış, "zadelik"te bir asalet tevehhüm edilmiştir. Nitekim "zade"nin çoğulu olan "**zâdegan**"tamamiyle asilzadeler ve asil sınıf anlamında kullanılmıştır.

Keza "oğul" kelimesi, kendinden önce gelen kelimeyle bitiştiği zaman soyadı, ayrı yazıldığı zaman evlât mânâsını taşımaktadır. Aydınoğlu Umur Beğ, Aydınoğlu ailesinden Umur Beğ demektir. Askerlikte kullanılan Dursun oğlu Mehmet ise Dursun adındaki adamın oğlu Mehmet mânâsına gelir.

Ortaçağ ve Yeniçağ Türkleri arasında, zamanlarına mahsus bir aşağılık kompleksi ile gerek sahipleri, gerekse başkaları tarafından değiştirilip zadeli soyadı haline getirilen aile isimleri bu kaideyi bozmaz.

B) Bin Temel Eser arasında tarihini yayınladığım müellife Âşıkpaşaoğlu diyen ilk yazar ben değilim. Hicrî 1008'de ölen tanınmış Şeyhislâm ve tarihçi **Hoca Sadeddin** bu tarihçiden "Âşıkpaşaoğlu" diye bahsetmiş (Tâcüttevârih, 1.365), 1068'de ölen **Solakoğlu Mehmed Hemdemî Çelebi** de kendi tarihinin

170'inci sayfasında yine Âşıkpaşaoğlu adını kullanmıştır. Tabiî, bütün kültürü gündelik gazete haberlerine dayanan Ayaldı'nın bunlardan haberi olmadığı için, kim bilir hangi artdüşüncelerin tesiriyle çirkin ve gülünç hücumunu yapmaktan çekinmemiştir.

Oğlu ve zade meselesi bu kadar da değildir. Yavuz ve Kanunî çağlarının iki büyük devlet adamı olup **Celâlzade** diye anılan **Mustafa** ve **Salih** kardeşlerin de aslında "**Celâloğlu**" diye adlandığı, büyük kardeş olan Koca Nişancı Mustafa Çelebi'nin mezar taşındaki yazıyla ortaya çıkmaktadır. Koca Nişancı mezar taşında "Celâloğlu" diye anılmaktadır. (Belleten, 87. sayı, 399. sayfa).

Kemalpaşazade veya İbni Kemal diye tanınan Türk bilgininin doğru soyadı ise "**Kemalpaşaoğlu**"dur. Üniversite Kütüphanesi'ndeki Türkçe Yazmalar arasında bulunan 1942 numaralı divanının başında, tezhip içinde "**Divân-ı Kemalpaşaoğlu**" yazılmış bulunduğu gibi Şehid Ali Paşa Kütüphanesi'ndeki 884 numaralı Sadrüşşerîa'nın "Vikaye Şerhi"nde, metin dışında ve 225 numaralı yaprağın B yüzünde:

"**Ekâbir-i ülemâdan Kemalpaşaoğlu Hazreti..**" ibaresi vardır.

Son çağ vak'anüvislerinden Cevdet Paşa, Rumeli Valisi Hüseyin Paşa için meşhur tarihinin bir yerinde (XI, 47) "**Kavanoszade Hüseyin Paşa**" dediği halde, biraz aşağıda (XI, 59) "**Kavanosoğlu Hüseyin Paşa**" demiştir. Demek ki ikisi de birdir.

Osmanlı Müellifleri sahibi Bursalı Tahir Beğ, bu hususta daha da ileri gitmektedir. Osmanlı tarihçilerinden olup 1208'de ölen Cizyedarzade Bahaaddin Ahmet Efendi'yi "**Haraççıoğlu**" olarak göstermektedir (Osmanlı Müellifleri, III, 30). Her ne kadar haraç kelimesi de aslında Arapça ise de cizye gibi bilinmedik

bir söz olmayıp halka kadar inmiş olduğundan Türkçeleşmiş olmakla müellif bunu almakta tereddüt göstermemiştir.

Görülüyor ki "oğlu-zade" meselesi benim icadım değildir. Eskilerin çoğu bunu asıl şekliyle yazmış, bir kısmı ise Arapça ve Farsçayı Türkçeden üstün görmenin verdiği gafletle "zade"yi tercih etmiş, bununla değerlendirdikleri kuruntusuna kapılmıştır.

Türklerde soyadının daima "oğlu" ile kullanıldığı hanedan isimleriyle de sabittir; Osmanoğlu, Karamanoğlu, Aydınoğlu, Çengizoğlu gibi... "Oğlu" ile biten soyadları ailenin yalnız erkekleri için değil, kadınları için de kullanılır. Bugün Türkiye'de yaşayan Osmanlı prensesleri "Osmanoğlu" soyadını kullanmaktadır. Hatta bunlardan biri, Sultan Hamid'in kızlarından merhum Ayşe Sultan'ın 1960 yılında Güven Basım ve Yayınevi tarafından basılan "Babam Abdülhamid" adlı kitabındaki imzası "Ayşe Osmanoğlu"dur.

Sırası gelmişken Kemâl Ayaldı'ya bir şey daha öğreteyim: "Oğul" kelimesi bugün her ne kadar erkek evlât mânasında kullanılıyorsa da aslında bu kelime sadece evlât demek olup Orkun yazıtlarında öylece geçmekte ve "**urı oğul**" (= erkek evlât), "**kız oğul**" (= kız evlat) şeklinde kullanılmaktadır. Hatta bugün bile kullanılan "kız oğlan kız" deyiminde Orkun yazıtlarındaki dilin izleri gözükmektedir. Bilmem, Bay Kemâl Ayaldı'nın Orkut yazıtlarından haberi var mı?

Yukarki açıklamalardan sonra ortaya şu gerçek çıkmaktadır: Ben "zade"yi "oğul" yapmış değil, "zade" şeklinde haksız ve zoraki olarak sokulmuş bulunan "oğul"u asliyetine irca etmişimdir. Yani burada Kemâl Ayaldızade'nin ürktüğü kafatasçılık yoktur.

Kemâl Ayaldı, "zade"yi "oğul" yaptıktan sonra, Türkçe olmadıkları için "âşık", "paşa", "tarih" kelimelerinin de Türkçe-

leştirilmesi gerektiğini söyleyerek bu kelimelere "Türkçe" (!) karşılıklar buluyor, "âşık" yerine "tutkun", "paşa" yerine "orbay", ' tarih" yerine de "geçik bilim" diyerek "Âşıkpaşaoğlu Tarihi" yerine "Tutkunorbay Geçik Bilimi" demek gerektiğini ileri sürüyor. Maksat ciddî olarak bir fikri tartışmaksa bu türlü maskaralıklara lüzum yoktu. Çünkü ben ne son yılların ortaya döktüğü, çoğu solcu olan özleştiricilerdenim, ne de sınırımı aşarak bildiklerim dışında nazariye ileri süren iddialı bir insanım. Eski bir tarihçinin Arapçılık - Acemcilik kompleksiyle değiştirilmiş soyadını orijinal Türk şekliyle söylemekten ve bunu söylerken benden öncekilere istinad etmekten başka bir şey yapmadım. Sovyetlerde yaşayan Türklerin soyadları yıllardan ve hatta asırlardan beri Rusça bir takı olan "ef, yet, of" ile söyleniyor diye onları "oğlu" şekline sokmak nasıl bir suç veya ilmî yanlış sayılmazsa Arapça "ibn" veya Farsça "zade" ile söylenen soyadlarını Türkçeleştirmek de kusur değil, aksine millî bir hizmettir.

Son yılların Azerbaycanlı müelliflerinden Ağaoğlu Ahmed'le Başkurt tarihçi Zeki Velidi'nin Rusya'da iken soyadları "Agayef" ve "Velidof" idi. Bağımsız devletlerinin toprağına gelip de Ağaoğlu ve Velidi olmakla, bugün ikisi de ölmüş bulunan bu Türkler kötü mü yaptılar? Beynelmilel güreş karşılaşmalarında Rus ve Bulgar takımlarında bulunan Aliyef'ler, Mehmedof'lar böylece anılıyor diye onların Alioğlu veya Mehmedoğlu olduğu hakikatı ortadan kalkar mı?

Bay Kemâl Ayaldı, şimdiye kadar en aşırı özleştirmecilerin bile özel isimlere dokunmadığını, benim bunu da yaptığımı iddia ediyor. Bu da yalan. Tartışma konusu olan müverrihin adı "Ahmed"dir. Değiştirmiş değilim. Soyadındaki sahte "zade"yi doğrusu olan "oğlu" şekline, daha öncekilere uyarak, irca ettim Türkiye'de özel isim değiştiren tek kişi Atatürk'tür: Adana mebusu Zamir Beğ'in adını "Damar", Kâzım Özalp'ın oğlu

İlter'in adını da Teoman yapmıştır.

Şimdi bu tenkidi yapan Ayaldı'nın kültür seviyesini göstermek için bazı örnekler vereceğim:

1) Kemâl Ayaldı, tenkidinin başında diyor ki: "**Eserin düzenleyicisi tarafından sahibine mahlâs değiştirilmiş ve Âşıkpaşaoğlu Tarihi oluvermiş.**"

Bu ibareden anlaşıldığına göre Kemâl Ayaldı "mahlâs"ın ne demek olduğunu bilmiyor. Haydi, bir zahmete daha katlanıp kendisine onu da öğretelim: "Mahlâs" şairlerin şiirde kullandığı takma addır. Fuzûlî, Nâbi, Nedîm gibi. Bu şairlerin asıl adları başkadır. Bun burada söylemeyeyim de kendisi bir bilene sorup öğrensin, belki o zaman aklında iyi kalır da müstakbel tenkidlerinde daha başarılı olur.

2) Ayaldı'nın gayet orijinal, misli bulunmaz bir namus telâkkisi var. Yazısında şöyle diyor. "**... Haydi yazar canı istedi, yaptı diyelim! Ama Bin Temel Eser Seçim Heyeti diye, büyük büyük zevattan müteşekkil bir heyet de var benim bildiğim. Onlardan birinin olsun meşhur tarihçimize karşı hürmet hissi yok mu? İllâ bu mubarek zat mezarından kalkıp yazarın yakasına yapışmalı, kendi işini, kendi namusunu kendisi mi temizlemeli?**".

Gördünüz mü namus telâkkisini? Kendisine Âşıkpaşaoğlu dedik diye namusu elden giden müverrih mezarından kalkacak, benim yakama yapışacak ve namusunu temizleyecek. Demek ki ben Âşıkpaşaoğlu demekle onun namusuna taarruz etmişim. Ne şahane fikir... Ne muhteşem prensip...

3) Yüksek tenkidlerini sıralarken, "zade" yerine "oğlu" kullanıldı diye bundan sonra "Fuzûlî" yerine "gereksiz", "Nâbî" yerine de "yokyok" demek icab edeceğini söylemekten kendini alamıyor. Fuzûlî adını kendisine bırakarak "Nâbî" hakkında da onu biraz aydınlatalım: Nâbî onun sandığı gibi "**nâ**" ile

"**bî**"den ibaret değil, "**saf**" mânâsına gelen "**nâb**"ın mensubiyet şeklidir.

4) Meğer ben bir de cinayet işlemişim. Kemâl Ayaldı'nın özene bezene yazdığı tenkidinin sonlarında şu cümle var:

Bu kabil cinayetlerin vebalini gelecek nesiller hepimizin omuzlarına yükleyecektir.

Anlaşılan bu zat cinayetin de mânâsını bilmiyor. Yahut, kendisine telkin edilen bu yazıyı yazmakla ne kadar gülünç ve zavallı olacağını idrak edemiyor.

Ben Âşıkpaşaoğlu Tarihi'ni 1949'da bir defa daha, asıl dili ile ve transkripsiyonla da neşretmiştim. O, popüler değil, ilmî bir neşirdi. Ne Türkiye'de, ne de Batı ilim âleminde kimse Âşıkpaşaoğlu adına itiraz etmedi. Hatta şu son haftalarda, Fatih'in sadrazamlarından Mahmud Paşa hakkında bir eser yayınlayan Ahmet Banoğlu bu eserinin sonuna "Âşıkpaşaoğlu Tarihine Göre Mahmud Paşa" başlıklı bir bölüm ekleyerek benim neşrettiğim Âşıkpaşaoğlu Tarihi'ndeki Mahmud Paşa'ya ait bölümü aynen kitabına aldı. Tarihçi olan, yıllardır bu konuda yazılar yazan Banoğlu'nun da bu konuda bir itirazı olmamıştır.

Şimdi sözü bitirelim: Ticarette vurgunculuk olur ama ilimde olmaz. Aylarca emek çekilerek hazırlanmış bir kitabı on dakikalık çırpıştırma ile yok etmeye kalkanlar ilmin sert şamarını yerler ve ilmî haysiyetleri varsa bundan sonra okuyup öğrenmeden, bir konuya nüfuz etmeden kalem oynatmaya kalkmazlar.

25 Eylül 1970

Ötüken, 1970/10 (82), s. 3-5.

PROFESÖR CAFEROĞLU AHMET

Birkaç gün önce ölen *Prof. Caferoğlu Ahmet,* Türk kültür hayatına büyük hizmetler eden dış Türkler'den biriydi. Son kırk elli yılda, Türkiye'de yaşayıp da millî kültür ve sanat alanında seçkin yer tutanlar arasında Dış Türkler'in çokluğu dikkati çeken ve üzerinde durulması gereken bir konudur. *Akçuraoğlu Yusuf, Ağaoğlu Ahmed, Ayaz İshakî, Zâkir Kadirî, Abdullah Battal Taymas, Sadri Maksudi, Reşit Rahmeti Arat, Akdes Nimet Kurat, Ahmet Temir, Zeki Velidî Togan, Abdülkadir İnan, Mehmet Sadık Aran* ve diğerleri gibi *Caferoğlu Ahmet* de Kara ve Kızıl Moskoflardan canlarını kurtararak Türkiye'ye yerleşen ve siyasî mücadeleye de katılmakla beraber özellikle kültüre hizmet eden değerli Dış Türkler'den biriydi.

Almanya'da doktorasını verdikten sonra İstanbul Darülfünun Edebiyat Fakültesinde Türk Dili Tarihi Doçenti olarak göreve başlamış, bana ve sınıf arkadaşlarıma iki sömestr hocalık etmişti. Bu iki sömestrde, bilgisi henüz kemalini bulmamış olmakla beraber hocalığı metodik idi. Öteki yaşlı hocaların, bu arada *Köprülü*'nün, gelip yalnızca ders takrir etmelerine karşılık *Caferoğlu*'nun her dersi bir seminer şeklinde geçer, o zamanki sınıflar 8-10 kişilik olduğu için istifade büyük olurdu.

Uzun süren hocalık hayatında en verimli olan profesörlerden biri *Caferoğlu*'dur. Çalışkandı. Rusça, Almanca, Farsça, Fransızca bildiği için kendi sahasının kaynaklarından kolaylıkla istifade ediyordu.

Doçent iken, 1931'de yayınladığı ilk eser, meşhur *Ebû Hayyân*'ın 1312'de bitirdiği *Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk* adlı sözlüğünün ilmî şekilde basımı olmuştur. Kitap Arapça olduğu için Arapçada üstad olan *Kilisli Rıfat Hoca*'nın yardımıyla meydana gelen sözlük bir anakaynak olup *Caferoğlu* buradaki Türkçe kelimeleri başka kaynaklarla da mukayese ederek alfabetik şekilde dizinlemiş, araştırıcılar için büyük bir hazine meydana getirmiştir.

Daha sonra Anadolu'ya yaptığı ilmî gezilerle tesbit ettiği Anadolu Türk Ağızları külliyatını birkaç cilt halinde yayınlamış ve Türkiye'nin sosyal hızı dolayısıyla bir süre sonra kaybolacak olan bu ağızları tesbit etmekle ilerki dil çalışmalarına mühim malzeme bırakmıştır.

Mühim eserlerinden birisi de iki defa basılan *Uygur Sözlüğü*'dür. Almanya'da basılmış olan Uygurca metinleri tarayarak elde edilen bu eser sade dil değil, tarih bakımından da kaynak olan pek değerli bir eserdir.

Caferoğlu, ders kitabı olarak Türk Dili Tarihi'ni de yazmış, mühim bir boşluğu doldurmuştur.

Türlü dergilerde, son yıllarda *Türk Kültürü*'nde çıkan Türkçe ve yabancı dildeki makaleleri pek çoktur ve hiç şüphesiz Edebiyat Fakültesi onun hâtırasını anmak için *Caferoğlu*'nun tam bir bibliyografyasını yayınlayacaktır.

Caferoğlu bizzat dergi çıkararak da Türk kültürüne hizmet etmiştir: *Azerbaycan Yurt Bilgisi* adıyla çıkardığı aylık kültür dergisi 1932-1934'te 36 sayı çıkıp kapanmış, 1954'te dergiyi diriltmek için yapılan teşebbüs yalnız 37'nci sayının neşrine münhasır kalmıştır. Bu dergide tanınmış veya genç tarihçi, edebiyatçı ve dilcilerin yazılarıyla birlikte *Caferoğlu*'nun da bir hayli makalesi çıkmıştır.

1942-1943'te ise *Türk Amacı* adıyla çıkardığı aylık kültür dergisi ancak sekiz sayı devam edebilmiştir.

Son hizmeti eski Türk Yazıtları'nın bir arada yayınlanması olacaktı. Eseri eksiksiz çıksın diye Kazakistan'da *Almatı* yakınlarında bulunan *Altın Elbiseli Adam*'ın mezarında bulunan ve *Hasan Oraltay* tarafından bana gönderilen kısa yazıtın fotoğrafını kendisine vermiştim. Bu işe önce *Reşit Rahmeti Arat* teşebbüs etmiş fakat ölümü engel olmuştu, *Reşit Rahmeti*'den sonra bu işi en iyi yapacak kimse şüphesiz *Caferoğlu* idi. Çünkü eski Türk yazıtları üzerinde birçok neşriyat yapılmış iki dili, Almanca ile Rusçayı biliyordu. Nitekim *Türk Dil Kurumu*'nun teklifiyle bu işe girişmiş, eseri hazırlayarak kuruma göndermişti. Uzun zaman geçtiği halde kurum bunu yayınlamadı.

Fakat herhalde yayınlanacaktır. Bu kadar mühim bir eserin tashihlerini de, bu konuda, Bin Temel Eser yayınları arasında bir kitap neşreden *Prof. Muharrem Ergin* yapmalıdır.

Hem *Caferoğlu*'nun talebesi, hem de halefi olarak herhalde başkalarından daha iyi tashih yapar ve konunun genç uzmanlarından Asistan *Osman Sertkaya* da kendisine yardım edebilir. Dil Kurumu ve Fakülte bunun arkasını bırakmamalıdır.

TRT nin *Caferoğlu*'ndan bahsetmeyişi de hesabının sorulması gerekli bir davranıştır. Ivırzıvırlara pek çok yer ayıran TRT'nin bir Dış Türk hakkındaki susuşu mânâlıdır.

Caferoğlu şimdi çok sevdiği güzellerden uzak bir âlemde tek başınadır. Fakat dünya güzellerini gölgede bırakacak güzellikteki yakut gözlü; nurdan, miskten ve amberden yaratılmış Huriler herhalde ona dünyayı unutturacaktır.

15 Ocak 1975

Ötüken, 1975/2 (134), s. 3.

Bu kitapta H. Nihâl Atsız, edebi ve ilmî yönleriyle tanıtılmaktadır.

Altı bölümden oluşan eserin ilk bölümünde, altı roman ele alınmakta ve bu romanların tahlili yapılmaktadır. İkinci bölümde, Atsız'ın iki hikâyesi örnek parça olarak gösterilmiştir. Üçüncü bölümde şiirlerinin listesi ile bu şiirlerin tahlili yapılmaktadır. Dördüncü bölümde, 30 ciltlik ilmî neşriyatının listesi yer almaktadır. Beşinci bölümde, Atsız'ın Türk (İnönü) Ansiklopedisi'ne yazdığı 40 maddenin 10'u örnek olarak gösterilmiştir. Son bölümde ise makalelerinin kronolojik listesi verilmiştir.

1250.— TL.

ISBN 975 - 17 - 0125 - 2